

Nemzeti Művelődési Intézet

KULTURÁLIS SZEMLE

VI. évfolyam, 2019. évi 2. szám

A Nemzeti Művelődési Intézet interdiszciplináris online folyóirata

A Kulturális Szemle folyóirat megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

Nemzeti Kulturális Alap

Tartalomjegyzék

FŐSZERKESZTŐI AJÁNLÁS	3
Juhász Erika: Községi kulturális műveltségünk.....	4
NEMZETKÖZI KITEKINTÉS	6
Barabási Tünde – Hajdu Barbara: A társadalmi innováció Udvarhelyszéki esetpéldája	7
Németh János István: Fejezetek az egész életen át tartó tanulás (LLL) filozófiai, neveléstudományi recepciótörténetéből II. rész Az újidealisták nevelési eszménye	16
HAZAI TUDOMÁNYOS MŰHELY	34
Kleisz Teréz: Elméleti látószögek a jelenkori közösségek állapotáról és a közösségfejlesztés lehetséges céljairól.....	35
Szente Béla: Konferenciavonattal Szárszóra 3. rész Szárszó, 1942 Lillafüred, 1942 Szárszó, 1943	48
JUNIOR KUTATÓMŰHELY	61
Barnucz Anita: Az átalakuló felnőttképzés jogszabályi környezete a közművelődés tükrében	62
Farkas Éva: Az értéktárak működésnek jogi szabályozása, szerepük az átörökítésben és a közösségépítésben.....	76
Fekete Rita: Kistélepülések közművelődésének fejlesztési lehetőségei – Túristvándi közösségi felmérése mentén	84
Marosán Gréta – Márkus Edina: A kreatív gazdaságtól a kulturális alapú gazdaságfejlesztésig.....	98
Svidró Ibolya: Kulturális állapotfelmérés a közművelődési intézményrendszerben.....	111
Székely Ákos: Emberi Erőforrás Menedzsment a Minőségfejlesztés jegyében a Közművelődésben - I. rész.....	120
KÖNYVAJÁNLAT, RECENZÍÓ	132
Dudok Dávid: Községi részvételi alapú működés kulturális intézményekben Arapovics Mária – Beke Márton – Dóri Éva – Tóth Máté (szerk.): A kulturális intézmények társadalmiasított működési módja. Szabadtéri Néprajzi Múzeum - NMI Művelődési Intézet - Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2019.....	133
TUDOMÁNYOS KONFERENCIÁK HÍREI	141
Kállay Gyula Zoltán: A kultúra mint érték – egy zárókonferencia margójára	142
FELHÍVÁS PUBLIKÁLÁSRA	144
IMPRESSZUM	146

FŐSZERKESZTŐI AJÁNLÁS

Juhász Erika:

Közösségi kulturális műveltségünk

A Kulturális Szemle küldetése, hogy a kultúra széles spektrumán, de elsősorban a közművelődés és a közösségi művelődés témaköreiben, illetve az ezekkel kapcsolatba hozható témákban bemutassa a tudományos relevanciával bíró fontos kutatásokat, tanulmányokat, köteteket és konferenciákat. A Kulturális Szemle témái és szerzői nem csak Magyarország határain belül alkotó szakemberek, mivel a Kulturális Szemle alapítói célul tűzik ki egy Kárpát-medencei magyar Kulturális Szemle működtetését. Ez az interdiszciplináris online tudományos folyóirat így a Kárpát-medence magyar kulturális szakembereinek egy olyan hálózatát kívánja összefogni, akik hisznek a kultúra fontosságában, a kulturális közösségi kezdeményezésekben, és ezt az eszmét szeretnék hosszútávon terjeszteni és fenntartani. Ennek érdekében végeznek elméleti és empirikus kutatásokat, amelyekkel célul tűzik ki a kulturális tevékenységek, intézmények és lehetőségek folyamatos fejlesztését. A Kulturális Szemlébe a tudományos etika betartásával egyaránt publikálhatnak egyetemi oktatók, doktoranduszok, felsőoktatási hallgatók, kutatók, és természetesen a kulturális színtereken dolgozó szakemberek. A kiadás első éveiben elsősorban magyar nyelvű írásokat várunk, a későbbiek folyamán angol nyelvű publikálásra, esetenként angol nyelvű különszámra is lehetőséget kívánunk teremteni, hogy a kultúrával kapcsolatos kutatási eredményeket minél szélesebb körben, nemzetközi viszonylatokban is terjeszteni tudjuk. Ennek a célnak az eléréséért választottuk az online formát is: az elektronikus eszközök segítségével ezek az írások sokkal szélesebb körben el tudnak jutni az érdeklődőkhöz.

Jelen lapszámban a *Nemzetközi kitekintés*ben Barabási Tünde és Hajdu Barbara cikkét olvashatjuk az udvarhelyszéki Waldorf-iskola alapításának történetéről, valamint Németh János István senior kutató 5 részes cikksorozatban mutatja be az egész életen át tartó tanulás filozófiai, és neveléstudomány történetét. E lapszámban a cikksorozat második része olvasható.

A *Hazai tudományos műhely*ben az ország különböző pontjain működő felsőoktatási intézmények oktatói, kutatói, valamint kulturális szakemberek publikálnak. Kleisz Teréz a Pécsi Tudományegyetem korábbi docense közösségfejlesztés lehetséges céljairól ír. Sente Béla, a Csabagyöngye Kulturális Központ igazgatója pedig Konferenciavonattal Szárszóra című 3 részes tanulmányának harmadik, egyben záró részét teszi közzé.

A folyóirat *Junior kutatóműhely* rovatában olyan kutatók munkáját ismerhetik meg az olvasók, mint Barnucz Anita, a Nemzeti Művelődési Intézet felnőttképzési központvezetője, aki cikkében az átalakuló felnőttképzés jogszabályi környezetét mutatja be a közművelődés szemszögéből. Farkas Éva, az említett intézet kutató-fejlesztő munkatársa írásában az értéktárakat, működésük jogi szabályozását és az átörökítésben, közösségépítésben betöltött szerepüket vizsgálja. Fekete Rita, a Debreceni Egyetem hallgatója Túrístvándi közösségi felmérésére alapozva veszi számba a kistelepülések közművelődésének fejlesztési lehetőségeit. Marosán Gréta és Márkus Edina, a Nemzeti Művelődési Intézet felsőoktatás-fejlesztési központvezetője közös cikkükben a kreatív gazdaság és a kulturális alapú gazdaságfejlesztés témakörét vizsgálják. Svidró Ibolya, az Intézet kutató-fejlesztő munkatársa írásában a magyarországi települések kulturális állapotának felmérésére vonatkozó kutatás főbb eredményeit foglalja össze. Székely Ákos pedig kétrészes írásának

első részében az emberi erőforrás menedzsment témakörét járja körül a minőségfejlesztés jegyében.

Könyvajánlatként Dudok Dávid Közösségi részvételi alapú működés kulturális intézményekben című munkáját olvashatják az érdeklődők, melyben az Arapovics Mária, Beke Márton, Dóri Éva és Tóth Máté által szerkesztett, A kulturális intézmények társadalmiasított működési módja. című írást ismerteti.

A *Tudományos konferenciák* keretében a 2019. november 28-án Debrecenben megrendezett a „Kultúra, mint érték” konferenciát mutatja be Kállay Gyula Zoltán.

A kulturális szakma alapítója, Durkó Mátyás professzor úr is gyakorta mondta a fontos eszmék terjesztése kapcsán az örök igazságot: „Aki felteszi a kolompot, az rázza is!” A kulturális szakma megerősítéséhez szükség van olyan tudományos folyóiratra, amely küldetéséhez illeszkedően a Kárpát-medence számos kutatóját tudja egyesíteni, és folyamatos kutatásra, és kutatási eredményei publikálására buzdítani. Ezt a célt már a szerkesztőbizottság összeállításánál és későbbi bővítésének lehetősége kapcsán is szem előtt tartottuk. Ezáltal érhetjük el azt, hogy ez a folyóirat ne egy-egy szűkebb kutatócsoport nyilvánossági fóruma legyen, hanem egy minél tágabb tudományos-szakmai kör szellemi támogatását élvezze.

Hívjuk tehát szerzőként mindazokat, akik úgy érzik, hogy szeretnének és tudnának hozzátenni ehhez a vállaláshoz maguk is. És hívjuk olvasóként mindazokat, akik hasonlóan gondolkodnak, és fontosnak tartják a kultúrát, a kultúra továbbadását, mint egyetemes értéket. Gondolkodjunk közösen, őrizzük közösen a magyar kultúra értékeit Magyarországon és a Kárpát-medencében szerte!

Hasznos olvasmányélményeket kívánunk!

Az alapító NMI Művelődési Intézet és a szerkesztőbizottság nevében,

dr. Juhász Erika
főszerkesztő

NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

Barabási Tünde – Hajdu Barbara:***A társadalmi innováció Udvarhelyszéki esetpéldája***

Absztrakt: Tanulmányunkban az udvarhelyszéki Waldorf-iskola alapításának történetét mutatjuk be a helyi innovációk és közösségi tanulás esetpéldájaként, szemléletve azokat a csomópontokat, amelyeket a közösség alapú innovációban jelöl meg Kozma Tamás (2018b). Az iskolalapítás „történetének” bemutatásban narratív strukturált interjú módszerét alkalmaztuk, a vizsgálati személyek pedig az intézményletrehozási folyamat főszereplői: az alapító szülők illetve alapító pedagógus volt (N=6+1). Az eredmények rámutatnak a közösségi összefogás, a civil kezdeményezések szerepére és jelentőségére egy adott térségben, valamint közvetetten láttatják a helyi közösségi alapú innovációk sikerességének meghatározó tényezőit is.

Abstract: In this paper we try to present the „story” of the founding of the Waldorf school in Udvarhelyszék as a case study of local innovations and community learning. According to this we illustrate also the nodes that Tamás Kozma (2018b) identifies in community-based innovation. In the presentation of the “history” of this school’s establishment, we used the method of the narrative structured interview. The subjects of our research were the main actors in the institution-building process: the founding parents and the founding teacher (N = 6 + 1). The results highlight the role and the importance of community collaboration as well as civic initiatives in a given area. Through our findings we could indirectly show also the factors of the success of local community-based innovations.

Bevezető gondolatok, elméleti fogódzók

Az újítás, a változás és változtatás, az ezirányú nyitottság az egyéni életünk fejlődése szempontjából meghatározó. Talán kevesebbet foglalkoztat bennünket, hogy amennyiben nem egyéni, hanem közösségi fejlődéstörténeteket hallunk, milyen tényezőknek volt meghatározó szerepe a megvalósulásban. Hajlamosak vagyunk a gazdasági tényezők szerepét kiemelni, felerősíteni, pedig gyakorta visszaigazolódik, hogy az anyagi feltételek nélkülözhetetlensége mellett sok más, társadalmi feltétel szerencsés talákozására is szükség van: ötlet, kezdeményezők, a cél megvalósíthatóságába vetett hit, kitartás, valamint egy elfogadó közösségi attitűd. Egy-egy településszintű társadalmi innováció megvalósításának elemzése során lényeges kérdésként merül fel, hogy mennyire volt ebben meghatározó szerepe ennek az újítást elfogadó, nyitott attitűdnek, illetve az újítás kezdeményezőinek mennyi/milyen akadályt kellett leküzdeniük annak érdekében, hogy céljaikat, álmaikat megvalósítsák.

Kozma Tamás (2018a) szerint “társadalmi” az olyan innováció, amely nem a termelésben, a szolgáltatásban, a gazdaságban megy végbe, hanem az emberi együttélés egyéb szféráiban. Egy iskola alapítása egyértelműen kimeríti a társadalmi innováció fogalmát. Az ilyen innovációk rendszerint helyiek, közösségi alapúak (Bradford, idézi Kozma 2018a), alulról jönnek. Míg a gazdasági innovációk tervezettek, a fejlettektől a fejletlenebbek felé haladnak,

és a profit hajtja őket, addig a társadalmi innovációk, alulról jönnek, és nem profitszerzés motiválja, hanem a közösségi javak egyéb formái (Kozma 2018b).

Társadalmi szempontból elemezve egy-egy településen végbemenő változásokat, általában – az irodalmi művek elemzéséhez hasonlóan – érdemes a változás „történetét” többször is végighallgatva, illetve -olvasva megvizsgálni az alábbi csomópontokat (uo.):

A kihívás, amely a változást-változtatást életre keltette. Az innovációk mindig egy kihívással kezdődnek. Lehet, hogy ez a kihívás nem egészen nyilvánvaló a történet szereplői előtt, rendszerint azonban úgy bukkan föl mint sürgősen megoldandó probléma. A kihívást egyre többen és egyre sürgetőbben érzik a közösség tagjai közül. Az, hogy valamit tenni kell, egyre szélesebb körben tudatosul. Ebben a szakaszban valójában megtörténik a probléma körülhatárolása, amely lehetővé teszi a célmeghatározást és aztán a tevékenység fókuszaként működik.

A válasz, amely szakaszban a helyi társadalom fölismeri, hogy „valamit tenni kell”, és elkezdik együtt keresni a megoldást, a választ, ami viszont meg kell, hogy haladja az eddig jól bevált, sőt beidegződött válaszváltozatokat. Valami más, alternatív megoldás kellene, valami szokatlan, új, innovatív. Az ilyen típusú válaszmegoldások természetesen kockázatosak, a közösség tagjai nem feltétlenül ismerik, nincsenek tapasztalatok, ezért (is) nem feltétlenül népszerű. Az alternatív, szokatlan megoldás gyökeresebb változási folyamatot indít el a közösség életének egy adott területén. Ugyanakkor a változásra, a változtatásra az első reakció sokszor, sokakban a tagadás, illetve az ellenállás (Kocsis 1994). Az új megoldás mellett általában csak a legmerészebbek vannak, akik mögül elfogyhat a támogatás.

A tanulás egy újabb fontos lépés, hiszen a változások megvalósításához mindig sokrétű új információra van szükség. Ahhoz, hogy új megoldáshoz lehessen nyúlni, többlet információ kell. Akik tájékozottabbak és nyitottabbak, hamarabb rájönnek, gyorsabban elfogadják, de fokozatosan a közösség egyre több tagja számára válik elérhetővé és érthetővé. Itt, az új információk megszerzésekor elkezdődik valami: a társadalmi tanulás (Kozma 2018b).

A helyi hős, akit nevezhetünk változásmenedzsernek, kulcsemberek egyaránt: ő az a személy, aki „mozgatja a szálakat” és akinek az alakja mindig kibontakozik, és rendszerint ki is emelkedik a változástörténetekből. Ő az/ők azok, aki(k) nélkül nincs problémamegoldás, aki(k) kitart(anak), akkor is, ha első nekifutásra nem sikerülnek a dolgok, és aki még akkor is hisz(nek), amikor a közösség általában már elvesztette a kedvét és hitét a kezdeményezés sikerességében. Érdekes a helyi hős értékelése, tevékenységének megítélése a társadalmi innovációs folyamatok során: amennyiben a kezdeményezés mégsem vezet a probléma megoldásához, a változást nem sikerül kivitelezni, a közösség hajlamos ezt a kulcsembert(ek) kudarcaként elkönyvelni, amennyiben azonban sikeres a változás, úgy ez a győzelem a közösség történetének a részévé válik. Azt is mondhatjuk, hogy a tekintélye megsokszorozódik, a változást már az egész közösség magáénak fogja tudni. (Analógiával élve: az iskolai oktatásban is nagy a kísértés, hogy a pedagógus a diák kudarcát ne érezze a sajátjának, azonban a sikerében mindenképpen a közös munka eredményét látja.)

Helyi történetek az utolsó, befejező lépése egy közösség alapú innovációnak. Kozma (uo.) úgy véli, szükség van arra, hogy a közösség győzelmét, a közösség kockázatvállalását, sikerét tudatosítsák, beszéljenek róla, hiszen, ha nincs közösségi történet, az innováció elfelejtődik.

Iskolaalapítás Udvarhelyszéken

Az alternatív iskolák megléte egy adott régióban óriási előny az ott élő közösség számára. Mivel Romániában kötelező a közoktatás, így minden román állampolgárságú szülőnek kötelessége gyermekét iskolába adni. Azonban vannak olyan szülők, akik csalódtak a hagyományos oktatásban, vagy egyszerűen saját gyermekük számára nem tartják a legmegfelelőbbnek, és nem szívesen adják gyermeküket hagyományos iskolába. Ezen szülők számára hatalmas lehetőség, hogy a közeli környezetükben vannak alternatív iskolák, így van választási lehetőség. Minél több és minél többféle alternatív irányzatú iskola van egy adott régióban, annál nagyobb szabadsága van a szülőknek kiválasztani a megfelelő iskolát gyermekük számára. Udvarhelyszék tekintetében jelenleg két alternatív irányzatú iskola található, a Benedek Elek Pedagógiai Líceum elemi tagozatán működő Step by step rendszerű iskola, valamint a 2019 szeptemberétől elindult Kerekerdő Waldorf Iskola.

Egy alternatív iskola beindítása egy településen (és vonzáskörzetében) nagy változás és alapvető újítás a közösség életében, hiszen újabb lehetőségek feltárásával együtt egy új szemléletmód elfogadását is igényli, ugyanakkor a közösség nyitottságának, innovatív szemléletének „vizsgálója” is.

2019 őszén Udvarhelyszéken, pontosabban Székelylengyelfalván elindult a Waldorf-iskola. Ennek létesítése nem előzmény nélküli, hiszen már jónéhány éve működik a várobsan a Waldorf-óvoda, és az iskola ennek mintegy természetes folytatási igényeként jelent meg.

Az iskolaalapítás nem egyszerű feladat, egy kemény közösségi innovációs folyamat, különösen amennyiben alulról jövő kezdeményezésként valósul meg. Az esetpélda azonban azt bizonyítja, hogy nem is lehetetlen. A megindítást megelőzően sokat lehetett olvasni a helyi médiában is az iskolaalapítás folyamatáról, a sikeres és kevésbé sikeres lépésekről, a küzdelmekről, akadályokról és eredményekről egyaránt.

Tanulmányunkban egy rövid Waldorf-irányzat kialakulására vonatkozó felvezetést követően (Pukánszky Béla és Németh András 1996 alapján) bemutatjuk egyrészt azokat a lépéseket, amelyeket az iskolaalapítást kezdeményező szülőknek kellett megtenniük annak érdekében, hogy ma működhessen a Kerekerdő Waldorf Iskola.

A *Waldorf-iskolai mozgalom* a reformpedagógia fejlődésének harmadik évtizedében kialakult sajátos irányzata. A reformpedagógiai törekvések és reformok mind nagyszerű gondolatokat sorakoztattak fel, radikális változásokat jelentettek a korszak hagyományos oktatási-nevelési folyamatára nézve. Születését a XX. század elejére tesszük és Ellen Key nevével fémjelezzük, aki radikálisan kritizálta a korszak társadalmi-pedagógiai elveit. Az ő reformpedagógiai törekvései mellett, a reformpedagógia történetében még kiemelkedő a *művészetpedagógia*, a *Cecil Reddie* által kezdeményezett *Új iskola*, a *Maria Montessori* vagy *Ovide Decroly* által megálmodott iskolák. Ezek a reformpedagógiai törekvések a *gyermeki egyéniségre, önállóságra, a gyermeki szabadság kibontakozására* fektették a hangsúlyt. Az 1920-as évektől kezdődően ezeket a sajátosságokat kiegészítve egyre inkább előtérbe került a *közösségi életforma megteremtésének* igénye is az egyéniség kibontakoztatásának biztosítása mellett. Látható, hogy a Waldorf-pedagógia megalakulásáig több reformtörekvés is érvényesült, sőt napjainkban is nagyon elterjedt reformpedagógiai irányzat is született és maradt fenn az iskolarendszerben. Ezen reformpedagógiák és törekvések közül mégis kiválik a Waldorf-irányzat, hiszen ez volt az első, amely a közösség megteremtésére is nagy hangsúlyt fektetett. E jellemző okán még inkább érdekes vizsgálni, hogy már az alapítása is

közösségteremtő jellegű tudott-e lenni Székelyudvarhelyen és környékén, vagy csak az érintettek belterjes közösségének alakításában tudott hatást gyakorolni.

Az *udvarhelyszéki Waldorf iskolaalapítási folyamatot* az alapító szülői közösség szemszögéből, a helyi hősökkel készített interjú tükrében mutatjuk be. Az udvarhelyszéki Kerekerdő Waldorf Iskola alapítása elemezhető a változtatásmenedzsment folyamata szempontjából is, ugyanakkor társadalmi innovációnak és közösségi tanulásnak is tekinthető, hiszen egy olyan alternatív irányzatú iskolát alapított meg a szülői közösség, amilyen a környéken még azelőtt nem létezett. Székelyudvarhely vonzáskörében túlnyomórészt hagyományos iskolák találhatók, illetve egyetlen alternatív irányzatú iskola, a már említett Step by step. A szülői közösségnek tehát nem csupán az volt a feladata, hogy egy iskolát alapítsanak, hanem hogy elfogadtassák a Waldorf-pedagógiát az udvarhelyszéki közösséggel. Mivel tudjuk azt, hogy a közösség a változtatásokat általában nem fogadja tárt karokkal, ezért is volt nehéz feladata az alapító szülői csapatnak.

A vizsgálat során *kutatási módszerként* a szóbeli kikérdezést, az *interjút* alkalmaztuk. Az interjú *narratív és strukturált* jelleget öltött, amelynek segítségével lehetővé vált az alapító szülők és az alapító pedagógus szemszögéből megvizsgálni a Waldorf-iskola létesítését. A narratív interjú tematikus jellegű, mivel a kérdések kimondottan azokra az eseményekre irányultak, amelyek azt eredményezték, hogy szülőként – a Waldorf-pedagógia iránti érdeklődésükből fakadóan – megtervezzék és kivitelezzék a Waldorf-iskolát Udvarhelyszéken. Mivel az adatfelvétel a COVID 19 világjárvány idején készült, így nem volt lehetőségünk a személyes találkozásra, a beszélgetést telefonon, valamint videóhíváson keresztül valósítottuk meg. Összesen 6 *alapító szülő* vett részt a szóbeli kikérdezésen, nemek eloszlásában pont fele-fele arányban: 3 *anya* és 3 *apa* válaszolta meg a kérdéseinket, valamint az újonnan létesült iskolában dolgozó 1 *tanító*.

Az eredmények szépen kirajzolják egyrészt a közösségi tanulás és társadalmi innováció folyamatát, másrészt kiemelik a helyi hőst és szerepét ebben a folyamatban.

Az első kérdés, ami felmerült, hogy *ki kezdeményezte a Waldorf-iskola megalapítását Udvarhelyszéken*, a szülői közösség vagy pedig a pedagógus/ pedagógusok, esetleg a város vezetősége, vagy akár a tanfelügyelőség. A társadalmi innovációnak és közösségi tanulásnak szerves része az alulról jövő kezdeményezés. Iskolaalapítás esetében is ez igen előnyös, hiszen teljesen más hozzáállást eredményez a szülők részéről, ha olyan mértékben igénylik a Waldorf-iskolát, hogy önerejükben alapítják azt meg gyermekeik számára, ugyanakkor szavatolja is a nevelési tevékenység tényezői közötti szükséges együttműködést is. Erre a kérdésre egyöntetűen azt felelték a megkérdezettek, hogy a szülői közösség volt a folyamat kezdeményezője. A jelenlegi pedagógus szülő is egyben, így szülőként is részt vett az alapítási folyamatban. Az 1-es számú megkérdezett megemlítette, hogy a megelőző években voltak már alapítási próbálkozások, amelyek azonban nem jártak sikerrel, véleménye szerint azért, mert akkor pedagógusok akartak kezdeményezni.

Érdekelt továbbá az is, hogy *hogyan/honnan jött ez az ötlet az alapító közösségnek, hogy Waldorf-iskolát létesítsenek*. A megkérdezettek többsége szerint igény volt a Waldorf-oktatásra az óvoda után is. Az együttműködő-kezdeményező szülői mag több tagja, akik helyi hősnek tekinthetők ebben az innovációs „történetben” ismerte egymást, hiszen óvodás gyermekeik többnyire csoporttársak voltak. Az interjúkból kiderült az is, hogy miként tudtak egymásra pozitívan hatni, egymást lelkesíteni, egymásra találni a célmegvalósítás folyamatában: a 2-es számú megkérdezett válaszolta azt, hogy miután informálódott az egyik alapító tagtól a Waldorf-pedagógiáról, azt mondta neki, hogy akkor „csináljanak” egy ilyen iskolát. Az 1-es számú megkérdezett számára sokkal régebbi volt az ötlet, ő valósággal

rajongott érte, azonban nem tudta, hogy miként lehetne megvalósítani. Benne a késztetés megvolt, így amikor megismerte a 2-es számú alanyt, kérte, meséljen neki a Waldorf-szemléletről, akit érdekelt, és aki határozottabb lépések megtételét vállalta, s ezáltal szándékukat a nyilvánosság elé tárta. Ily módon kezdtek el többen is bekapcsolódni a kezdeményezésbe. Nagyon jó példa ez arra, hogy lássuk, mindenki más típusú személyiség. Vannak olyan egyének, akiknek bár nagyon jó ötleteik vannak, nem tudják, hogy mihez kezdjenek velük, hogyan valósítsák meg terveiket. Azonban vannak olyan személyek, akikben megvan a tenni akarás, és a megfelelő képesség, hogy egy komoly folyamatot lebonyolítsanak, de szükségük van az ötletgazdára. Ez a két típusú személyiség elengedhetetlen tagjai egy közösségi innovációnak, azonban nem elegendők. Szükségük van támogató, segédkező egyénekre, akik ugyancsak hozzájárulnak a közösség céljának megvalósításához saját képességeikkel. Hogyha mindezt konkretizáljuk az udvarhelyszéki Waldorf-iskola alapítására, akkor láthatjuk, hogy valóban különböző személyiségek alkotják az alapító szülői közösséget, azonban céljuk, amelyet sikeresen megvalósítottak, azonos volt. Tulajdonképpen a közösségi tanulás tipikus lemodellezését láttatja az iskolaalapításnak ez a szakasza.

Az interjú során a további kérdés a megvalósítás folyamatára vonatkozott: *kikkel és hogyan tudták tervüket megvalósítani.* Erre a kérdésre nagyon változatos válaszok érkeztek. A megkérdezettek egy része szerint a szülők, pedagógusok, barátok összefogása vezetett a terv sikerességéhez, valamint az, hogy mindenki önként vállalt feladatokkal járult hozzá tevékenységükhöz. Az 5-ös számú interjúalany teljesen más szemszögből közelítette meg a kérdést, ő összehasonlította a Waldorf-óvoda és az iskola alapítását. Az ő véleménye szerint, az iskola alapítása sokkal gyorsabban ment, hiszen az adminisztratív felét már egyszer véghezvitték az óvodaalapítás során, így másodjára könnyebbnek tűnt az iskola megalapítása. (Itt visszaköszön az a korábbi gondolat a helyi történettel összefüggésben, hogy amennyiben sikeres az innováció, úgy a helyi hősök tekintélye lehetővé teszi, hogy további újítást jelentő kezdeményezéseknek megnyerjék a közösséget. Minden bizonnyal, az óvodaalapítása esetleges kudarca esetén az iskolaalapítás gondolata fel sem merül, de amennyiben igen a közösségi felkarolás biztosan elmarad.) A 2-es számú interjúalany fejtette ki bővebben a történéseket. Az ő elmondása szerint egy képzés résztvevőiből tevődött össze az alapító csapat, velük kezdték el az alapítási folyamatot, majd egyre többen csatlakoztak. Több Waldorf-pedagógus hazaköltözött, illetve az előző kezdeményezők is csatlakoztak hozzájuk. Folyamatosan előadásokon, kirándulásokon, kézműves tevékenységeken, stúdiумozásokon vettek részt, hospitáltak más Waldorf-iskolákban, és ezekről az eseményekről beszámoltak az udvarhelyi közösségnek a sajtóban. Egy babamamás foglalkozás is népszerűsítette a Waldorf szellemiséget. Ezután óvónőket kellett keresniük a Waldorf-óvoda megalapításához, amelyre szerencsésen találtak két óvónőt. Ahogy az óvoda megalakult, rá két évre kezdtek az iskola alapításáról is gondolkodni. A közösség több tagja szeretett volna már iskolát, azonban sokan még túl korainak vélték. Mivel csak 5-6 olyan gyerek volt, aki a Waldorf-óvodából ment a Waldorf-iskolába, a kellő létszámhoz, még több gyerekre volt szükség. Az egyik Waldorf-óvónő vállalta, hogy tanítóként továbbviszi a gyerekeket az iskolába. Innentől kezdték komolyabban venni az iskolaalapítás megvalósítását, és belevágtak a folyamatba, ami sikeresen meg is valósult. A 6-os számú megkérdezett nem vett részt az elejétől kezdve a Waldorf-iskolaalapítás folyamatában. Azonban elmesélte, hogy jelenlegi terveik szerint saját épületet szeretnének a Waldorf-iskolának, ezen tervük megvalósításán folyamatosan dolgoznak a szülők és a „szívügye egyesület”. Láthatjuk tehát, hogy a szülői közösség tagjai nem mind a folyamat legelejétől csatlakoztak az udvarhelyszéki Waldorf-iskolaalapítási tevékenységbe, azonban

ők is aktívan bekapcsolódtak azóta, sőt már a jövőbeli céljaik megvalósításán dolgoznak. Jelenlegi megvalósítandó tervük egy önálló, saját épület, tehát egy saját Waldorf-intézmény alapítása.

A vizsgálatunk egyik központi kérdése, hogy ennek a társadalmi innovációs *iskolaalapítási folyamatnak milyen lépései voltak, ki milyen feladatokat vállalt, ki hogyan járult hozzá az udvarhelyszéki Waldorf-iskola megalapításához.*

A válaszokból az derült ki, hogy kezdetben a Waldorf-iskolának Székelylengyelfalván (Székelyudvarhelytől mintegy 5 km távolságra) szerettek volna helyet kapni, azonban nem volt biztos, hogy ez sikerülni fog, emiatt Ülkében (egy másik kis udvarhelyszéki település) is próbálkoztak, de ott sem jártak sikerrel. Amikor megtudták, hogy Lengyelfalván mégis lehetővé vált megkapniuk az iskolaépületet és azt átalakítani a Waldorf-iskola igényei szerint, visszatértek az eredeti tervhez. Elindították az iskolaalapítási folyamatot a Waldorf Szövetségnél. Mivel a tanítói állást kellett létrehozni, ezért a főtanfelügyelőhöz fordultak, aki végül rábólintott a kérésre és az állás létrehozására. Amikor bekerültek a beiskolázási tervbe, a tanfelügyelőség is jóváhagyta a Waldorf-iskola létesítését Székelylengyelfalván. Már majdnem minden sínen volt, de: a helyi önkormányzatnak egy formális szavazás keretén belül szintén jóvá kellett volna hagynia a beiskolázási tervet, azonban azt a Waldorf-osztály nélkül fogadták el. Ekkor az alapító csapat próbált politikusokat bevonni a folyamatba, tüntetett, vitatkoztak. Egy későbbi falugyűlés keretében a helyi közösség végül megszavazta, és elfogadták a Waldorf-osztályt is. Végül pedig megkapták az engedélyt az ARICIP-től (a romániai közoktatás minőségbiztosítási szerve) is, így szeptemberben elindulhatott az első Waldorf-iskola Udvarhelyszéken. Az interjúalanyok más jellegű feladatokat is kiemelték a hivatalos ügyintézés és „lepapírozás” mellett, ugyanis sok-sok teendő adódott: renováltak, barkácsoltak, takarítottak, bútorokat szereztek be, festettek. Ugyanakkor a vállalt feladatok között szerepeltek előadások szervezése, a plakátok megrajzolása, ezek hirdetése.

A változtatások bevezetése közben felmerülő előreleadító tényezők mindig kedvezően hatnak az innovációt megvalósító egyénekre. Az alapító közösség szemszögéből is látni kívántuk, hogy *milyen akadályok tették göröngyössé útjukat, illetve milyen pozitív élményekkel gyarapodtak az iskolaalapítás folyamatában.*

Akadályok és nehézségek terén a megkérdezett alanyok nagyon változatos válaszokat adtak, nyilván mindenki a saját meglátása szerinti akadályt emelte ki. Volt, aki a közösség megszólítását tartotta nehéznek, hiszen a szülőknél évekig tartaniuk kellett a lángot, nehogy elmenjenek, továbbá meg kellett győzniük a pedagógusokat, a tanfelügyelőséget, a minisztériumot, és meg kellett szerezniük az önkormányzatot. Az is nehéz volt, hogy a politikusok ne álljanak útjukba, ne tegyenek keresztbe nekik. Akadályt jelentett az eszközök hiánya is, hogy senki sem nyitott feléjük. Nehézség volt továbbá a rengeteg különböző szülői szemléletmódok közelítése, hiszen nem szavazással döntöttek, hanem addig beszélgettek, amíg mindenki azt látta jónak, amire végül döntöttek. Problémát jelentett ugyanakkor, hogy a szükséges létszámhoz nehezen gyűltek a gyerekek, többen visszamondták jelentkezésüket, azonban végül elegendő gyerek volt a kérés leadásához. A 3-as számú válaszadó sok nehézségre és akadályra tekintett vissza, ami az alapító csapat munkáját érintette, ilyen volt a helyszín kiválasztása, a hivatalos kérések benyújtása, az engedélyeztetési folyamatok elindítása, a falu közösségébe való beilleszkedés. Az 5-ös számú megkérdezett egy konkrét eseményt emelt ki, amikor is a felajánlott helyet visszavonták, és annak érdekében, hogy mégis adjanak helyet a Waldorf-osztálynak, egy komoly tüntetést kellett szerveznie az alapító közösségnek, míg egy másik interjúalany az anyagi javak beszerzése, a jogi formák helyes megtalálása vontkozásában észlelt

nehézségeket, ugyaakkor kiemelte a folyamat időigényességét, és hogy sok fizikai munkát is feltételezett a kezdeményező csapat tagjaitól.

Azonban nem csupán nehézségek, hanem előnyök is kirajzolódtak e folyamatban: minden megkérdezett pozitívumként kiemelte a barátságok születését, az összetartozás érzését, új emberek megismerését, akik szintén Waldorf kedvelők. Volt, aki ezt a folyamatot egy gyönyörű szellemi út bejárásaként élte meg, amely úton kerestek, szenvedtek, rengeteget vitáztak, de egymásra találtak. Ezen kívül pozitívumként kiemelte a rengeteg jó kalákát, és a sok hasznos együttlétet. Mindenképpen pozitívum, hogy a Waldorf-iskolaalapítás a közösség javát szolgálja, minden megkérdezett így élte meg a kitartást, egymás támogatását és az összetartást. Az egyik interjúalany az előnyt nem a folyamatban, hanem annak eredményében ragadta meg: ebben az iskolában a lánya fantasztikusan érzi magát a társaival. Jó hozadékként tekintett a 4-es számú interjúalany az összekovácsolódott csapat és új barátságok mellett az eredményes, szép, alkotó alkalmakra, a jó kedvre és humorra.

Az iskolaalapítás folyamatát az alapító pedagógus szemszögéből is vizsgáltuk. A vele készült interjúból kirajzolódott, hogy szakemberként *miként látta és értékelte az iskolaalapítási folyamatot*. A megkérdezett alapító szülők válaszaiban láthattuk, hogy mindannyian kivették a részüket a tevékenységből. Volt, aki az ügyintézésen munkálkodott, és voltak olyanok is, akik a gyakorlati felét vállalták az iskolaalapításnak. Alapító pedagógusként más szemszögből követhette nyomon és értékelhette az alapítási folyamatot. A folyamat elindításához szükség volt a kezdeményező szülői közösségre, a pedagógusra és egy befogadó intézményre. Az intézmény szempontjából fontos volt számukra, hogy külön épületük legyen, nagy udvarral rendelkezzenek, és a természet közelében helyezkedjen el. Ezek meglétét nem tartotta egyszerűnek az alapító pedagógus. Amikor mindezek megvoltak, kérést kellett leadni a tanfelügyelőségre egy Waldorf-osztály elindításához, amelyhez minimum 13-as gyermeklétszám szükséges. Ha az aláírás megvan, akkor a Waldorf Szövetség fele is kérést kell benyújtani. Innen már a papírokat kell elintézni. A helyiséget tekintve, be kellett vonják a polgármesteri hivatalt is, hiszen az iskolaépület állami intézményként működik. Mivel épületük a felsőboldogfalvi önkormányzathoz tartozik (hiszen Székelylengyelfalva közigazgatásilag ebbe községbe tagolódik), ezért onnan kellett engedély számukra.

Az alapító pedagógus személyes negatív érzéseit és küzdelmét is megosztotta az iskolaalapítás folyamatával kapcsolatban. Nagyon nehéz volt számára ez a folyamat, mivel a Hargita megyei tanfelügyelőség megkérdőjelezte oklevelének érvényességét. Értékeket képviselt, hozott haza és fájdalmasan érintette, hogy kételkedtek diplomájának érvényességében, amellyel ő Németországban és Angliában is tanított. Kérvenyezni kellett továbbá a tanító számára a Waldorf Szövetség által biztosított jogosultságot is, mivel Romániában csak azok a pedagógusok taníthatnak Waldorf-iskolában, akik ennek birtokában vannak. Amiatt nem kellett versenyvizsgáznia a tanítónőnek, hogy már a Waldorf-óvodába vizsgázott, jegyét onnan átvihette az iskolába. Bár még bizonytalan volt, hogy megkapják-e az engedélyt, már dolgoztak a környezet, az osztályterem megteremtésén. A szülőkkel közösen kalákában készítették az eszközöket, az osztálytermet. Végül megkapták az engedélyt, így ősszel elindulhatott a Waldorf-oktatás Székelylengyelfalván.

Az alapító pedagógus megközelítése tulajdonképpen összesítette a szülői közösség válaszát, valamint ezt még saját élményeivel is kiegészítette.

Amennyiben a Kozma (2018b) által felsorakoztatott társadalmi innovációs csomópontokra kívánunk reflektálni e konkrét esetpélda vonatkozásában, megfogalmazhatjuk, hogy a

folyamatot valóban egy olyan kihívást jelentő probléma keltette életre, amelyet egy szűkebb szülői közösség tudatosított, válaszként pedig elindították az iskolaalapítási folyamatot. Ez a lépés egyben a megoldást is körvonalazta a felmerülő probléma mentén. Az interjúalanyok válaszaik egyértelműen tükrözik a közösségi tanulás folyamatát. Ennek több rétegét is elkülöníthetjük, hiszen egyrészt tanult a szűk szülői kezdeményező csapat a Waldorf-óvoda indításának tapasztalaiból, ugyanakkor tanultak egymástól, de tanult a tágabb közösség is, hiszen mintát kaptak egy alulról jövő kezdeményezés sikerességére vonatkozóan. A helyi hős(ök) egyértelműen a kezdeményező szülők, akik szépen kirajolták kitartó tevékenységük által ezt a sikertörténetet.

Záró gondolatok

Ez az egyedi esetpélda újólal megerősített abban, hogy bár rengeteg nehézséggel, vívódással, munkával, többetvállalással jár együtt egy társadalmi innovációs folyamat megvalósítása, a közösségnek óriási húzóereje van, és a nehézségek ellenére mindig felfedezhetjük pozitív hozadékait. A sok nehézség közös megoldása, az akadályok együttes leküzdése összetartást, kitartást, egy közösség összekovácsolódását eredményezi, ami óriási érték. Fontos említést tennünk arról is, hogy a civil kezdeményezésekben nagy szerepük van a helyi hősöknek, akiknek kitartásuk és az ügy melletti elköteleződésük segít a célig elmenni, segít az akadályokon túllendülni, és akik nélkül ezek az innovációk nem születnek meg. Így azonban a közösség kovászaivá válnak és a közösségi tanulás mozgatórugói is egyben. Kozma (2018b, 7) úgy véli, hogy ha a helyi hős „győz, ha neki lesz igaza, akkor a tekintélye megsokszorozódik.” Az iskolaalapítás helyi története által fontos tudatosítani, hogy ez a közösség győzelme volt, a közösség kockázatvállalása és a közösség sikere. Ha nincs közösségi történet, az innováció elfelejtődik. Az esetpéldánkban azt látjuk, hogy mint egy jó mese végén, a hős(ök) valóban győz(tek), beindult az iskola, az első előkészítő osztály már itt tanulhatott az elmúlt tanévben. A következő osztályok indítása reményt ad arra, hogy a történet nem merül feledésbe. Azt azonban, hogy ez a közösségben milyen történetként marad fenn, illetve az egész kezdeményezésnek, innovációnak milyen is volt a közösségi fogadtatása szintén nagyon érdekes megvizsgálni. Ennek a vizsgálatnak az eredményeit egy következő kutatási beszámolóban tesszük közzé.

Felhasznált irodalom:

- Hajdu, Barbara (2020): Községi attitűdök egy Waldorf-intézmény létesítése kapcsán Udvarhelyszéken. Szakdolgozat, Babes-Bolyai Tudományegyetem. Kézirat.
- Kozma, Tamás (2018a): [Tanulóközösségek és társadalmi innovációk](https://akjournals.com/view/journals/2063/27/2/article-p237.xml). Educatio 2018/ 27/ 2, 237-246. URL: <https://akjournals.com/view/journals/2063/27/2/article-p237.xml>
- Kozma, Tamás (2018b): Tanuló közösségek és társadalmi innovációk. XIV. MELLearn Konferencia, Debreceni Egyetem, [https://www.academia.edu/36536892/T%C3%A1rsadalmi tanul%C3%A1s %](https://www.academia.edu/36536892/T%C3%A1rsadalmi_tanul%C3%A1s_%)

[C3%A9s helyi innov%C3%A1ci%C3%B3k - Social Learning and Community-based Innovations?email_work_card=thumbnail](#)

- Kocsis, József (1994): *Változások menedzselése*. Budapest, Műszaki Könyvkiadó.
- Pukánszky, Béla – Németh, András (1996): *Neveléstörténet*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó Rt.

Németh János István:

***Fejezetek az egész életen át tartó tanulás (LLL) filozófiai,
neveléstudományi recepciótörténetéből***

II. rész

Az újidealisták nevelési eszménye

Közzjáték: A modern kultúrafogalom létrejötte a 18. században

A 18. század és a 19. század első fele fontos változásokat hoztak az európai társadalmak fejlődésében. Az intenzív iparosodás évtizedei határozták meg a fejlődést a nyugati oldalon, míg a nemzeti újjászületés és gazdasági szerkezetváltás óvatos reformjai a keletin (Benedek I., 1976; Berend T., 1986). A romantika és klasszicizmus évtizedei egyfelől, az elidegenedés évtizedei másfelől (Lendvai, 1981; Safranski, 2004). A 19. század a történelem leghosszabb százada (Benedek I., 1976. 216-217. o.; Heller, 1999). 1789-ben kezdődött és 1914-ben ért véget. Egyet kell értenünk azokkal, akik mindezeket túl megállapítják, hogy ez a század a polgári kultúra nagy korszaka, egyben a kultúrtörténet egyik leggazdagabb és legváltozatosabb százada is (Benedek I. 1976; Tenbruck, 2003; Lendvai, 1981). Könyvoldalak sokaságát töltené meg, ha csupán a legismertebb alkotókat és műveiket felsorolnánk Haydn-tól, Wagneren keresztül, Bartókig, Goyától Picassóig, vagy akár Csokonaitól Ady Endréig. Hozzátevé ehhez a felsoroláshoz talán a legfontosabbat, hogy a polgári kultúra intézményesülése, a kulturális színterek és alkalmak bővülése, valamint a társadalmi nyilvánosság szerkezetének változásai magukkal vonták a kultúra közönségének átalakulását, jelentős bővülését (Habermas, 1993; Tenbruck, 2003).

A 18. és 19. század találkozása mérföldkövet jelent a kultúra fogalmának történeti fejlődésében is. A 18. századi európai átalakulás alapvetően változtatta meg az emberi viszonyokat és távlatokat. E változások rögzítésében kitüntetett szerepet kapott a kultúra eszméje. Friedrich H. Tenbruck, a *Polgári kultúráról* írt nagyszabású tanulmányában így fogalmazza meg ezt a sok évszázados fejlődést betetőző és egyben új távlatokat nyitó korszakváltást: „A 18. század folyamán mélyrehatóan megváltozott a kultúra legitimációs struktúrája Nyugat-Európában. Ettől kezdve az önállósága tudatára ébredt világi kultúra átfogó igényű kibontakozása csak a saját tekintélyére hivatkozott. Most már önálló birodalomnak nyilvánította magát, mely kulturális munkában alkotja, jobbítja, teljesíti ki magát. E fejlődés részeseként az ember önmaga kulturális feladatává lett.” (2003. 63. o.)

Ez az életérzés van jelen a 18. századra létrejövő kultúrafogalomban, melynek kereteit és tartalmi rétegzettségét két megközelítésből tesszük elemzésünk tárgyává. A kultúrafogalom fejlődésének történeti áttekintése igazolta, hogy a fogalom kialakulása és tudományos módszerekkel történő jelentéstani meghatározása kizárólag az *európai fejlődéstörténetre jellemző*, több évszázados folyamat eredménye. Ez a folyamat a 18. század végére érte el formai és tartalmi kiteljesedését, kialakítva a fogalom *aktív-, objektív-*

és szabályozó rétegeit összefoglaló elméleti konstrukciója, sémája. Ezzel létrejött a kultúrafogalom univerzális, azaz kortól és népektől független, absztrakt formája, *amely a kultúrafogalom első és egyben legáltalánosabb, absztrakt értelmezési módja*.

A fogalom jelentéstani bővülésében meghatározó szövegek alapján rekonstruált *modern kultúrafogalom az újkori ember cselekvő felszabadításának, nemesedésének, kiművelésének, önmaga megvalósításának foglalatja, kifejezője (Kant, Schiller), a kultúra fejlesztése során létrejött objektivációk, javak, örökség összesítője (Pufendorf, Toussaint, Herder, Adelung) és az emberi viszonyok legátfogóbb szabályozója (Schiller, Herder)*. Ezt a többszörösen összetett tartalmat fejezi ki a kultúrafogalom mára már klasszikus formája, természetesen megőrizve kapcsolatát az alapjelentéssel (Pauli, 1910/1990 14. o.). Ez a jó másfélezer éves fejlődésen alapuló, *klasszikus, absztrakt fogalom a kultúrafogalom legteljesebb változata, prototípusa*, minden későbbi, ezt követő fogalom-meghatározás viszonyítási alapja.

Tanulságos ugyanakkor az a sajnálatos helyzet, hogy a kultúra fogalmával foglalkozó irodalomból úgy látható, mintha kevésbé lenne ismert és említésre méltó a kultúra évszázadok gondos munkájával kidolgozott absztrakt fogalma és alapjelentése. Sokkal inkább az időben csak majd száz évvel később keletkezett és keletkező *kultúrafogalmak* kétségkívüli formagazdagságát hangsúlyozzák a legismertebb összefoglalók (Kenyeres, 1986; Kroeber-Kluckhohn, 1952). A tudományterület egyik legátfogóbb *szöveggyűjteményének a bevezetőjében* a következő olvasható: „A kultúra felfedezése ugyanolyan fontos volt az evolúció számára, mint a sejt felfedezése. A professzionális antropológia kezdetének az ideje nagyjából az 1865-öt követő egy évszázad, amikor megkezdődött a *kultúra eszméjének bevitele a német romantikus irodalmi tradícióból a társadalomtudományokba*” (Bohannon és Glazer, 2006).

A kultúrát tehát felfedezték, majd a kultúra eszméjét „bevitték” a német romantikus irodalmi tradícióból a „társadalomtudományokba”, ez itt a lényeg. Ezúttal elég csak arra utalni, hogy G. Klemm nagy jelentőségű könyvét, az *Allgemeine Kulturgeschichte der Menschheit* 1843-1852 között írta, még mindig a klasszikus fogalom teljes sémáját alkalmazva. E. B. Tylor, *A primitív kultúra* című könyve 1871-ben jelent meg, és ebben fogalmazta meg azt a kultúra fogalmat, amely mint *antropológiai kultúrafogalom* az utóbbi évtizedekben talán a legtöbbször idézett a legkülönbélebb szakmunkákban. Ha az elemzés során értelemszerűen az újkantiánus filozófiai iskolához kötjük az úgynevezett *értékelméleti kultúraértelmezést*, akkor is csak a 19-20. század fordulójától van létjogosultsága.

Nyilvánvaló tehát, hogy a 18. században *fénykorát élő polgári kultúra életeszményeként megszülető modern, mára már klasszikus kultúrafogalom* (Tenbruck, 2003) a 18. század végétől a *maga teljes egységében hordozója és kifejezője a kultúra eszméjének is*. Ennek az eszmének az egyetemes hatása közel száz évig folyamatos és töretlenül tart mindaddig, amíg *a szellemi folyamatokat lényegükben befolyásoló társadalmi viszonyok* a 19. század utolsó harmadától *lassan, fokozatosan át nem alakulnak*. Átadván a helyet egy új korszaknak, amelyben a modernitás életérzését meghatározó egységes világszemlélet minden elemében idejét múlt lesz, és felváltja azt egy végletekig szakosodó, pragmatikus, emancipálódott, leginkább a részek kidolgozására és azok összefüggéseire ügyelő életfelfogás és tudományos gondolkodás (Kiss, 2005. 44-46. o., Mátrai, 1976. 57-59. o.). *Ettől az időszaktól a kultúrafogalom majd száz évig univerzálisan ható, klasszikus egysége, értékelvű kánonja is más kontextusba kerül*. További alakulásának abba a szakaszába lép, amelyben megmarad ugyan az emberi létet értelmező funkciója, ám a közel száz évig tartó egységet megtöri az a körülmény, hogy a kultúra fogalma ettől az időszaktól szorosan kötődik azokhoz a tudományokhoz, amelyek tapasztalati anyaga, vagy gondolati konstrukciói a lét sajátos értelmezéseit konstituálják, létrehozva így a kultúra és

kultúrafogalom gazdagon variált recepcióit, ezzel a kultúra európai kánonjának, nevelési eszményének relativizálását.

Ebben a fejezetben két olyan *kultúraelméleti irányzattal* foglalkozom – négy szerzővel részletesebben –, amelyek a kultúra jelenségeinek vizsgálata során eltérő tudományos alapokon, de mindig filozófiai megközelítéssel viszonyultak a *neveléstudomány* (Lendvai L., 1981). Tárgyunk szempontjából különösen fontos, hogy a kultúrafogalom fejlődéstörténetének, illetve a neveléstudomány létrejöttének meghatározó korszakában, a 19-20. század fordulóján fejtették ki nézeteiket kultúráról és az emberről, az ember nevelésének lehetőségeiről és a társadalomról. Meghatározó módon kapcsolódva egyrészt a klasszikus német idealizmus, mindennek előtt Kant filozófiai örökségéhez, másrészt a *schilleri embereszmény*hez. *Erre koncentrálunk a következőkben, a kultúra aktív elsajátítása és ennek személyes élethivatása kérdéseit vizsgálva. Ez az eljárás célkitűzésünkhöz híven lehetőséget ad az egész életen át tartó tanulás (kultúraelsajátítás) újabb filozófiai recepciójának megismeréséhez.*

2.1.1. Az újkantiánus irányzatok és filozófusok közül tárgyunkhoz legközelebb a 19-20. század fordulóján kibontakozó úgynevezett *badeni iskola* áll, különösen annak két meghatározó egyénisége, W. Windelband, és H. Rickert. Az újkantiánusok programjuk nevében is jelzik a polgári humanizmushoz való eszmei kötődésüket, illetve a századforduló társadalmi folyamatai alapján hangsúlyos érték-elkötelezettségüket (Windelband, 1989; Maróti, 2006).

A kultúraközvetítés elméleti továbbfejlesztéséhez figyelemre méltó előnyt jelentett, a neveléstudomány értékelméleti (axiológiai) megalapozása a századfordulón. Az *értékelmélet neveléstudományra gyakorolt magyarországi hatásának bemutatását* a kérdéskörrel átfogóan foglalkozó *néhány tanulmány* gondolatmenetét követve végzem el (Köte, 1998; Németh A, 1990). A neokantiánus filozófiában, mint a filozófia önálló része jött létre az értékelmélet. Ennek *marburgi* iskolája a filozófiai vizsgálódás középpontjába a logikát és az ismeretelméletet állította. A *badeni*, vagy *freiburgi* iskola pedig egy történeti, kultúrtörténeti irányban fejlődött tovább, W. Windelband és H. Rickert irányításával (Boros, 2007; Maróti, 2005; Rickert, 1987). A két iskolát összekötik a kor filozófiai problémáira adott válaszok. A *tudományos ismeretelmélet*, az *általános értékelmélet* és a *kultúrfilozófia* tárgykörében – Kant filozófiai életművéhez kötődve dolgozták ki saját tudományos rendszereiket. (Boros, 2007). Tekintettel arra, hogy a kultúrának kitüntetett szerepet szánnak e feladat elvégzése során, mindennek előtt az egész életet meghatározó és befolyásoló alapértékek elsajátításában (Rickert, 1990), ezért szerepel sajátos és napjainkig meghatározó irányzatként a kultúrafogalom történetében, illetve reményeim szerint a neveléstudomány történetében is munkásságuk (Maróti, 1986).

Köte tanulmányában Kornis Gyulára hivatkozik, aki szerint „a pedagógiának, mint műveltség tudománynak, a „szellemjavak ökonómiájának” egyik fő feladata a művelődési anyag kiválogatása. Miután a nevelés, mint emberalakító tevékenység, az értékek megvalósítására törekszik. A műveltség három jelentést takar: 1. az értékek, eszmények rendszerét (a kultúra statikus fogalma); 2. az értékek megvalósítására irányuló tevékenységet (a kultúra dinamikus fogalma); 3. a tevékenység történeti eredményét (műveltség). Ez utóbbi magában foglalja egy-egy kor tudományát, művészeti alkotásait, erkölcsét, jogát, technikáját” (1988. 3. o., idézi: Kornis, 1932). A kultúra klasszikus fogalmi

sémájának ismeretében nem nehéz összefüggést találni a kultúra *Kornis*nál taglalt *három alakzata*, és a modern kultúrafogalom *három dimenziója* között. Az alaki hasonlóságon túl természetesen szerves kötődés mutatható ki a klasszikus fogalomban megtestesülő *humanitás-kánon*, és az értékelméleti megalapozottságú nevelélmélet között, hiszen az újkantiánusok kötődése Kant filozófiájához, ezen belül kultúrafelfogásához nyilvánvaló (*Rugási*, 1994). Noha az értékelmélet kidolgozóinak kötődése Kant filozófiájához egyértelmű, ugyanakkor gondolkozásukat messzemenően meghatározta a 19. század második felének az emberi életlehetőségeket radikálisan átalakító társadalmi viszonyrendszere, nem utolsósorban a polgári kultúra alaposan megváltozott szerepe (*Tenbruck*, 2003). Az újkantiánus kultúraelméleti iskolát ezúttal három meghatározó jellemzője: a *kultúrához való viszony*, az *értékhez való viszony* és *pedagógiai hatásuk* alapján értelmezzük.

H. Rickert kultúrán a társadalom tagjai számára adott minden értékes képződmény összességét érti. A kultúra az értékekkel összekötött valóságos létet jelenti nála. „A kultúra az értékek alapján cselekvő ember által létrehozott tárgyak, javak rendszere, mely szemben áll a természet keletkezett termékeivel. Az ember a tárgyi világot az északarat parancsa szerint átalakítja” – írja (*Rickert*, 1989. 54. o.).

A természet fogalmával szembeállítják a kultúrát, ám ezt nem a „társiatlan-társiasság” dinamikájából eredeztetik, hanem *az értékcélok szerint cselekvő ember aktivitásából származtatják* (*Rickert*, 1989). Viszonyuk az értékek rendszeréhez egyértelművé teszi *kanti-kötődésüket*, amennyiben ezek *a priori* létezését tételezve nem azok létezésének okát elemzik, csupán az a kérdés számukra, *hogy érvényesek-e avagy nem*. Felfogásukban az értékek fogalmához hozzátartozik továbbá, hogy a „legmagasabb értelemben vett kultúrájánál” az értékek *nem valamely pusztá megkívánás tárgyai*. „Ezáltal a kulturális tárgyakat nem csak azon tárgyaktól különítjük el, melyeket ugyan mindenki értékkel és elérni óhajt, de csakis ösztönszerűleg, hanem azoktól is, melyek ugyan nem a pusztá ösztönnek, de mégiscsak valamely szeszély játékának köszönik javak gyanánt való értékelésüket” (*Rickert*, 1989, 55. o.).

Gondolatrendszerükben a kultúrának a legmagasabb rendű formái „egyediek”, „egyszeri lefolyásúak”, sőt valamely folyamat kulturális jelentősége gyakran ugyanazon mértékben nő, „minél kizárólagosabban van egyedi alakulásával egybekötve az illető kulturális érték” (*Rickert*, *uo.*). Messze mutató esztétikai, művészetfilozófiai hatása e gondolatmenetnek a legtöbb modern és posztmodern recepcióban kimutatható (*Pethő*, 1991).

Transzcendentális kötődésük az *a priori*, a tapasztalati életen túli világhoz számos formaváltozatban jelen van az értékelméleti filozófia képviselőinek életművében. Határozottan fogalmaznak a kultúrafilozófia tárgyát illetően, amennyiben az a „történelmileg előtalált vagy megadott kultúrára korlátozható”. Ez csak akkor lesz filozófia, hangsúlyozzák, ha a lélektani elemzés, szociológiai és történelmi fejlődés genetikai vizsgálódásai pusztán anyagul szolgálnak annak „az alapstruktúrának felfedésére, mely *valamennyi kulturális tevékenységnek magában az ész időtlen, tapasztalatfeletti lényegében sajátja*” (*Windelband*, 1989. 65. o.). Kant kritikai elemzésében mindenütt abból a kérdésből indult ki, *milyen jogon lehetségesek a tapasztalatból fakadt egyéni tudatban szintézis-alkotásra képes a priori ítéletek*, azaz olyan *észfunkciók*, melyek egyetemesen és szükségesen minden tapasztalatra érvényesek. „De éppoly kétségtelen, hogy a kritika eredménye mindenütt a kultúra nagy alakulataira vonatkozóan az észokok felmutatása volt; így sarjadt ki a tiszta ész kritikájából a tudomány alapstruktúrája oly értelemben, amint Kant azt előtalálta és fölfogta, a gyakorlati ész kritikájából és föléje építve az erkölcsök metafizikájából az észcélok birodalma erkölcsiségben és jogban, az ítélő erő kritikájából a művészet és esztétikai

életalakítás mivolta; s csak mindezek után lehetett a kritikai módszer értelmében kérdezni, hogy a tiszta észből fakadó ama kultúraértékekből mennyi foglaltathatik a társadalom vallási életformájába.” (*Windelband*, 1989. 66. o.). Esetükben tehát a transzcendentál filozófia és a kultúrafilozófia közötti rokonság oly természetes, hiszen kultúrán végül is nem értenek egyebet, mint mindannak összességét, amit az emberi tudat az ő eszes meghatározottságánál fogva az adottságokból kidolgoz. A transzcendentál filozófia kiinduló pontja nem más, mint Kantnak az a belátása volt, hogy már abban is, amit adottnak szoktunk tartani, mihelyt, mint egyetemesen érvényes tapasztalat jelenik meg, egy szintézis rejlik a „tudatnak általában” törvényei, átfogó, tárgyilag érvényes észformák szerint. Ezért is érdekes a vallással kapcsolatos megállapítás: „Ami végül a vallást illeti, róla módosítva áll az, ami a tudományról, erkölcsiségről, jogról és művészetről. Mert a vallásnak nincs saját észérték területe. Amit mint észértéket magában foglal, a három birodalom valamelyikére, az igaz, a jó vagy a szép területére tartozik.” (*Windelband*, 1989. 70. o.).

Álláspontjuk szerint az egyénnek soha nem szabad azt hinnie, hogy ő maga a teremtető erő a tárgyak létrehozásában: ebben, amennyiben igazi kultúraértékekről van szó, az emberek sohasem, mint egyének, sőt nem is mint nemük példányai tevékenyek, hanem mint *lakóhelyei és hordozói átfogó és ezért tárgyilag maguknak a dolgoknak lényegében gyökerező észfunkcióknak*. Egyedül csak ezek határozzák meg a „tárgyak”-at, amelyek szükségesen és egyetemesen érvényesek. Az, hogy az embereknek részük van az észértékeknek egy mindenben túlemelkedő világában, *„melyek értelmét teszik mindazoknak a rendeknek, amelyekre kis világaik, a tudás, akarás és alakítás világai épülnek*, tudatos kultúraéletünknek ez a beilleszkedése összefüggésekbe, amelyek messze túlnyúlnak rajtuk és egész tapasztalati létünkön, ez minden szellemi tevékenység megfoghatatlan titka, hangsúlyozzák. Az emberi kultúra egész folyamatában, értékes teljesítményeiben, a történelemben tapasztalható kiteljesedésében és kibővülésében is az emberi életnek ezt a belenövését látják olyan összefüggésekbe, melyek többet jelentenek, mint az egyes emberi. Az emberi társadalmat alapvetően bipoláris rendszerként tételezik. Az „élet” mint feltételezett jó fontos és nélkülözhetetlen pólus és minden olyan tan, tétel pedig „kulturidegen”, mely az élet megsemmisítését hirdeti, illetve szolgálja. Mégis kizárólag azt az embert lehet kultúrembernek nevezni - hangoztatják, aki képes az élettelség *magában való* visszafojtására is. „Ebből következően kultúrjavak csak ott léteznek, ahol azok bizonyos módon ellentétben állnak az élet pezsgésével, elevenségével. Nyersen megfogalmazva, az életfilozófiából vett szóhasználatnál élve: egy bizonyos fokig az embernek meg kell «gyilkolni» az életet, hogy önértékkel bíró kultúrélethez érkezzon el.” (*Rickert*, 1990. 149. o.). Az *élet*, vagy, ahogy G. Simmel, mondja, „amit folyamatos sodrásban érzékelünk” az egyik pólus, a másik az *elméleti önértékek objektív* világa: az *igaz* szubsztancia mentén kikristályosodó tudomány, a *jó* önértéke mentén az erkölcs, a *szép* kategóriája mentén a művészet, a *szent* mentén a vallás (*Maróti*, 1986). Az antik görögség történetében vélik először fölismerni ezt a viszonyt. „Az ember – kezdetben csak néhányan – már nem csak azért kutatott, hogy éljen, hanem azért élt, hogy kutasson, feltárjon. Az igazság, a valóság adott szemében értéket az életnek. Biológiai szempontból ezt az átértékelést úgy kellene értékelnünk, mint „elfajzást”. A kultúra fejlődése szempontjából viszont csúcspontot jelen. Az élet javai leköszönnek az elméleti önértékek javára. Éppen ez biztosítja e történelmi momentumnak az „életet” - a halhatatlanság értelmében, vagyis többet, mint vitális életet. Az elméleti ember mind a mai napig itt találja meg felülmúlhatatlan mintaképét” (*Rickert*, 1990. 150. o.).

Jellemző gondolkodásukra *a technikai fejlődés kizárása a tulajdonképpeni kultúra egyetemességéből*. Ez a gondolkodásmód, mint látni fogjuk, a későbbiek során alapját

képezi majd egyfajta dichotóm kultúra-civilizáció felfogásnak. A gépek pusztá felfedezése és alkalmazása feltétlen hasznossággal bír, ezt nem vitatják, ám mindaddig, míg valamilyen önértékkel nem ruházódnak föl, ezekért rajongani „nagyfokú igénytelenségről tanúskodik”. Csupán technikailag „tökéletes” gépek, vélekedésük szerint, soha nem képviselnek fejlődést a kultúrában és ezért a „technikai kultúrát” azzal, amit *tudományos, művészeti, szociáletikai és vallási* kultúrának nevezünk, nem szabad közös nevezőre hozni (Rickert, 1990). Ezeknek a gondolatoknak a jelentősége határozottan felértékelődik a globalizáció ezredfordulóra kiteljesedő évtizedeiben, mind az oktatási, mind a művelődési, avagy média programok tervezésekor és gyakorlatában (Safranski, 2004. 78-80).

Az emberi élet értelmét azoknak az „életértékeknek” a trónfosztásában látják, melyek közül nagyon sok a divat kritikátlan hatása alatt áll. Ki kell, hogy alakuljon az élet *igazi értékei iránti igény, az a vágyódás és törekvés, mely ösztönzője volt és ma is az minden filozófiának, és amely minden divatot túlél*, hangsúlyozzák.

„Vagyis a következő álláspontot kellene képviselnünk: a világ egyik része az élet, a másik a mindig létező, mindig fennmaradó több-mint-élet. Az élet-monizmust el kell kerülnünk. Igazán átfogóvá csupán olyan gondolkodás válhat, mely átfogja mind az Egyiket, mind a Másikat és a világ lényegét ebben a dualításban ragadja meg; átfogó filozófiához csak ez a megközelítés vezethet. Nem szabad hagyni magunkat az »univerzum« szótól sem eltéríteni, és azt hinni, hogy a kettősség lehetetlenné teszi az emberi létet. Ebből a szempontból szerencsésebb a »multiverzum« kifejezés” (Rickert, 1990. 160. o.).

Ezen a ponton *szükséges* két értelmező fogalmat beiktatnunk, az elemzés megkönnyítése érdekében. A *társadalmi élet duális megosztása lehetővé válik* a kultúra fogalmi árnyaltságának értő alkalmazásával. E kettősség olyan ellentét-párokból jelenik meg, mint „az élet javai – elméleti önértékek”, „a világ egyik része az élet - a másik a mindig létező, mindig fennmaradó több-mint-élet”, „technikai kultúra - tudományos, művészeti, szociáletikai és vallási kultúrák”, az „életet” mint feltételezett jó - önértékkel bíró *kultúrélet*, a „csakis ösztönszerűleg” elérni akart tárgyak és azok, amelyek „kulturális tárgyak” és így tovább.

Az idézett ellentétpárokból világos, hogy az axiológusok teljesen tisztában vannak azzal, hogy lényegében az egész társadalom, vagyis az ember alkotta világ bizonyos vonatkozásban kulturális termék. Ugyanakkor megkülönböztetik ettől a *termék jellegű képződménytől a tulajdonképpeni kultúra* mindazon területeit, melyekhez ön-értékek kapcsolódnak. Ezek tevékeny „kibontása”, elsajátítása szervesen köthető a kultúra fogalmának klasszikus örökségéhez, melyben együtt van mindaz a hagyomány, melyet az aktív ember pusztán öncélból, önérdékből, a praktikus szükségszerűségtől függetlenül tesz (Schiller, 1960. 196. o.). Ilyen értelemben használjuk a későbbiekben a tulajdonképpeni kultúrára a *mag-kultúra kifejezést*, míg azok a pusztán praktikus kulturális termékek, amelyek magukon viselik a „valóságos élet, pezsgését, elevenségét” tekinthetők a *hég-kultúra* részének (Allport, 1997; Trompenaars-Hampden-Turner, C., 2012). Mint a későbbiekben látni fogjuk, az irodalom szívesen alkalmazza a „hég-kultúrára” a civilizáció fogalmát, a „mag kultúra” számára fenntartva a kultúra fogalmát. Jóllehet, az értékelmélet két itt elemzett szerzője nem sok lehetőséget lát a *mag* és a *hég* kultúraterületek közötti *átmenetre*, dialektikus kapcsolatra. Ugyanakkor a kultúrpedagógia és az értékelméleti nevelésfilozófia hazai követői világítottak rá arra, hogy ezt a lehetőséget egyáltalán nem zárták ki. E vonatkozásban érdemes ismét a filozófiai értékelmélet magyarországi recepciójából idézni néhány gondolatot (Köte, 1998; Németh A, 1990; Prohászka, 1929).

Weszely Ödön a neveléstudományt a világnézettel összefüggésben értelmezi, mivel az értékelés alapja ez az elkötelezettség. Értelmezésében kimutatja, hogy az érték fogalmát, a

különböző értéktanokat és értékrendszereket áttekintve Rickert nyílt rendszerét tartja elfogadhatónak, *mivel lehetővé teszi a fejlődés következtében jelentkező új értékeknek a rendszerbe helyezését*. Az érték problémájának tárgyalását a nevelés céljához kapcsolja, mivel a célok kitűzésénél azt szükséges mérlegelni, hogy mi az, ami a jövő szempontjából fontos, mit kell kiválogatni a kultúra javaiból, melyek az értékes tulajdonságok és képességek, mi az élet célja, eszménye. Nem, véletlenül hangsúlyozza az életművet bemutató tanulmányban Németh András az *értékelmélet* fontosságát, amelynek szerepéről így ír Wessely: „Ha a neveléstudomány ki akarja tűzni a nevelés céljait, s fölépíteni a célok egy következetes és harmonikus rendszerét, a célok megállapításánál azt kell mérlegelni, hogy mi az, ami a jövő nemzedéke szempontjából értékes. (...) A neveléstudománynak itt az érték fogalmával van dolga. Meg kell állapítani mi az érték, hány félék az értékek, s a sokféle értéknek egy rangsorát megszerkeszteni (idézi: Németh A., 1990. 455. o.).

Az értékek hierarchiájában központi szerepet szán az *újkantiánusok* három centrális kategóriájának: a „tisztá ész kritikájából kisarjadó” tudománynak, ami a *jó*, a „gyakorlati ész kritikájából” az erkölcsnek és jognak, ami az *igaz*, és az „ítéleterő kritikájából” a művészetnek, ami a *szép* értékvonatkozásait eredményezi (Windelband, 1989. 66. o.). Ezeket az ideálisnak mondott értékeket rendezi Rickert később megfogalmazott, bonyolult axiológiai rendszerébe (Maróti, 2005. 60-63. o.). Ezt a felosztást jónak tartja, „mert útmutatást ad arra, hogy hogyan kell a reális értékekből a nevelés segítségével a szellemi fejlődést az ideális értékek felé terelni [...] s a fejlődő lelket egy alacsonyabb világnézetről egy magasabb világnézetre felemelni. A nevelés útján el kell érni, hogy az ideális értékek szubjektív értékekkel váljanak” (Wessely, 1923. 151. o.). E fejezet az értékelmélet és neveléstudomány szoros kapcsolatára irányította figyelmet. A tanulságok rendszerezése mellett a kultúraközvetítés professziója számára nagyon kifejező a neveléstudós következő megállapítása is: „A kultúra filozófiája még nem maga a pedagógiai tevékenység”, (...), a pedagógia számára „a célokat a kultúra elemzése adja, az utakat pedig egyrészt a gyermektanulmány, a differenciális lélektan, az egyéniség ismerete, másrészt a szociológia mutatja” (idézi: Németh A. 1990. 456. o.).

2.1.2. A kultúrszociológiai kultúrafelfogások

A kultúraelmélet 19. századi fejlődésének meghatározó irányzata a német kultúrszociológia alább bemutatott két jelentős gondolkodójánál a *schilleri embereszményhez való kötődés már jóval érzékelhetőbb*, gyakori motívumként szerepel a *mag és héj közötti átmenet* és az öncél mellett a *kultúra elsajátítás személyes hivatása*. Ezeknek a tényezőknek a bemutatása fontos részét képezi annak a célkitűzésnek, amely *az egész életen át tartó tanulás gyakorlati programjának kultúraelméleti összefüggéseit hivatott rendszerezni*.

A századfordulón aktuálissá vált a német tudományosság számára is a kultúrszociológia tárgyának, feladatainak és módszereinek a meghatározása. E feladat közben fogalmazta meg a kultúráról, az emberről és a társadalomról markáns nézeteit Georg Simmel, és Alfred Weber. Míg az újkantiánus programot képviselő filozófusoknál a Kanthoz kötő *a priori értékeszmék*hez való fenntartás nélküli ragaszkodás volt a meghatározó kiinduló pont, közös nevező, az ő esetükben a *schilleri emberkép hatása, amely kimutatható a szellem és a szubjektum örök dualitásának interpretálásában, az elidegenedés értelmezésében* (Maróti, 1986), vagy a szubjektum *elsajátítási intenzitásának* bemutatásában. Ám, amíg a schilleri antropológia a 18. század világkép-egyesítő hivatásának harmóniáját hozza létre

ellenpontoszó dialektikájával (Vajda, 1960), addig a kultúrszociológia feladatait meghatározó német filozófusok a 19. század végének radikálisan megváltozott társadalmi viszonyai között az egységes világkép harmóniájának megbontására kényszerülnek. Elsősorban az elgépiesedő, technicizálódó, a maguk szükségyszerű mivoltában létező területek kizárásával a szellem objektívációból, a kulturális aktivitásból, ezzel nyilván a tulajdonképpeni kultúra fogalmából is (Kozma 1977; Maróti, 2007; Bujdosó 1978).

Simmel számtalanszor utal arra, hogy a kultúra a lélek útja önmagához. Álláspontja szerint a kultúra a szubjektív lélek és az objektív szellemi termék találkozása révén jön létre (Simmel, 1983). Ez a bipolaritás képezi filozófiai, ezen belül kulturális gondolkodásának alapját, melynek gyökerei és összefüggései tisztán kimutathatóak Schillernél, az ember és világ kapcsolatáról korábban idézett gondolataiban. Különösen szembevető a kapcsolat a szubjektum és objektív szellem viszonyának három lehetséges állapotát megismerve: először amikor létrejön a szintézis, tehát valódi kultúra születik.

„Ennek a dualizmusnak a kellős közepén lakozik a kultúra ideája. Ez az idea olyan belső ténytet veszt alapul, melyet egészében csak hasonlatszerűen és kissé elmosódottan tudunk kifejezni úgy, mint a lélek útját önmagához. [...] Specifikus értelmének csak akkor felel meg (ti. a kultúra), ha a lélek útja olyan értékeken és sorokon vezet keresztül, melyek maguk szubjektíve nem lelkiek. Azok az objektíve szellemi képződmények, mint: művészet, és erkölcs, tudomány és célszerűen formált tárgyak, vallás és jog, technika és társadalmi normák mind állomások, amelyeken a szubjektumnak át kell mennie ahhoz, hogy jellegzetesen saját értékét, melyet kultúrájának nevezünk, elnyerhesse.” (Simmel, 1983b. 145-148. o.).

Kultúra tehát azáltal keletkezik és megértése szempontjából ez a döntő, hogy két olyan elem kerül kapcsolatba egymással, melyek egyikét sem tartalmazza önmagáért valóan: e két elem a szubjektív lélek és az objektív szellemi termék. Schiller gyönyörűen összegzi a kultúra e területen betöltött szabályozó funkcióját, csak be kell helyettesítenünk a szubjektumot „személyre”, az objektív szellemet „világra” (Schiller, 1960).

Simmel, gondolatmenete szerint ez a szintézis két esetben maradhat el, ha az objektív állapot túlsúlyánál fogva a szubjektum számára nem tud kulturálisan funkcionálni, míg ellenkező esetben, ha a szellemi objektívációk már erőtlének a tárgyak kulturális funkcionáltatására (Simmel, 1983b).

Alfred Weber fogalmazza meg ugyan ennek a témának ismert variációját a 19. század fordulóján. Szubjektum és objektum aktivitását alapul véve, a kultúra létrejöttét csupán két területen tartja megvalósíthatónak. „Ez csak azáltal következhet be, ha a dolgokat bevonjuk létünk középpontjába és egyidejűleg ezt a középpontot átadjuk a világnak, egy olyan cselekvés és formálás által, melynek során a bennünk és az így létrehozott személyes tettben lévő objektív világ és ugyanebben a folyamatban az egyén a megformált világban alámerül, anélkül, hogy e tett meghatározásában még bármilyen célszerűségnek szerepe lehetne. Ez a folyamat csak két oldal felé és két formában valósulhat meg objektíven: vagy az egyéniség szívja magába a világot, melynek oda akarja adni magát és szabadon formált produktumok formájában, amelyekben összeolvadt vele, veti ki magából mint objektívációkat – ekkor műalkotások keletkeznek. Vagy miközben az objektumot magába vonja, képet alakít ki a magában a világról, egységet, mely külsőleg még nem létezik, melyet csak ő valósít meg a világban magában is, melynek nyomán előbb az életet kell kialakítani. Ami ekkor keletkezik, és amiért azután az egyéniségnek fel kell áldoznia magát, az eszme. A kultúrának nincs más tárgyiasult megvalósulási formája, mint a műalkotás és az eszme” (Weber, A., 1989. 88. o.).

A kultúra létrejöttének és elsajátításának a technikája is szoros kapcsolatot mutat Schiller antropológiájának következetes dialektikájával és dualitásával. (Vajda, 1960)

Simmel, felfogásában a kultúra létrejötte *egy szubjektív fejlődés és egy objektív szellemi érték szintézisét jelenti*. Ezen elemek bármelyikének korlátozása mindkettő egyesülését „exkluzivitásuk” mértékében megrendíti. Ez az egymásra találás teljességgel egyedülálló, minthogy a személyes lét kulturális jelentőségű fejlődése egy tisztán a szubjektumban létező állapot álláspontja szerint, de olyan, ami abszolút semmi más által nem érhető el, *csupán objektív tartalmak befogadásával*.

Az alábbi gondolat akár *az egész életen át tartó tanulás* hivatásának aforisztikus összegzéseként is helytálló, és nagyon igaz: „Ezért a kulturáltság egyfelől végtelenbe nyúló feladat – mivel objektív mozzanatok alkalmazása a személyes lét kiteljesítéséhez soha sem tekinthető lezártnak” (*Simmel*, 1983. 156. o.).

Az öncél motívum ennek a kultúraelméletnek, egészen pontosan az értékelméletnek talán legmaradandóbb részét képezi, a schilleri örökség részeként. A kultúra elsajátíthatósága, az elsajátítás szubjektív erőfeszítése, az aktivitás maximalizálása alkotják a rendszer pilléreit.

„Az egész gazdagság, amit e fogalom realizál azon nyugszik, hogy objektív képződmények objektivitásuk elvesztése nélkül szubjektumok tökéletesedési folyamatába útként vagy eszközként kapcsolódnak bele. [...] A szellem azon alapképessége, hogy önmagát önmagában fel tudja oldani, hogy magával, mint harmadikkal szemben tud állni, alakot öltve, magát megismerve, értékesülve, és hogy csupán ebben a formában nyeri el öntudatát – tehát a szellemnek ez az alapképessége a kultúra tényével mintegy legszélesebb sugarát érte el, az objektumot a legenergiusabban a szubjektum ellen feszítette, hogy amazt újra ebbe visszavezesse.” (*Simmel*, 1983b. 164. o.). A nevelélmélet nyelvén újragondolva a fenti gondolatmenetet megállapítható, hogy a kultúra elsajátítása végső soron és lényegét tekintve jelentős emberi aktivitást, erőfeszítést, odaadást igénylő folyamat, ahogy Hunter figyelmesen megjegyzi a schilleri antropológia rekonstrukciója közben: „A kultúra mindenek előtt olyasmit jelent, amire az egyénnek kell vállalkoznia” (*Hunter*, 2003. 78. o.). A „kultúra tragédiája” *Simmel*, számára tulajdonképpen abban áll, hogy létrejön a modern ember tipikus, problematikus helyzete. Az érzés, hogy számtalan kulturális elemmel van körülvéve, amelyek neki nem jelentéktelenek, de a legmélyebb értelemben nem is fontosak; ezek tömegességükben nyomasztóak, mert az ember nem tud minden egyes kultúrelemet belsőleg asszimilálni, de nem képes ezeket egyszerűen megtagadni sem, mert ezek lehetőségként az ő kulturális fejlődésének szférájába tartoznak.

A kultúra ígéretként adódó látszólagos belsővé válást mindig az önelidegdedés, a beteljesületlenség, a teljesíthetetlenség valamely válfaja kíséri. Vagyis az a tudat, ami ebből a tulajdonképpeni hiányból, örök kielégületlenségből fakad. Ezért mindaz, amit nem képes önmagával betölteni, az egyes ember számára kénytelen *szilárd héj* lesz. Ez a héj egyre szilárdabban kívül köré és egyre megbonthatatlanabbá rögzül.

A kulturális fejlődést Alfred Weber is szembeállítja a természeti, biológiai folyamatokkal; éppen úgy, mint életlehetőségek kiterjesztését, formálását és alakítását a szükségesség, a hasznosság és célszerűség szempontjai szerint. Álláspontja *szerint a kultúra csak ott kezdődik, ahol a természet közvetlen hatása megszűnik*, ahol létünket olyan célkitűzések kezdik alakítani, melyek a célszerűségen túl vannak, vagy nem célszerűek. Amelyek természeti életünk jobb ellátottságának szempontjából nem vezethetőek le és nem az embernek a biológiai környezetbe való beilleszkedéséből adódnak.

Az élet elsekélyesedésének a veszélye lép föl ott, ahol ezeket a tényeket nem érzékelik, a kultúrát és a természeti életet összecserélik, és kulturális fejlődésről beszélnek, amikor

csak a természeti élet javult meg azzal, hogy a példa kedvéért, miként szolgálhat ki nyolc helyett egy ember egy szövőszéket, amikor (az ember) egyre újabb győzelmeket ért el az életet fenyegető bacilusokkal vívott háborúban. Olyan tények ezek, „amelyek ha új élettel ajándékoztak is meg, ez távolról sem volt más, mint egy csupán naturalisztikus új lét, egy belülről még teljesen kiformalatlan, belsőleg még semmiféle végső elvhez nem kapcsolt és belülről még semmiféle módon önmaga fölé nem emelt lét. Ám, csak akkor, ha ez bekövetkezik, ha az élet szükségszerűségekből és hasznosságokból egy ezek fölött álló képződménnyé vált, csak akkor létezik kultúra.” (Weber, A., 1989. 85-86. o.). Az így látható – azaz a szükségszerű és hasznos stb. – világ mögé, pontosabban azon kívüli tisztán intellektuális értelemben transzcendentálishoz kell eljutni, egy metafizikai háttér felé, ha meg akarjuk tudni mi a kultúra és ha be akarjuk illeszteni az élet általános rendjébe.

Rendkívül fontos megállapítást tesz *e transzcendens háttér* tartalmára vonatkozóan, amikor kiemeli, miszerint „E mellett meglehetősen közömbös, hogy a különféle metafizikai gondolatkonstrukciók közül melyiket választjuk, hogy ebben a háttérben megtaláljuk azt a pontot, amiből kulturális cselekvésünk folyik” (Weber, A., 1989. 86. o.).

Ez a gondolatmenet végül is a *metafizikai háttér* szükségessége mellett annak tartalmi *sokféleségére* utal, ami végső soron a kultúrafilozófiai irányzatok meglehetősen zárt (tartalmú) kultúrafogalmát sajátos módon teszi fokozatosan és a reális adottságokhoz igazodóan tágíthatóvá. A *Simmel* kettős világkép, a *Schillertől* örökölt *személy-világ* bipolaritás talán *Webernél* még markánsabban kimutatható. *Létünk legmélyebb gyökerét*, a világ *szubjektumra és objektumra hasadása* mögé helyezi, amely – nevezzük akaratsnak vagy másképp –, éppen azért, mert a világ e széthasadása mögött van, a mögött a „barázda” mögött, amit a tudat, a szubjektum és objektum szétválasztásával húz a létezőn át, cselekvésünk legmélyebb hajtóerejeként egy akaratot helyez belénk. Leginkább azért, hogy ledöntsük a személyiség tér- és időbeli korlátait és szintézisbe hozzuk azt az objektummal. Ezen a ponton fogadja el a személyes célszerűségeken túli biológiai cselekvést, vagyis a *szükségszerű életet*. Ezen a ponton, ebben az „egyesülésben” érthetjük meg kulturális cselekvésünket és a kultúra lényegét.

A kultúra szociológiai felfogásának feladata nem is lehet más ebben a rendszerben, minthogy megmagyarázza e konkrétumoknak, melyeket kultúrának nevez, és amelyek lényegét s az élet többi tényével szemben elfoglalt fogalmi helyzetét eddig leírta, a kisarjadását; megmagyarázza, hogyan nőnek ki ezek dinamikusán az életből. „Leglényegesebb feladata szemlátomást az kell, hogy legyen, hogy tisztázza annak az életérzésnek, annak az egészen konkrét talajnak a keletkezését és dinamikus jelentőségét, amelyből mindezek a dolgok kinőnek.” (Weber, A., 1989. 87-89. o.).

*

Az előbbiekben bemutatott négy kultúra-interpretációt nem minden probléma nélküli egy sémába összefoglalni, hiszen azoknak a szerzőknek a nézetei, akikre hivatkoztam, nem képviselnek koherens álláspontot kulturális gondolkodásukban sem, sőt az irodalom következetesen külön kultúraelméleti irányzatokba sorolja őket (Maróti, 1986). *Amint azt bemutattam, néhány alapvető összefüggés, pontosabban fogalmazva motivikus kapcsolat azonban kimutatható kultúra-értelmezésükben. Ezeket a motívumokat a klasszikus kultúra-fogalom sémája mentén rendezem koherens egészé, előkészítve ebben az eljárásban az egész életen át tartó tanulás újidealista recepcióját.*

2.1.3. Az újidealisták egész életen át tartó tanulással kapcsolatos kultúraelsajátítási recepciója

Az eddigiekben elmondottakban igyekeztem alátámasztani, hogy a négy szerzőt rokonítja mindenek előtt az idealizmushoz való kötődésük – noha változatos metafizikai modulokhoz kapcsolódva –, az értékek és a transzcendens világmagyarázat sajátos *normativitásának* a következetes érvényesítése szövegeikben. Ez a motivikus kapcsolat határozza meg kultúraértelmezésük *szabályozó* elemét.

Ebből a világnézeti alapállásukból következően felfogásukban a *tulajdonképpeni kultúra-fogalom* viszonylagos terjedelmi zártsága a jellemző. Ez az értelmezés legáltalánosabban a civilizációs-technikai termékeket zárja ki a kultúra fogalmi tartományából, természetesen elismerve azok szükségszerűségét a társadalmi folyamatokban, bár mint oly sokszor láttuk, szükségesnek tartják bizonyos elkülönítő jelzők alkalmazását ezekre. Végül a *kultúra elsajátítás duális rendszerének (személy-objektum)* a tulajdonképpeni kulturális centrum mellett (mag kultúra) a gyakorlati-szükségszerű területekkel (héj kultúrával) történő kibővítése, melyet találóan *multiverzumnak neveznek* (Rickert, 1990). Ezzel mintegy felkínálva a lehetőséget a két terület közötti lehetséges átmenetre. Természetesen az ő gondolkodásukban is minden emberi cselekvés és felhalmozás a széles értelemben vett kultúra része, *par excellence* minden, ami a természeti létezésről elválasztja a társadalmat. Ugyanakkor a 19. századi társadalmi valóságot pontosan érzékelve, következetesen ragaszkodnak a kultúra klasszikus felfogásához, melynek középpontjában a teremtető emberi aktivitás, az érték központú felhalmozás és elsajátítás, valamint az európai fejlődést megalapozó és biztosító szabályozó rendszer a meghatározó. Ez, és csak ez a tulajdonképpeni kultúra, mely minden külső „héjkultúra” valódi központját, azaz „magját” képezi (Trompenaars, F - Tampden - Turner, C. 2002; Allport, G. W. 1997. 158-159. o.).

A mag- és a héjkultúra kettőssége mintegy térben tágítja a szubjektum-objektum kettősségére épülő klasszikus, duális világképet, létrehozva a multiverzum viszony-mátrixát, mely az új idealista kultúrafelfogás dinamikáját, összetettségét biztosítja. A pontos fogalomhasználat megkönnyítése érdekében (Weber, M., 2007. 14. o.) egy összefoglaló táblázatba rendszereztem a két terület, magkultúra és héjkultúra tipikus meghatározásait.

A kultúra, azaz a magkultúra jellemzői	Az „élet”, azaz a héjkultúra jellemzői
„az élet megőlése” (Rickert,)	szükségszerű, praxis
egyedi (Rickert,, Weber, A.,)	divatos
tiszta formák (Rickert,, Weber, A.,)	pezsgő-vitális-buja
szellemi-értékes (Rickert,, Weber, Simmel, G.)	túl-anyagi
öncélú (Simmel,)	praktikus
kulturális aktus, visszavétel, maximálisan aktív, (Simmel,)	elidegenedett-passzív
etikai-tudományos-művészeti (Weber, Rickert,, Windelband,)	technikai

Fel kell hívni arra a figyelmet, hogy e kettősség valamennyi formája kimutatható a schilleri embereszmény sémájában, illetve *a két terület egymásra épülését, szinergiáját*, Schiller természetesen még megvalósíthatónak tartja: *„A szabad gyönyört felveszi szükségletei sorába, s a szükségtelen csakhamar örömeinek legjava. ... az esztétikai alkotóosztón észrevétlenül dolgozik a játék és látszat vidám birodalmának felépítésén; ebben leveszi az ember válláról a bilincset, amelyek minden viszonyában feszélyezték, s megszabadítja mindattól, aminek kényszer a neve, mind a fizikai, mind a morális életben”* (Schiller, 1960. 272-274. o.).

Mint láttuk, az *újidealisták* esetében sem kizárt a dialektikus egymásra épülés, ám ennek csak személyes hivatását tartják reálisnak, adott esetben ehhez igazított pedagógiai, vagy művelődési programokkal segítve a folyamatot, tárgyunk szempontjából külön hangsúlyozva, hogy az LLL-paradigma részeként. A mag-kultúra területein belül – és részben a héjkultúra területeken is érvényesítve a személyiség autonómiáját –, gazdag távlatokat nyitnak még az intézményesülés felé is (Vehrer, 2019). A folyamatos egyéni elszánásokat elősegítve, azok életvitelekbe ágyazásának megtanulhatóságát támogatva, az intenzív létforma, *felfokozott létmód* gyakorlatával, a szellemi ember etikai rehabilitálásával (Hunter, 2003. 81. o.). A most bemutatott szerzőknél ez a két motívum jelenti *kultúra-értelmezésük tárgyi elemét*.

A bemutatott szövegek tanulsága szerint a motivikus kapcsolatok *e szabályozó és tárgyi tartalmakon* túl további területen is kimutathatóak, ha lehet még látványosabban. A *személynek az objektummal, a tárgyasult világgal való egyesülésben a maximális intenzitásának*, pontosabban az intenzív kultúraelsajátításnak a motívuma. Végezetül összekapcsolja őket az egyén számára biztosított önmegvalósításnak, az *önmegvalósulás személyes útjának, és nevelési lehetőségének a feltételezése*. Ez utóbbi két összekötő motívum *a bemutatott négy szerző kultúraértelmezésének aktív elemét alkotja*. Hangsúlyozom, hogy a kultúraértelmezések *aktív elemét tekintve a négy szerző*

következetesen a schilleri emberképéhez kötődik és nem csupán a kényszerűen rövid és nem feltétlenül legmarkánsabb szöveghivatkozások szerint, de az ismertett szerzők életművének átfogó áttekintése alapján is (Simon 1987; Kornis 1922; Prohászka 1929, Hunter, 2003). Ennek igazolására a következőkben röviden áttekintjük e rokonítható kultúraértelmezések öt közös motívumának egymáshoz való viszonyát.

A szabályozó elemből a *normativitást* emelem ki, ami ez esetben rokonszenvesen változatos, „és meglehetősen közömbös, hogy a különféle metafizikai gondolatkonstrukciók közül melyiket választjuk, hogy ebben a háttérben megtaláljuk azt a pontot, amiből kulturális cselekvésünk folyik” (Weber, A., 1989. 86. o.). Ez a *metafizikai háttér* sokféle módon jelentkezhetsz, a lényeg, hogy soha nem lehet dogma, vagy központi ideológiai diktátum, hiszen az ilyen típusú beavatkozás a társadalmak életébe eleve kizárja az aktív, személyes meggyőződésen alapuló részvételt. A döntő, hogy a normativitásnak *tartalmat adó értékvonatkozás*, mint a rendszer szabályozója, összhangban legyen az emberiség történetének – az ő szóhasználatukkal élve, a szellem objektívációinak – legmagasabb rendű teljesítményeivel. Ebben az értelemben normativitást *képviselhet például egy pedagógiai program értéktartalmainak a módszertani kidolgozása*, amint ezt láttuk a magyar neveléstörténet több nagy korszakában (Németh A., 2005). Számításba vehető akár egy kreatív kultúrákövetítő folyamat megtervezése, vagy olyan támogatási gyakorlat is, amelynek középpontjába a kreatív, együttműködő, minőségorientált cselekvések, egyének és közösségek kerülnek. Itt mutatok rá ismételtelen arra a kivételesen fontos hozadékra, amit a neveléstudomány tud biztosítani a művelődéstudomány számára, vagy akár a kultúrákövetítés értékalapú programjainak a kidolgozásához, legelsősorban az értékfilozófiai, és reformpedagógiai hatás jegyében kialakított pedagógiai gyakorlatok megismerésével (Köte, 1998; Németh A. 2005, Vehrer, 2017).

A továbbiakban az *újidealista LLL recepció közös motívumainak bemutatása, együttes ábrázolása, részelemeinek rendezése érdekében* ezeket a motívumokat elnevezésük kezdőbetűjével különböztetem meg egymástól az alábbi mátrixban. A fentiekben megismert szabályozó elemet a *normatív* szó kezdőbetűjével jelölöm (**N**). Az *objektívációk* (**O**) két lehetőségét – ami a tulajdonképpeni kultúrára, másrészt a civilizációs területekre vonatkozik – a mag kultúra és a héj kultúra szóösszetételek kifejezően megkülönböztető képességének analógiájára mag- és héj objektívációknak nevezem, és az **Om**, valamint **Oh** betűkombinációkkal jelölöm.

Nagyon fontos szerepe van a rendszerben az alanyi, vagy aktív elem két motívumának. A kultúraelsajátításban (**S-O** viszony) a személy felfokozott részvétele tulajdonképpen állandó elem *Schillertől Hunterig*, aki egyenesen „személyiséggyakorlatokról” ír a tudatos létmód kapcsán (Hunter, 2003. 77. o.). A személyiség *intenzív* részvételét a kultúraelsajátításban az **Si** betűkombinációval jelölöm. A kultúraelsajátítás aktív elemének másik alternatívája a személyes akaratra, a vállalásra, a részvétel önkéntességére és az egyedi döntésekre utal az objektívációkkal történő interakciókban. A *személyiségfejlesztésnek* ezt a módját az **Sf** betűkombinációval jelölöm.

Természetesen a kultúraelsajátítás és kultúrafejlesztés metszéspontjában alakuló személyiség autonómiája *nem zárja ki bizonyos nevelési, vagy kultúrákövetítő programok kidolgozását*, alkalmazását a rendszer működése során. Noha az ilyesféle programok léte nem nélkülözhetetlen feltétele a sikeres együttműködéseknek.

Adva van tehát egy értékmeghatározott, normatív impulzusoknak kitett tér, különféle típusú objektívációkkal, amit nevezzünk a cselekvő környezetének, vagy *Rickert* kifejezésével multiverzumnak (Rikert, 1990). A **N(orma)** természetesen befolyásolja a *kultúraelsajátítás rendszerét*, de semmi esetre sem a külső kényszer erejével hat, hanem a

személyiség szándékával találkozó motiváció hozza működésbe a rendszert. Azaz $S(i)$ konvergál N -nel. Amennyiben ez a konvergencia nem áll fenn, tulajdonképpen semmi nem történik, N és $S(i)$ továbbra is egymástól függetlenül léteznek. Fontos hangsúlyozni, hogy N és $S(i)$ pusztán motivációs viszonyban vannak, S_i konkrétan az objektívációk által, vagyis O_m és O_h *elsajátításának folyamatában* kötődik N -hez. A rendszer működésének a bemutatásához az összevont kultúrafogalmak normatív, aktív és tárgyi elemeit egy mátrixba lehet helyezni. A normatív elem a rendszer egészét befolyásolva került a teljes befolyási övezetet kifejező helyre. A mátrix S - O tengelye két-két alternatívájának találkozási pontjain látni lehet azokat a kultúraelsajátítási módokat, alternatívákat, amelyeket az *újidealisták LLL-recepciója* kínál.

Az újidealisták kultúraelsajátításának rendszere, élethosszig tartó programja

norma (N)	mag objektívációk (O_m)	hég objektívációk (O_h)
személyiség intenzitás (S_i)	1. alkotás	2. technikai vívmány
személyiség fejlesztés (S_f)	4. kreatív kultúraelsajátítás	3. autonóm fogyasztás

Vegyünk egy általánosítható példát a rendszer bemutatására. Legyen a norma (N) *a klasszikus kultúrafogalom humanitás kánonja*. Mint korábban tisztáztuk, ez alatt nem valamilyen kanonizált ismeretanyagot, hanem mentalitást, viselkedésmódot, habitust értünk, amelynek lényege, hogy az „ember önmaga kulturális feladata” (Tenbruck, 2003). Ez a norma elismeri az ember képességeinek maximalizálását, az általa létrehozott javakat változatos formában honorálja, segíti a változó feltételekhez történő alkalmazkodás optimalizálását egész életen át.

Nézzük, milyen variációkat kínál a modell ebben a multiverzumnak nevezett mátrixban.

1. *A személyiség intenzív találkozása a mag objektívációkkal az alkotás folyamatához vezet, ami a most bemutatott szerzők számára a tulajdonképpeni kultúra maga, ahogy Weber A. írja, a műalkotás és az eszme formájában.*
2. *A személyiség intenzív találkozása a héj objektívációkkal ebben a rendszerben a technikai környezet innovációját eredményezi. A személyiség kreativitása, intenzitása maximális, a művelés tárgya azonban erősen instrumentális jellegű. Legyen bár ez a technikai vívmány egy repülőgép, egy luxusautó, egy felhőkarcoló, ameddig magán viseli a használat jegyét, a használat jelleg a domináns, ami feltételezi, hogy a használó minden személyiség-intenzitás nélkül él ezekkel, tehát nem tartoznak a tulajdonképpeni kulturális alkotások körébe. Ezzel együtt a létrehozó kreativitását a norma magasan értékeli.*
3. *A személyiségfejlesztő akarat találkozása a héj-objektívációkkal létrehozza az autonóm fogyasztó ideálját. Ez a képesség a globalizáció évtizedeiben szükséges annak a „kulturális szűrő- és immunrendszernek” a működtetéséhez (Safranski, 2004. 76. o.), amely lehetővé teszi, hogy ne a globalizáció húzzon hasznot az emberből, de az egyes ember a globalizáció vívmányainak értő, „megszűrő” használatával legalább ne veszítsen kiszolgáltatott piaci helyzetében. (Hankiss, 1997). Tudja a legjobb árleszállításokat, de csak azért tudja, hogy ne azt vegye jó áron, amire semmi szüksége sincs, hanem azért, hogy az adózott jövedelmét a körülményekhez képest számára valóan használja föl. Aki ezekkel a képességekkel rendelkezik, nos, ő az autonóm fogyasztó.*
4. *A személyiségfejlesztő részvétel a „mag objektívációkkal” történő interakcióban a mátrix negyedik lehetősége. Kreatív kultúraelsajátítás. Megannyi variációja az értelmes életnek, a mag kultúra közegében folytatott „személyiséggyakorlatoknak”. Legyen ez a gyakorlat a hegedű tanulás megannyi embert- és embergyermeket próbáló végtelen algoritmusa, a mentális gondokkal küzdő emberek közösségbe szervezett terápiája, az értékazonosság mentén rendszeresen találkozó közművelődési csoportok együttléte, vagy a támogatások teljesítményhez kötött modellje (Vehrer, 2015). Mind-mind feltételezi a személy aktivitását, azonosulását a normával, és a hozzáadott érték pontos kimunkálását és bemutatását. A kreatív kultúraelsajátítás feltétele a személy teljes erőbedobása, ugyanakkor az objektívációkkal való találkozás eredményét nézve nem az alkotásra fekteti a hangsúlyt, hanem a befogadásra, a feldolgozásra, az újabb és újabb személyes, közösségi élményre. Föltehetően ez a kultúraelsajátítási terep kínálja a legtagabb lehetőséget az értékelt művelődési programoknak, támogatási gyakorlatoknak. Itt van mód a személyiség aktivitásának fedezetével, arra építve a valódi, önszerveződő közösségek létrehozására, és személyiségfejlesztésre egyaránt. (Karácsony, 1947; Maróti, 2009)*

A mátrix négy cellájában olvasható a változatos „személyiséggyakorlatok” sorozatában megvalósuló kultúraelsajátítás lehetséges végeredményeinek rövid meghatározása. E meghatározások kezdőbetűinek az összeolvasása adja ki ennek a *norma vezérelte kultúraelsajátítási módnak* a mozaikszavát, amely alapján a „multiverzum” kultúraelsajátítási lehetőségeit rendszerező mátrixot a továbbiakban ATAK-modellnek nevezem.

Az aktív kultúraelsajátítás rendszerének megismerése után nyilvánvaló, hogy a bemutatott négy szerzőnél a mag-kultúra elsajátítás katartikus intenzitása és a héj-kultúra

*autonomizálása egyaránt lehetőség (Safranski, 2004. 109-114. o.; Éles, 1995. 183. o.), amennyiben sikerül a személyes aktivitás és hivatás motivációját megőrizni akár egy egész életen át. Álláspontjuk szerint ennek a követelménynek a következetes érvényesítése menti meg a teremtményt, önmegvalósító ember ideálját az eltömegesedő, vagy a globalizált világban (Safranski, 2004). Ezen a ponton lesz a négy szerző a schilleri embereszmény korszerű társadalmi áttételét, gyakorlatát megvalósító ön(személyiség)fejlesztő-modell reneszánszának energikus továbbvivője, amiért akár újschilleriánusoknak is nevezhetem őket, az újkantiánus fogalomképzés analógiájára. Miután azonban a „négyek” kultúraértelmezése az európai fejlődéstörténetben létrejött klasszikus, tehát univerzális kultúrafogalom mindhárom funkciójának, így az aktivitás *alanyi*, a felhalmozás *tárgyi*, valamint a szabályozás *határozói* funkciójának egyaránt elfogadhatónak tartja az egyéni életvitelekbe ágyazott társadalmi (szociológiai, nevelési) programját, ezért többet is tettek, mint a nagyon is időszerű schilleri-kötődés szövegszerű vállalását. Máig tartó érvényességgel elvégezték az ennek keretét adó klasszikus, univerzális kultúrafogalom *frissítését*. Ezért pontosabb, ha összefoglalóan *újidealistáknak* nevezem őket a sorozatban, tekintettel a leírtak során bemutatott „idealisztikus kultúrfilozófiai alapokon” (a meghatározást Németh A. használja, Wessely pedagógiai programjával összefüggésben 1990. 454. o.) nyugvó, a kultúraelsajátítás céljaival és módszereivel egyaránt foglalkozó recepciójuk hasonlóságára.*

Az újidealisták szerepét a kultúrafogalom fejlődéstörténetben azok a tényezők mutatják, amelyek segítségével igazolható a klasszikus kultúrafogalom időszerűsége és a társadalmi életben alkalmazható univerzális jelenléte.

Az újidealista irányzat kultúraelsajátítási alternatíváinak összesítése bebizonyította, hogy *a kultúra és az ember kapcsolatában kiemelkedő jelentősége van a tudatos nevelési, művelődési folyamatoknak*, a kultúra elsajátítása, gazdagítása, másképpen fogalmazva, *az egyén sikeres életvitel-szervezése miatt*. Ez az összefüggés a lényegi összekötő kapocs kultúraelmélet és neveléselmélet, egyáltalán elmélet és pedagógiai gyakorlat között, az egész életen át tartó tanulás *normatív, újidealista* recepciójában, amely szervesen kapcsolódik a korábban Kant, Schiller, Herder életművének bizonyos részletein keresztül bemutatott, az egész életen át tartó tanulás klasszikus recepciójához.

Felhasznált irodalom:

- Allport, G. W. (1997): *A személyiség alakulása*. Kairosz Kiadó, Budapest.
- Benedek István (1976): *A tudás útja*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Berend T. Iván (1986): A társadalmi fejlődés közép- és kelet-európai útjai In: Ring Éva szerk.
- Boros Gábor (2007, főszerk.): *Filozófia*. Akadémiai kézikönyvek. Akadémiai Kiadó, Bp.
- Bujdosó Dezső (1978): *Társadalmi lét és kultúra*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Habermas, Jürgen (1993): *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Századvég – Gondolat Kiadó, Budapest.
- Heller Ágnes (1999): Európa, Európa... *Kritika*, 3. sz. 7-10.
- Heller Ágnes (1999): Európai identitás, modernitás és történelem. *Magyar Lettre Internazionale*, 1997. ősz, 26. 2012. 05.05-i megtekintés <http://lettre.c3.hu/>
- Hunter, Ian (2003): Esztétika és kritikai kultúrakutatás In: Wessely Anna (szerk): *A*

- kultúra szociológiája*. Osiris Kiadó, Budapest. 71-95.
- Kenyeres Ágnes (1986, főszerk.): *Kulturális kisenciklopédia*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
 - Kiss Endre (2005): Az életreform-törekvések filozófiai alapotívumai. In: Németh András – Mikonya György – Skiera Ehrenhard (Szerk.) *Életreform és reformpedagógia – nemzetközi törekvések magyar pedagógiai recepciója*. Gondolat kiadó, Budapest.
 - Klemm, Gustav (1983): Alapvetések egy általános kultúratudományhoz, In: Bujdosó Dezső (szerk.): *Forrásmunkák a kultúra elméletéből III/I* Tankönyvkiadó, Budapest. 81-98.
 - Kozma Tamás (1977): A kultúra-fogalom értelmezései a polgári társadalomkutatásban. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Népi kultúra népi társadalom – az MTA Néprajzi Kutató Csoportjának Évkönyve*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
 - Köte Sándor (1998): Neveléstudomány és értékelmélet. *Új Pedagógiai Szemle*, 48. 1. 1-12. p.
 - Kroeber, Alfred L. - Kluckhohn, Clyde (1952): *Culture: a Critical Review of Concepts and Definitions*. Vintage Books, New York.
 - Lendvai, L. Ferenc (1981): *A filozófia rövid története. A Védáktól Wittgensteinig*. Kossuth Kiadó, Budapest.
 - Maróti Andor (1986): Kulturológia, kultúrszociológiai kultúrafelfogás. In: Kenyeres Ágnes (főszerk.): *Kulturális kisenciklopédia*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 399-405.
 - Maróti Andor (1986): Kulturológia, kultúrszociológiai kultúrafelfogás. In: Kenyeres Ágnes (főszerk.): *Kulturális kisenciklopédia*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 399-405.
 - Maróti Andor (2005): *Sok szemszögből a kultúráról – Irányzatok a kultúra elméletében és filozófiájában*. Trefort Kiadó, Budapest.
 - Maróti Andor (2007): *Gondolatok a kultúráról, a műveltségről és a közművelődésről*. Trefort Kiadó, Budapest.
 - Mátrai László (1976): *Alapját vesztett felépítmény*. [Gyorsuló idő könyvsorozat] Magvető Kiadó, Budapest.
 - Németh András (1990): *Weszely Ödön. (Magyar Pedagógusok)*. OPKM, Budapest.
 - Paul, Herman (1990): Prinzipien der Sprachgeschichte. Dritte Auflage. Halle a.S. című munkáját idézi J. Niedermann. In: Bujdosó Dezső szerk. (1990): *Német kultúraelméleti tanulmányok. 1. Forrásmunkák a kultúra elméletéből* Tankönyvkiadó, Budapest. 14 – 15.
 - Pethő Bertalan (Vay Tamás) (1991): *A posztmodern Amerikában. Tematikus napló*. Platon Kiadó, Budapest.
 - Prohászka Lajos (1929): Pedagógia mint kultúrfilozófia. *Magyar Pedagógia*. 38. 1–2 és 3–6. szám, 3–42. 109-124.
 - Rickert, Heinrich (1987): *A filozófia alapproblémái*. Budapest.
 - Rickert, Heinrich (1989): A kultúra tudománya és a természettudomány. In: Maróti Andor (szerk.): *Forrásmunkák a kultúra elméletéből I.*, Tankönyvkiadó, Budapest. 51-62.
 - Rickert, Heinrich (1990): Élet és kultúra. In: Bujdosó Dezső (szerk.): *Német kultúraelméleti tanulmányok. 2. Forrásmunkák a kultúra elméletéből*. Tankönyvkiadó, Budapest. 149-160.
 - Rugási Gyula (1994): Szellemtörténet és történetfilozófia. In: Lackó Miklós (szerk.): *Művelődéstörténeti tanulmányok 1890-1945*. MTA Történettudományi Intézete. 7-36. p.
 - Safranski, Rüdiger (2004): *Mennyi globalizációt bír el az ember?* Európa Könyvkiadó, Bp.

- Safranski, Rüdiger (2004): *Mennyi globalizációt bír el az ember?* Európa Könyvkiadó, Bp
- Schiller, F. (1960): *Válogatott esztétikai írásai*. Magyar Helikon Kiadó, Budapest.
- Simmel, Georg (1983a): A kultúra fogalma In: Bujdosó Dezső szerk.: *Német kultúraelméleti tanulmányok III/2. Forrásmunkák a kultúra elméletéből*. Tankönyvkiadó, Budapest. 136-144.
- Simmel, Georg (1983b): A kultúra fogalma és tragédiája. In: Bujdosó Dezső szerk.: *Német kultúraelméleti tanulmányok III/2. Forrásmunkák a kultúra elméletéből*. Tankönyvkiadó, Budapest. 145-166. p.
- Tenbruck, H. Friedrich (2003): A polgári kultúra. In: Wessely Anna (szerk.): *A kultúra szociológiája*. Osiris Kiadó, Budapest. 52-70.
- Trompenaars, F – Hampden - Turner, C. (2012): *Riding the Waves of Culture: Understanding Diversity in Global Business*, Nicolas Brealey Publishing, London.
- Tylor, Edward Burnett (1989): A kultúra tudománya. In: Maróti Andor (szerk.): *Forrásmunkák a kultúra elméletéből I.* Tankönyvkiadó, Budapest. 65-75.
- Vajda György Mihály szerk. (1960): *Schiller válogatott esztétikai írásai*. Helikon Kiadó, Budapest.
- Vehler Adél (2019): Virtuális terek alkalmazásának lehetőségei a múzeumandragógiában In: Baranyiné, Kóczy Judit; Fehér, Ágota (szerk.) *Pedagógusképzés, oktatás a Kárpát-medencében, társadalmi kontextusok. XXII. Apáczai-napok Tudományos Konferencia tanulmánykötet*, Győr, Magyarország: Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Kar, (2019) pp. 401-407. , 7 p.
- Vehler Adél (2017): Közösségekben művelődő idősök, mint példaképek. *Kulturális Szemle*, Nemzeti Művelődési Intézet 8.(2.), pp.76–86.
- Vehler, Adél (2015): Az idős korosztály tanulási motivációi és a generációmenedzsment. In: Lőrincz, Ildikó (szerk.) XVIII. Apáczai-napok. Tudományos Konferencia. *Quid est veritas? (Jn 18,38): Teóriák, hipotézisek és az igazság viszonya*. Tanulmánykötet Sopron, Magyarország, Győr, Magyarország: Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, NYME Apáczai Csere János Kar, (2015) pp. 179-188.
- Weber, Alfred (1989): A kultúra szociológiai fogalma. In: Maróti Andor (szerk.): *Forrásmunkák a kultúra elméletéből I.*, Tankönyvkiadó, Budapest. 79-92. p.
- Weszely Ödön (1923): *Bevezetés a neveléstudományba*. Eggenberger Kiadó, Budapest.
- Windelband, Wilhelm (1989): Kultúrfilozófia és transzcendentális idealizmus In: Maróti Andor (szerk.): *Forrásmunkák a kultúra elméletéből I.* Tankönyvkiadó, Budapest. 65-75.
- Simon Ferenc (1987): Utószó. In: Rickert, Heinrich: *A filozófia alapproblémái. Módszertan, ontológia, antropológia*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Hankiss Elemér (1997): *Az emberi kaland – Egy civilizáció-elmélet vázlata*. Helikon Kiadó, Budapest.
- Karácsony Sándor (1947): *A magyar béke*. Exodus.
- Éles Csaba (1990): *A rejtőzködő én. Az önismeret felfedezőútjai (Monográfia az emberről)* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

HAZAI TUDOMÁNYOS MŰHELY

Kleisz Teréz:

Elméleti látószögek a jelenkori közösségek állapotáról és a közösségfejlesztés lehetséges céljairól

Absztrakt: A szöveg egy képzési anyag része, amely a közösségfejlesztés elméleti hátterét tárja fel. Célja, hogy áttekintő képet adjon a későmodern társadalmi közeg nagy hatással bíró jegyeiről néhány jelentős szerző (Giddens, Bauman, Sennett, Putnam, Beck, Castells) gondolataira támaszkodva. A fókusz a fokozódó individualizációs folyamatok terében kibontakozó diskurzus a közösségekről és a participációról jelenti, megrajzolva a gyökértelenedés és az újragyökerezés mozgatóerőit. A közösségi művelődési szakma mindig is vallotta az egyén és a közösség egymásba ágyazódó, egymásra utalt fejlesztését, célként és eszközként egyaránt elgondolva. Ennek professzionális kereteként szolgál a közösségfejlesztés is mint sajátos fejlesztő-támogató tevékenység, tudatos szakmai beavatkozás, amelynek szemléletét, alkalmazási lehetőségeit villantja fel a munka.

Abstract: The article is a part of a bigger study material for cultural practitioners aimed at exploring the main features of community development as a specific cultural professional intervention and describing its dynamic nature. The text focuses on varied conceptual perspectives applied by great social thinkers (such as like Giddens, Bauman, Sennett, Putnam, Beck, Castells) within the field of sociology addressing the discourse on communities and participation in the light of individualization processes of late modern societies. Forces shaping uprooting communities and re-rooting forms of communities are depicted. The development of the dialogical relationship between the individual and communities have always been underlined by cultural professionals in their endeavours striving for empowering both ends of the spectrum.

Bevezetés

A közművelődési színtereken honos művelődési, közösségi tanulási formák (klubok, körök, alkotócsoportok, népfőiskolák, párbeszédkörök, közösségi tervezési műhelyek, helyi civil egyesületek, műhelyek, kampányok stb.) mind a felnőttnevelés humanisztikus tradíciójára épülnek. Művelt és tájékozott személyiségek, közösségek formálódásához járulnak hozzá. Változatos társadalmi szituációkban, kitágítva az ön- és valóságismeret kereteit, az ön- és társadalomalakító képesség növelését szándékolják. Valójában az a tét, hogy miféle jelentésekkel ruházzák fel a résztvevők a tanulás- művelődés folyamataiban való elmerülést, hogyan viszonyulnak a közösségi-társas lét szerepeihez, milyen léptékű életcélokra vállalkoznak. Miképp adnak értelmet a létüknek, kapnak-e ezekhez forrásokat a közművelődés terepein?

A jelenkor két nagy holisztikus tanuláselméletének megfogalmazói Knud Illeris (2015) és Peter Jarvis (2006) az emberi lét egzisztenciális lényegeként fogják fel a tanulást, a művelődést. A *létezés és a valakivé válás*, a *valakivé levés* folyamatát írják le a fogalom segítségével. Az UNESCO az 1972.évi Faure-jelentéstől hasonló célrendszerrel képviseli az

ún. „tanuló társadalom” paradigmát, egyetemes humánfejlesztési célokat megadva a közművelődés számára is: megtanulni *tudást szerezni*, megtanulni *cselekedni*, megtanulni *együtt élni* másokkal, megtanulni *kiteljesíteni a személyiségünket*, megtanulni *a földünkre gondot viselni*: ezek a fő pillérek. (Delors, 1997)

A *közösségfejlesztés* szemléletének hátterében is azon értékválasztás munkál, hogy az emberek képesek, illetőleg képessé tehetőek alakítani saját világukat. Döntő szempont, hogy az állampolgárok a saját életüket jobban uralhassák, az ehhez a szükséges tudásokat, élményeket, műveltséget, kompetenciákat tapasztalati úton megszerezhessék. Szerencsés, ha a társadalmi-kulturális intézmények kínálata és felfogásmódja segíti és támogatja ezt a célt. A jogokhoz és a kondíciókhoz való hozzáférés lehetősége nagyon egyenlőtlenül, gyakran igazságtalanul oszlik el a népesség csoportjaiban, így az egyenlőbb esélyteremtés, a társadalmi inklúzió növelése minden komoly művelődéspolitikában vezérlő elv.

A közösség kategóriája a kultúráközvetítő, kulturális fejlesztő szakmai közeg fókuszában áll, célként és eszközként egyaránt elgondolható.

A közösségi részvétel motiválása és támogatása igényli a „képesse tevő” szemléletet, az ehhez igazodó metodikát, az animálás gyakorlatát. A közösségfejlesztési szakmai felfogásmódban gyökerező tevékenységek hozadéka meg is mutatkozik a kulturális demokrácia és a társadalmi beágyazottság növekedésében. Lendületet kap az önszerveződés, az érett felelősségvállaló magatartás és a civil cselekvési erő.

Kordiagnózisok, elméleti látószögek, társadalmi kihívások

Milyen társadalmi látteleket kínál a kortárs társadalomleírás és a társadalmi mozgalmak világa? Miért van szükség közösségekre, a közös összefogás tapasztalatára, társadalmi részvételre? Mi erodál, mi hat jótékonyan?

A kiválasztott szerzők koncepcióiból kilálglik, hogy mit látnak a társadalmi valóság fő elemeinek, valamennyire következtetni lehet arra is, hogy tudnak-e választ adni a jövőbeli irányok kérdésére, de természetesen ritkán jelződik a Van és a Legyen közötti út kimunkálása, ez a közösségfejlesztésben elkötelezettekre vár.

A szövegek írói a „kizökkent a világ” –érzését tematizálják. Giddens az „elszabadult világ” kifejezést alkalmazza a globalizációs viszonyokat megragadni akaró munkája címében (Giddens, 2005).

Zygmunt Bauman cseppfolyós modernitásnak írja le a posztindusztriális kor társadalmait. A korábbi szilárd, biztonságot nyújtó társadalmi egységek (család, munka, közösség stb.) kontúrjaikat veszítik, cseppfolyósodnak, s az újabb formák törékenynek, átmenetinek tetszenek. Bizonytalanság, biztonsághiány uralkodik, sokan szembesülnek a korábbi társadalmi védelmek leépülésével, kiszorulnak a stabil munkából, teret nyer a nyers individualizmus és a gyökértelenedés, s vele a növekvő stressz, betegségek és öndestruktív folyamatok. Az a hit is elvészni látszik, hogy kemény munkával ki lehet törni az alacsonyabb pozíciókból. A világ népességének leggazdagabb felső 1-5 százaléka olyan nagyságú (és egyre növekvő arányú) vagyont birtokol, mint az összpopuláció 50-70 százaléka. Ez az erős polarizáció szétfeszíti a társadalmi integráció szöveteit globálisan is, a nemzeti társadalmak szintjén is. Az elitcsoportok egyre kevésbé érznek felelősséget a kiilleszkedőkért, már nincsenek olyan szófordulatok használatban, hogy a „mi szegényeink”. Az elit a földrajzi terekben is mobil, s így módja van a felelőségek áthárítására, a társadalmi kötelezettségek alóli kibújásra.

Bauman nagyon problematikus tünetnek látja a közügyektől való elidegenedést, a közszféra elvékonyodását, a publikus terek sorvadását, a demokrácia működésének elégtelenségeit, a globális vállalatbirodalmak és a globális kapitalizmus piaci logikájának uralmát. Ezeket mind a fogyasztói társadalom következményének tekinti. A javakat, szolgáltatásokat az egyéni szabad (vásárlói) választás tárgyaként folyamatosan felkínáló, elcsábító vágykeltési társadalmi-gazdasági gépezet a szubjektív, intenzív, hedonisztikus élmények keresése felé löki az embereket. Az újabb és újabb termékektől várt kielégülések láncolata fogyasztói identitást (s nem állampolgárit) teremt, a személyiséget a könnyű meggyőzhetőség és a privatizáló életmód felé tereli.

Bauman úgy látja, sokan beszélnek manapság a közösségekről, jelentőségükről, de azok egyre kevésbé észlelhetők. A lokálisok reneszánszát is árnyképnek ítéli, hisz a globalizációs folyamatok terében egyre kevésbé uralják létfeltételeiket.

A kulturális rétegződéskutatások is jelzik a homogén ízlésű és státusú miliók, társadalmi csoportok, szubkulturális közösségek elkülönülésének, egyfajta kasztosodásnak a növekedését, s ezáltal a társadalmi inkluzivitás deficitjeit.

Richard Sennett amerikai szociológus azzal a tézissel állt elő pár éve (2012), hogy a jelenkori társadalom szinte leépíti az emberek kooperációs készségeit, különösen a különbözőnek, másnak tartott emberekkel. A társadalmi viszonyok, intézmények, technológiák és a fizikai terek egyaránt elhatároló, izoláló, szegregáló folyamatokat tartanak ébren, amelyek nem segítik a komplex kooperációs készségek elsajátítását, sőt ellenkezőleg. A mi-ők megkülönböztetés túlzott felerősödése konfliktusokhoz, nemegyszer agresszióhoz vezet.

Szerzők sokasága ír mind az általános társadalmi bizalom, mind az intézményekbe vetett bizalom elapadásáról, a közösségi együttműködés nehézségeiről, ugyanakkor az ún. társadalmi tőke fontosságáról.

Robert Putnam a kilencvenes évektől újíttja fel a társadalmi tőke-koncepciót, ír az amerikai társadalomban tapasztalható közösségi élet szürküléséről, a részvételi hajlandóság és civil elkötelezettség eséséről, s lesz nagy elindítója e témakör kutatásának. Nézete szerint a társadalmi tőke (a kapcsolathálók gazdagsága, a kölcsönösség normáinak érvényessége, a közbizalom állapota) erőforrás egy társadalomban, a közjó részeként működik. Az általa megkülönböztetett típusok, az ún. összekötő és az áthidaló társadalmi tőke jó egyensúlya előnyöket hoz a gazdasági tranzakciókban, a társadalmi kohézióban, a politikai demokrácia szintjében, az életminőségben. A társadalmi tőke közösségi kooperációra és közösségi cselekvésre ösztönöz. Az összekötő tőke egy-egy adott közösségen belüli szolidaritási erőt fejezi ki, az áthidaló társadalmi tőke a rétegeken, osztályokon átnyúló kapcsolatokat jelzi. A társadalmi tőke fejlesztéséhez a szocializációs környezet és a közösségi nevelés –művelődés rendszere nagyon sokat tud hozzátenni.

Ulrich Beck az erőltetett individualizáció téziséből következően arra figyel, hogy a hagyományos kollektív nagycsoportok fokozatosan feloldódnak, az egyén kiszakad a korábbi rendi vagy osztályjellegű formákból, réteggkulturákból, stabil determináltságokból, védettségekből. Az életutak tipikus mintázatai megtörnek. Az újonnan létrejövő közösségek, ill. koalíciók heterogén érdekek, értékek, divatok, szituatív tiltakozások, esetlegességek mentén konstituálódnak. Az ember alkotta kockázatok katasztrófákká formálódnak, megrendülnek a biztonságot nyújtó társadalmi struktúrák, nő a bizonytalanság. De úgy látja, hogy a társadalmi vagy természeti katasztrófák (pl. a klímaváltozás) létre tud hozni kikényszerített közösségeket (az egy csónakban ülünk elve alapján) akkor is, ha nagyon különböző kulturális háttérűek a résztvevők.

Az elmúlt évtizedekben a közösségek eróziójának témája a fokozódó individualizációs folyamatok terében a nyugati demokratikus társadalmakat leíró jelenkori látletelekben is

állandósult. Létrejött egy vitázó diskurzus, leginkább az Egyesület Államokban, a politikai filozófia terepén az ún. komunitáriánusok (erős közösségelvű társadalomfilozófia képviselői: Michael Sandel, Charles Taylor, and Michael Walzer), s az individuum szabadságát féltő liberális felfogásúak (libertáriusok) pl. John Rawls, Robert Nozick, Ronald Dworkin között.

A társadalmi gyökértelenné válásra a komunitáriánusok válasza az érzelmi mentsvárként tekintett gyöker-közösségek felmutatása. A kitüntetett referensek elsősorban a hely, az otthon (a szomszédság), a közös múlt közösségei (nemzet, az etnikulturális csoportok) és a kisközösségek (család, tanulói, vallásos, munkahelyi, önkéntes bizalmi közösségek.), amelyek az egyéni póré haszonérdek ellen tudnak hatni. Nézetük szerint a kollektív történetiségbe, sorsközösségbe beágyazott érzelmek azonosságán alapuló identitás, a tradíciókba beleszületés tisztelete, a közösen osztott alapértékek a fontos közösséget szervező erők. Az ember csak közösséghez tartozva létezhet, állítják, a közösségekhez tartozás erősíti a morális kötelezettségeket, amire a mindent áruként néző világban nagy kereslet lenne.

Az individualitás, az egyéni méltóság értékét, az autonómiát a túlzott közösségi hatalomtól, tekintélytől, egy adott közösséget nemegyszer jellemző illiberális gyakorlatoktól féltők egyéni szabadságjognak tekintik a közösségekbe illeszkedést, a közösségek teremtését, de az azokból való kilépést is. Számukra a szabadságjogok, a jogállami törvények, az egyes ember véleményének tisztelete áll a centrumban, nem fogadják el a közösségi vezetésnek vagy karizmatikus vezetőknek való alávetés jogosságát, a közösség nevében történő elnyomás semminemű formáját. Az individuumot szabad, aktív ágensnek, önmaga által vezéreltnek látják, aki közösségi hovatartozásait felülbírálhatja, újrafogalmazhatja, identitását konstruálhatja.

Amitai Etzioni és William A. Galston indította útjára a 90-es években a "Responsive Communitarianism" gondolatcsere- platformot, mozgalmat (a polgárok igényeire fogékony közösség-elvűség, értékelvűség) amely elutasítja magától a korábbi kritikát, miszerint a közösségi autokrácia, hierarchia- és tekintélyelvűség vagy a tradicionális felfogás (nők és kisebbségek jogainak el nem ismerése) jellemezné felfogásukat. Az új irány kiáltványa kiegyezést hirdet a két irányzat között, s az akadémikus elméleti szintet elhagyva a pragmatikus közpolitika szférájára kívánnak hatni. A jogok és a kötelezettségek dinamikus egyensúlyát, az egyén és közösség egymásrautaltságát, a partikuláris és az egyetemes értékek egyensúlyának megtalálásának lehetőségét vallják. Elszánt hívei a részvételi demokráciának, a szubszidiaritásnak, a közösségi nyilvánosság kiszélesítésének, a közösségekbe beágyazódó egyénnek. Nem gondolják, hogy a demokráciát leírja pusztán a többségi döntés, az ellenvélemények elnyomása. A közösségek morális hangjának felerősítését (a felvállalt kötelelességképzetek nyomán) várják mozgalmuktól. Az egyéni szabadságjogok érvényesüléséhez és a társadalmi kötelezettségek felvállalásához egyaránt szükségesnek látják, hogy olyan közösségekben szocializálódjanak az emberek, amelyek megtanítják őket a más véleményűek tiszteletére, az eltérő értékvilágok megértésére, a valódi párbeszéd normájára.

A közösségek tekintetében hasonlóan pozitív szemléletet képvisel Manuel Castells is, aki a kollektív identitás-mozgalmak (kisebbségi, feminista, etnikai, lokális, nemzeti stb.) reneszánszáról ír. A hálózati társadalom fogalmát ajánlja olvasóinak, hogy megértsék az új globálkapitalista világot. A kommunikációs technológiák általi behálózódás, az internet megnöveli a társadalmi kommunikáció mindennemű formájának az esélyét, de különösen a kapcsolatok kidolgozásának lehetőségét, a tudások és információk megosztását, s ezzel mások meggyőzőhetőségét. Ez hatalmi tényező. A közösségek, társadalmi mozgalmak nagy

hatású eszközrendszert kaptak a technológia által kimunkált kommunikáció és hálózatépítés lehetőségével. Castells a domináns globális hálózati kapitalizmus által negatívan érintett társadalmi csoportok esetében látja a közösségek képződésének új erejét. Tipológiájában elsőként a "legimizáló identitást" mutató civil társadalmi csoportokat mutatja be. Ezen alakzatokat a domináns polgári társadalomhoz igazodó konform, megszokott civil alakzatoknak írja le, olyanokként, amelyek a globalizációs tétek szempontjából nem jelentősek.

Markáns közösségeket teremt viszont a szembenállás. A radikális individualizmust és a globalizációs folyamatokat kihívó, ún. defenzív identitást mutató csoportok harciasan védik a saját értékrendjüket, hitüket, érdekeiket. Zártabb jelleget mutatnak, erős szenvedélyekre képesek. Példaként a vallási fundamentalisták, a család hagyományos értékeit hívók, a lokális közösségek és a nacionalisták erőteljes kollektív kulturális identitásmozgalmait említi.

A "projekt-identitású" társadalmi mozgalmak is kritikusak, de nem a tradicionális értékek védelméért lépnek fel, inkább megváltoztatni akarják az uralkodó beállítottságokat valamely új érték és emancipációs törekvés jegyében. A társadalomkritikából kinőve alternatív megoldások hevítik őket, proaktív módon törekednek a viszonyok transzformációjára, új kulturális kódok, intézmények bevezetésére. A környezetvédő, ökológiai életforma-mozgalmak és a nőmozgalom bizonyos típusai kínálkoznak számára példaként. Ezen „új társadalmi mozgalmakban” látja a jelenkori társadalom megújulási-tanulási képességét, új kulturális minták születését, másfajta termelési-fogyasztási logikák megjelenését. A közösségek vitalitásában az identitás felerősödő szerepét látja.

Más szerzők látják a valahová tartozás akarás érzelmi erejét, de látják a közösségi kapcsolatok deficitjeit is.

Nico Stehr a későmodern tudástársadalmak diskurzusához érdekes gondolatokkal - szintén optimista kicsengéssel - járul hozzá. Értelmezése szerint a XXI. század elején egyre igazabbnak tűnik Francis Bacon ismert tézise a „Scientia est potentia,” azaz „a tudás hatalom” összefüggéséről. Úgy ítéli, a tudás (a tudáshoz való széles hozzáférés) tulajdonképpen közösségi cselekvési kapacitással egyenértékű, s ez növekszik. A civil társadalmi kreativitás mozgásba hozása azért válik erőteljesebbé, mert a nagy társadalmi intézmények (iskola, egyház, hadsereg, állam stb.) irányítási lehetőségei az emberi viselkedés befolyásolására, a társadalmi rend kikényszerítésére egyre törekényebbek. (A modern társadalmak törékenysége, 2007)

A közösségi munka/közösségfejlesztés területe: lényegi jegyek

„A közösségfejlesztés (community development), vagy közösségszervezés (community organisation) felfogásunkban elsősorban települések, szomszédságok (településrészek), kisebb térségek közösségi kezdeményező- és cselekvőképeségének fejlesztését jelenti, amelyben kulcsszerepe van a polgároknak, közösségeiknek és azok hálózatainak, valamint a szükségletek mértékében a közösségfejlesztőknek is, akiknek bátorító-ösztönző, informáló, kapcsolatszervező munkája életre segítheti vagy kiegészítheti, megerősítheti a meglévő közösségi erőforrásokat.” - írja Varga A. Tamás és Vercseg Ilona (1998, 22 p.) alapművükben, amelynek bevezetőjében a közösségfejlesztést a, társadalomalakító reformkonceptióként, b, módszerként, c, formálódó segítő szakmaként, d, egyfajta társadalmi mozgalomként értékelik.

Ebben az összefoglalóban én a szakmai dimenziót hangsúlyozom.

Egy professzionális terület leírásakor fontos a sajátos tudások megragadása (*tudni mit tenni, tudni miért tenni, tudni hogyan tenni*), a képességek oldala, valamint nagyon fontos elemként csatlakozik az *akarni tenni* - mint az elkötelezett identitású, értékvezérelt személyiség attitűdjei.

A közösségfejlesztés **professzionális fejlesztő-támogató tevékenység, tudatos szakmai beavatkozás**, amelynek egész hitvallása arról szól, hogy hogyan lehet **mély szakmaisággal azon dolgozni, hogy a „laikusok” közösségi erővé szerveződve képesek legyenek változtatni sorsukon** és társadalmi kapcsolatrendszereiken, s a kiváltott társadalmi mozgások eredményeképpen jobb legyen számukra az élet, legyenek úrrá problémáikon. Ehhez szükséges a társadalmi változás koncepciójának megértése, a léptékek érzékelése, a változások motívumainak, akadályainak, feltételeinek áttekintése, a diagnózis, a tervezés és a megvalósulás elemzési-értékelési képessége. A társadalmi változások nem mindig azonosak a fejlődés fogalmával. Utóbbi a mássá levéssel, a szignifikáns minőségi átalakulással egyenértékű. Nem mindegy, kinek az érdekében zajlik a fejlesztés, kik a fejlesztés aktorai, kik a megbízók, milyen társadalmi területet, milyen céllal, hogyan kívánnak fejleszteni. A közösségfejlesztés elsősorban a humán és közösségi kapacitásokat fejleszti, de kapcsolódhat szervezetfejlesztéshez, település- és térségfejlesztéshez is. A közösségfejlesztési folyamatban a mozgásba hozási fázis után a közösség maga fejleszti magát.

A közösségfejlesztés mint a tudatos szakmai beavatkozás egy típusa megkívánja az etikai felelősségi viszonyok átgondolását is. (lásd: Varga A. Tamás-Vercseg Ilona, 1998, pp.59-68.

1. **Értéktelített tevékenység**, amelyet a humán fejlődés erejében való hit alapoz meg, s az, hogy a tapasztalatok értékelése és a visszajelzések nyomán átépül(het) az emberek valóságészlelő-értelmező rendszere, s a megújult látásmódok és közösségi kapacitásfejlődés által vezérelt közösségi cselekvések progresszív változást eredményeznek kis vagy nagyobb léptékben az adott társadalmi környezetben. Ennek nyomán nőnek az életesélyek, egyenlőbb, igazságosabb, inkluzívabb a társadalom, amely egyre jobban tud önmagára hatni.

A közjóért tenni akarás és a társakkal együttműködő cselekvések beállalálása alapvető. Az interakciók szintjén a közösségi részvétel szélesítése, az egyenlő méltóság, az egyenrangúnak elismerés, az egyén és közösségi akaratszabadság és együttműködés tisztelete, a demokratikusság, a kölcsönös elfogadás, a szolidaritás írják körül a követendő alapértékek halmazát. A "szabadság, az értelem és a demokrácia védelme", mondhatnánk C. Wright Mills-szel, aki arra figyelmeztetett, hogy azoktól, akik csak a társadalomtudományos munka néhány részelemére szakosodnak, nem várható a társadalmi valóság mély feltárása, a kiváltó okokra rálelés sőt, nemegyszer munkájukkal csak a fennálló hatalmi viszonyok elfedéséhez és igazolásához járulnak hozzá.

A közösségi munka, a közösségfejlesztés korai történeti változataival is megesett ez a jelenség, elsősorban a társadalomba beilleszkedő, alkalmazkodó magatartások kialakítását szándékolták, a fennálló társadalmi rend viszonyait elfogadva. Azaz az értékrendszer koherenciája, tudatossá válása szakmai követelmény.

„A közösségfejlesztés kulcsfontosságú támogatója az aktív és demokratikus társadalmi részvételnek, támogatja a hátrányos helyzetű és kiszolgáltatott helyzetben lévő közösségek autonóm véleménynyilvánítását. Olyan értékrend és alapelvek mentén határozza meg önmagát, mint az emberi jogok, a társadalmi bevonás, az egyenlőség és

a sokszínűség elfogadása, amelyeket meghatározott eszköz- és ismeretrendszeren keresztül érvényesít.” (Budapesti Nyilatkozat, 2004)

Paul Henderson (2006) az angol szakmai szervezet 2001.évi felmérésére hivatkozva 5 értéket közöl, amelyek a közösségi munka gyakorlati szakembereinek véleményét tükrözik.

– *Társadalmi igazságosság – az emberek képessé tétele arra, hogy érvényt szerezzenek emberi jogaiknak, kielégítsék szükségleteiket és nagyobb beleszólásuk legyen az életüket befolyásoló döntéshozatali folyamatokba.*

– *Részvétel – az emberek demokratikus bevonásának elősegítése az életüket befolyásoló kérdések megoldásába a teljes állampolgáriság, az autonómia és a közösen gyakorolt hatalom, valamint a készségek, tudás és tapasztalat alapján.*

– *Egyenlőség – az olyan egyéni megnyilvánulások, illetve intézményi és társadalmi gyakorlatok megkérdőjelezése, melyek diszkriminálják és marginalizálják az embereket.*

– *Tanulás – az olyan készségek, tudás és szakértelem elismerése, mellyel az emberek hozzájárulnak a társadalmi, gazdasági, politikai és környezetvédelmi problémák megoldásához, illetve melyeket e folyamat során sajátítanak el.*

– *Együttműködés – közös munka a megfelelő tevékenységek meghatározásában és végrehajtásában, a különböző kultúrák és hozzájárulások kölcsönös tisztelete alapján.”*

Tanulmányában új, a jelenlegi világállapothoz igazodó értékekre is javaslatot tesz, megnevezve a környezeti igazságosságot, a toleranciát, a sokszínűséget és a társadalmi kirekesztettség elleni fellépést.

2. **A szakmai szerepfelfogás: *facilitátor, az animátor, a katalizátor, a támogató-fejlesztő.***

közösségfejlesztő szakember legfőbb szakmai tudása a **facilitálás képessége**. Nem a szakértői szerepkör, a szakmai autoritás, a monopolizált szaktudás képviselőjeként működik a közösségfejlesztés folyamataiban, hanem **ösztönöz, képessé tesz, bátorít, animál, támogat, klímát csíhol, bizalmi légkört és feltételeket teremt, kérdez, visszatükröz** stb. igékkel írható le a szakmai tevékenysége. Ezek mind általános készségeket, indirekt típusú munkát jeleznek, amelyek csak egy meghatározott intervenciós folyamatban nyerik el helyi értéküket, és határozottan nehezen formálódnak sztenderdizált eljárásrendszerre. A közösségfejlesztő alulról felépülő fejlesztési stratégiát ösztönöz, a közösségekkel együtt, s nem csupán értük, helyettük dolgozik. Segíti az önszerveződést, az érintettségéből kinövő közösségi ügyek meglátását, a közösségi problémamegoldást. Nem szervez „nekik” valamiféle ellátást, gondoskodást. Folyamatosan segít a kapcsolatok szervezésében, a társadalmi tőke építésében, a stimuláló tanulási környezet megteremtésében, a helyzetet átvilágítani tudó tudások megszerzésében. A mai - projektekben gondolkodó - korszakban fontos az időtáv is, a közösségfejlesztő sokszor megadott időkeretek között vállal megbízatást. Ha a közösségi képességek éretten kifejlődtek, s szervesen, önjáró módon tudnak tovább fejlődni, létrejön az önállóan megbirkózni tudás képessége, akkor véget ér a közösségfejlesztő animáló-facilitáló (mintaadó) szakmai közreműködése.

3. **A közösségfejlesztés sajátos szakmai eljárásokat, többnyire *non-direktív, facilitáló jellegű módszertant* alkalmaz, *a tapasztalati tanulás formáit ösztönzi, bátorítja. Onnan kell indulni, ahol a közösség van* - hangzik el sok szakértőnél, a közösség maga fedezi fel saját értelmezési kereteit, értékeli megoldásait, a saját tapasztalat tanulságaiból építkezik tovább. Ez a tanulócentrikus vezérlés sokat köszönhet Carl**

Rogers humanisztikus pszichoterápiás felfogásának is, amelynek értelmében minden ember rendelkezik olyan belső erőforrásokkal, amelyekkel képes megváltoztatni önmagát, még ha ennek nincs is mindenki a tudatában. Az informális autonóm tanulás képviselői szerint három elem kombinálódása kell a társas tanulási szituációban: szükséglet és motiváció, valamint lehetőség a tanulásra.

David Kolb tapasztalati tanulási modellje 4 fázis körforgásos ismétlődését tekinti a tapasztalati tanulás lényegének: a konkrét tapasztalat – a megfigyelés/rendszerezés/reflexió – a következtetések általánosítása, koncepciók formálása – s ezek tesztelése/kipróbálása c. szakaszok ciklikus visszatérését.

Paulo Freire, a nagy brazil felnőttoktató is hat a közösségfejlesztés szemléletére, módszereire. Az ő ún. „elnyomottak pedagógiája” (így nevezi a hátrányos helyzetű, szegény, kirekesztett csoportra irányuló humán fejlesztést) megkíván - egy transzformatív átalakulást előidéző - sajátos metodikát. A résztvevők nem narratív tanári magyarázatokat kapnak, autoritással kimondott tudást, hanem problémafeltáró kérdéseket, stimuláló példákat, saját gondolkodásra serkentő modelleket. Elsődlegesen nem verbális kódolású anyagokat javasol. (fotók, rajzok, dalok, drámajátékok stb.) Az ezek nyomán kialakuló érzelmek, indulatok motiválják a közösség tagjai közötti párbeszédet, a megszokott percepciók és ideológiai magyarázatok kritikáját, szétzúzását, a megértés során bekövetkező felfedező erejű tudatosodást. A gondolkodás – tervezés – cselekvés – kritikai reflexió – új inputok, gondolkodás – tervezés – cselekvés – kritikai reflexió stb. ismétlődő ciklusai lassan elhozzák az új módon való közelítést, a vágyat a felszabadulásra, a reményt, a változást hozó cselekvést. A kritikai pedagógiának is nevezett szemléletmódot a latin-amerikai felszabadító teológia is magáévá tette.

Az amerikai Saul Alinsky a közösségi munkát azoknak ajánlja, akik pragmatikus lépések sorában meg akarják változtatni a világot, akik magán a társadalmi rendszeren belül képesek dolgozni a változáson, feltéve, ha erre a politikai berendezkedés hagy némi szabadságfokot. Kifejti, hogy radikális társadalmi változások akkor következnek be, ha hosszasan felhalmozódnak a változást előidéző attitűdkészletek, mentalitások, érzelmi állapotok, ha megteremtődik az a klíma, ami véglegesen megrendíti a korábban szokásos mintázatokat. (Alinsky, 1989)

4. Mire irányul a facilitáló metodika? **A közösségfejlesztés folyamatcéljai: képessé tevés és képessé válás.**

A fejlődési folyamat során egyéni és közösségi képességek fejlődnek ki, s új minőségre jutva érhető el hatékony cselekvési erő. Az ún. képessé tétel (enablement) elsődlegesen az egyéni szinteken zajlik, de vele párhuzamosan fontos, hogy a közösségi kompetenciák is megerősödjenek, amelyek birtokában egyre hatékonyabb a bevonódás a közügyekbe, s azt is megélik a résztvevők, hogy a hangjukra figyelnek, komoly hatással, befolyással tudnak lenni az adott probléma megoldására, sőt a skála végpontján közösségi döntési jogosítványok is megszerezhetők számukra. Azt a folyamatot, amelyben a relatíve hatalom nélküliek (a sokszor kirekesztett, kiszolgáltatott, tájékozatlan csoportok) szervezettsége, képességei nyomán kivívódik egy erőpozíció a hatalmi térben, részesednek a hatalomból, ún. empowermentnek, nevezik, amelynek nincs teljesen adekvát magyar megfelelője, leginkább a hatalommal való felruházás, a civil kontroll megszerzése kifejezésekkel találkozunk. Remek célmutatója lehet a közösségfejlesztési folyamat eredményességének. Az ún. részvételi létra (Arnstein, 1969) nyolc fokozatának legfelső 2 szintje tartozik ide. Ez a sokat idézett koncepció felidézi az ál- vagy üres

részvételi formák típusait, amelyek többnyire csak PR-technikákként léteznek a hatalmi csoportok kezében, nem kínálva fel a valódi társadalmi részvétel esélyét. Fokozati különbség mutatkozik abban, ha csak tájékoztatásra vagy konzultációs fórumra szól a meghívó, s meghallgatják ugyan a véleményeket, de semmi sem kötelezi a döntéshozót, hogy figyelembe vegye ezeket. A tanácsadói testületekben vagy a partnerségekben folyó érdekegyeztetések, tárgyalások során már erőteljesebb a döntésbefolyásolás, s a legfelső 2 szinten már el lehet érni, hogy a döntést delegálják egy adott közösségnek, ill. felruházzák hatalommal a közösségeket mind a döntés, mind a működtetés szintjein is.

„Az empowerment a képessé tétel azon fázisa, amikor az önmeghatározáson túljutva, a valahová tartozás örömteli élményétől megerősödve, a közösségnek nyíltan fel kell vállalnia érdekeit/céljait, tárgyalóképessé kell válnia más hatalmi csoportok képviselőivel szemben, fel kell ismernie saját hatalmi pozícióját, és mernie kell élni ennek a hatalomnak az eszközeivel a közösség érdekében.”... Az empowerment egyik lényeges, bár kevésbé hangsúlyozott és gyakorolt eleme az, amikor az eddigiekhez képest másik oldalt: a hatalmi helyzetben lévő csoportokat tesszük képessé ennek az újfajta viszonyrendszernek az elfogadására.” (Lakatos, 2010, 44-45p.)

Az empowerment szemléleti keret a közösségfejlesztés stratégiájaként jól illeszkedik a polgárjogok valódi realizálásának, a demokratikus állapotok elmélyítésének céljához.

5. A közösségfejlesztés **folyamatcéljai egyenértékűek** (pl. az együttműködés képességeinek kimunkálása, a konszenzusépítés, a megküzdés képességének kialakulása, érdekérvényesítés képessége, a megújulni tudás), a folyamatok végén jelentkező **kimeneti célok elérésével**. Pl. olyan konkrét eredmények, produktumok felmutatásával, mint pl. egy játszótér-építés, a közösségi rádió életre hívása, egy szervezet létrehozása, helyi kiadványok vagy rendezvények megszervezése, tanulmányutak lebonyolítása, hálózati szövetség kimunkálása stb.

„Az utat csak azon járva taposhatjuk ki!” (Miles Horton- Paulo Freire, 1990)

Nincs út az autonómiához – az autonómia maga az út.” (Galtung, 1980)

6. Alapvető jegy **a saját erőforrásokra alapozás, s a meglévő erőforrások** (beleértve a humán és közösségi képességeket, kulturális normákat, a fizikai, a gazdasági, a politikai, a hálózati, szervezeti erőforrásokat) **folyamatos bővítésének (bővíteni tudásának) a filozófiája**.

7. Mi a fő cél? Mit szolgál a közösségfejlesztés?

A közösségfejlesztés markánsan törekszik **a társadalmi részvétel (közösségi, kulturális részvétel) és a civil (állampolgári) részvétel** fokozására. A participáció diskurzusa felerősödőben van az utóbbi évtizedekben, egyrészt a demokráciakritika feloldásának eszközét látják benne, másrészt a társadalmi kirekesztés ellenszerét. Az utóbbi fogalom lényegének a többségi társadalomban szokásos társadalmi részvételre való képtelenséget tartják. A magyar szakirodalomból ismert a fenti megkülönböztetés, de a kutatások azt bizonyítják, hogy a kettő szorosan összefügg.

„A társadalmi részvétel a különféle érdeklődési, hobby, műkedvelő, szabadidős és hasonló érdekcsoportokban kifejtett szervezett tevékenységekben való részvételre, s az ennek kapcsán születő személyes kapcsolatokra, kölcsönhatásokra vonatkozik. Míg a civil részvétel inkább az állampolgári aktivitás különféle megnyilvánulásaira utal: a helyi ügyekben való egyéni és csoportos részvételre és a helyi ügyek befolyásolására való képességre.” (Nizák- Péterfi, 2005)

8. Célcsoportokra irányultság. Az eltúlzott különbségelvűség veszélyei

A lokális közösségekre irányuló közösségfejlesztés a lakóhelyen élők minél nagyobb részvételét szándékolja, potenciálisan bárki érintett lehet. Léteznek olyan társadalmi kontextusok, ahol kimondottan a hátrányos helyzetű csoportok a megcélzottjai a közösségfejlesztésnek: a domináns (vagy helyi) társadalmi kirekesztettség által veszélyeztetett kisebbségek, ill. a jogszabályokban is kiemelt esélyegyenlőségi csoportok (fiatalok, nők, fogyatékkal élők, idősök). Másutt a radikális, politikai jellegű közösségi munka vállalja fel e csoportok közösségfejlesztését, hogy több jog, erőforrás, szimbolikus elismerés váljék osztályrészükké közösségi erővé szerveződésük nyomán.

Elismerve az azonos helyzet adta közös nevezők fontosságát a közösségfejlesztésben, szakmailag őrizkedni kell az egyes egyének összemosásától az adott csoportkategóriával, szimpla képletként kezelésükkel. A kiemelt célcsoportok sem mutatnak homogén egységességet. Mind az érdek- és kollektív identitás-közösségek, valamint a lokalitás sajátos társadalmi minőségének megértése is igényli az egyedi arculatok feltárását, nem érdemes egységes modellekkel közelíteni. A célcsoportok tagjai önálló célokkal, saját akarattal, saját felismerésekkel megáldott emberek, akiknek önrendelkezési jogát tiszteli a közösségfejlesztés.

A közösségfejlesztés lehetséges szakmai céljai, funkciói sokszínűek, változatosak, eltérő fókuszúak a társadalmi közeg (tér-idő koordináták) szükségletei mentén.

Nézzünk egy-két általános közösségfejlesztési orientációt, amelyeket megtalálhatunk a praxisban:

- a felelős és cselekvő állampolgáriság tapasztalatának meggyökereztetése;
- a helyzetfeltáró képesség kialakítása, a tájékozódás/ a szélesebb tudásszerzés igényének feltámasztása, megerősítése;
- a demokratikus közélet szintjének emelése, a demokratikus kultúra normáinak erősítése
- részvétel a közjó demokratikus értelmezésében, megvalósításában
- a (helyi) közösségi identitások megélése;
- reális alternatívák, megújulást kifejező utópiák elgondolása és közösségi megvalósítása;
- a társadalmi befogadás (inkluzivitás) növelése, az integrálás hídjainak kiépítése (a település, az intézmény, a szervezet szintjein is)
- az elnyomás-formák (akár strukturális okokból magyarázhatók, akár személyes viszonyokat tükröznek) csökkentése, minimalizálása, felszámolása; a hatalomstruktúrák megváltoztatása (az erőforrásokhoz jutásban, a jogokkal élésben, az elismerés formáiban);
- a komolyabb társadalmi problémák prevenciója, ill. konfliktus esetén a megoldásban való közreműködés
- az életminőség fejlesztése, jobb minőségű szolgáltatások, helyi intézmények építése, a közösségi állapotok javulása (magasabb bizalomszint a közintézményekben);
- a magasabb irányítási szintekre hatás és befolyásolási képesség növekedése;

E fejlesztési orientációk nemegyszer összekapcsolódnak a konkrét terepeken. Jellemző típusai a közösségi munkának az alábbi elemekből keverődnek ki:

1. helyi demokrácia, helyi közélet-fejlesztési orientáció, közösségi tervezés
2. városrehabilitáció, település(részek) integrált fejlesztése, vidékfejlesztés

3. kulturális, közösségi művészeti, szociokulturális fejlesztés
4. felnőttképzési, egész életen át tartó tanuláshoz kapcsolódó területek, közösségi tanulás
5. helyi gazdaságfejlesztés, szociális gazdaságfejlesztése
6. szegénység és kirekesztettség elleni munka
7. sajátos célcsoportokra irányuló közösségfejlesztés munka
8. multikulturális integrációra irányuló közösségfejlesztés

A felsorolás természetesen nem teljes, új arculatú társadalmi beavatkozások folyamatosan jelentkeznek a gyakorlatban.

Felhasznált irodalom:

- Alinsky, Saul (1989): Rules for Radicals. Vintage Books
- Arnstein, Sherry (1969): A Ladder of Citizen Participation. Journal of the American Institute of Planners 35. 216–224 p.
- Bauman, Zygmunt (2001): Szociológia és felvilágosodás Magyar Lettre (2001 tavasz) 40.szám (letölthető)
- Bauman, Zygmunt (2002): Globalizáció. A társadalmi következmények. Pécs: Szukits Kiadó
- Beck, Ulrich (2003): A kockázat-társadalom. Út egy másik modernitásba. Budapest: Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság- Századvég
- Beck, Ulrich (2008): Világkockázat-társadalom. Az elveszett biztonság nyomában, Szeged: Belvedere
- Budapesti Nyilatkozat. Az európai civil társadalom fejlesztése a közösségfejlesztés eszközeivel. (2004) Közösségfejlesztők Egyesülete Parola különszám, 1-3. p
- Castells, Manuel (2005): A hálózati társadalom kialakulása. Az információ kora I. Budapest: Gondolat
- Castells, Manuel (2006): Az identitás hatalma. Az információ kora - Gazdaság, társadalom és kultúra - II. Budapest: Gondolat
- Castells, Manuel (2007): Az évezred vége - Az információ kora - Gazdaság, társadalom és kultúra III. Budapest: Gondolat
- Delors, J.et al.(1997): Oktatás rejtett kincs. Budapest: Osiris- Magyar UNESCO Bizottság
- Galtung, Johan (1980): A Structural Theory of Imperialism. Ten Years Later. Journal of International Studies. Volume: 9 issue: 3, page(s): 181-196
- Giddens, Anthony (2005): Elszabadult világ - Hogyan alakítja át életünket a globalizáció? Budapest: Napvilág Kiadó
- Henderson, Paul (2006): A közösségfejlesztés alapelvei és gyakorlata. Parola 4.szám, 3-7p.
- Horton, Myles and Paulo Freire (1990): We Make the Road by Walking: Conversations on Education and Social Change. Philadelphia, Temple University Press
- Illeris, Knud (2015): The Development of a Comprehensive and Coherent Theory of Learning. European Journal of Education Special Issue: What Is Learning For? Volume 50, Issue 1, pp. 29–40, March 2015
- Jarvis, Peter (2006): Towards a Comprehensive Theory of Human Learning. Lifelong Learning and the Learning Society Vol.1. Routledge
- Lakatos, Kinga (2010): A képessé tétel (empowerment) lehetőségei a civil társadalomban. Civil Szemle, 2.szám (letölthető)
- Nizák, Péter- Péterfi, Ferenc (2005) A közösségi részvétel – társadalmi és hatalmi beágyazottság. Nonprofit Szektor Analízis: Tanulmányok a részvételi demokrácia gyakorlatáról. Budapest: EMLA Egyesület. (letölthető)
- Sennett, Richard (2012): Together: The Rituals, Pleasures and Politics of Cooperation. New Haven: Yale University Press; Allen Lane (UK).
- Stehr, Nico (2007): A modern társadalmak törékenysége. Budapest: Gondolat Kiadó
- Varga A. Tamás – Vercseg Ilona (1998, 2001): Közösségfejlesztés. Budapest: Magyar Művelődési Intézet

Szente Béla:

Konferenciavonattal Szárszóra

3. rész

Szárszó, 1942

Lillafüred, 1942

Szárszó, 1943

Absztrakt: A két világháború közötti magyar társadalom legmeghatározóbb része a megcsonkolt ország lakosságának felét kitevő parasztság volt. Felemelése a nemzeti jövő kulcskérdésének számított, ezért több-kevesebb sikerrel politika, szociológia, irodalom mind harcba próbált szállni e felemelkedésért. Az értelmiség felelősségvállalását láthatjuk a szegedi fiatalok, a népi írók s a Magyar Élet Kiadó műhelye és az egyházak erőfeszítéseiben mind. Ez az útkereső folyamat, már visszafordíthatatlan események között, 1943 nyarán, a *Soli Deo Gloria* szárszói táborában éri el legmagasabb pontját. Az odáig tartó út tartalmas, általában összegző állomásai voltak a korban divatos konferenciák, értekezletek. Szervezettségüket, programjukat vesszük sorba, megvizsgáljuk, hogyan s milyen mértékben hatottak egymásra, részvevőikre, a közgondolkodásra, milyen volt fogadtatásuk, visszhangjuk, s eredményeik hatása meddig ért el. Epizódok voltak-e, vagy a magyar történet fontos, esetleg meghatározó állomásai, még akkor is, ha az általuk meghatározott „nép”-et, a magyar parasztot, néhány év múltán már egy egészen más karakterű kategóriába sorolják.

A tanulmány harmadik része az 1942-es „első” balatonszárszói konferencia és a lillafüredi írótalálkozó után tárgyalja a legnagyobb hatású, 1943-as szárszói Magyar Élet-tábort.

Abstract: The most significant part of the Hungarian society between the two world wars was the peasants, representing more than half of the population of the mutilated country. The raising of the peasants was a key issue for the national future, so with more or less success politics, sociology, literature all tried to fight for this rise. The responsibility of the intellectuals can be seen in the efforts of the young people of Szeged, the folk writers and the workshop of the Hungarian Life Publisher and the Churches. This road search process, in the midst of irreversible events in the summer of 1943, reached its highest point in the *Soli Deo Gloria* camp in Szárszó. Usually the fashionable conferences and meetings in that time were summary and content points of the way to get here. We look into their organization and program, examine how they influenced each other, their participants, the public thinking, how was their reception and response, and how long their results' affects lasted. Have they been episodes or the important, perhaps determining points of the Hungarian history even if the "people", the Hungarian peasants (whom they have circumscribed), after half a decade became defined into a completely different category.

The third part of the study discusses after the conference in Balatonszárszó in 1942 and the writers' meeting in Lillafüred, the the most influential Hungarian Life's camp in 1943.

Szárszó, 1942

Maga a *Soli Deo Gloria* is egy teológiai konferencián alakult, 1921-ben a siófoki nyári színház épületében, s bár a lelkipásztori hivatás megújítása céljából, de a szervezet már 1924-ben megnyitotta kapuit a nem teológus diákság előtt. Előbb Gödöllőn szerveztek egy tanácskozást, amelyen már megjelent a világi fiatalság is, majd Zánka és Kápolnásnyék után azt számtalan követte, s ez a már történelminek nevezhető folyamat tart napjainkban is. Hol több közéletiség jellemzi azt, hol pedig mélyebb hitbéli célok, váltakozva (Győrffy, Pintér, Sebestyén és Sipos 1983:67-68). Szárszón 1928 óta szervezett találkozók a SDG, 1934-ben pedig megjelent gondozásukban az első *Magyar Testvériség Konferencia*, melyet Fótira hirdettek meg iparos legények, parasztfiatalok, diákok részvételével. 1935-ben Tápiószelén volt a második, majd az 1942-es februári Kálvin téri találkozó lelkesedése adja az ötletet a nyári, Balatonszárszóra összehívott újabb Testvériség Konferencia meghirdetésére. A főcím: „AZ IFJÚSÁG AZ ÚJ MAGYAR SZELLEMEÉRT!”

Az előkészítés első lépcsője volt, hogy az SDG vezetése kiértékelte a Kabay-kör munkáját, majd kijelentve, hogy mint szövetség, meghirdetett szervezőként ugyan nem csatlakozik a nyári konferenciához, de az üdülőtelepet egy hétre a kör rendelkezésére bocsátja a megkezdett párbeszéd folytatására. Mivel a Kabay-kör nem volt önálló szervezet, kellett tehát egy hivatalos „fedőszerv” a meghívóra, s ezt ki is biztosíthatta volna más, mint a népi írók, s talán a kor haladó irodalmának legnagyobb mentora, Püski Sándor. A főszervezők visszaemlékezése szerint, „Püski Sándorral beszélgetve, napok alatt kialakult a terv: a *Magyar Élet* »könyvterjesztőit« hívjuk össze egyhetes továbbképzésre Szárszóra. Ismerjék meg személyesen is a népi írókat, hogy annál jobban propagálhassák műveiket.” (Havas, Ohati Nagy és Sebestyén 1973:52) Ez a megoldás nem csupán az aktív könyvterjesztők „jutalomtáborra” lett, hanem a kialakuló baloldali kapcsolatok révén a terjesztői kör, és az olvasói horizont szélesítésének jó eszköze is. Bár a diákok, értelmiségiek létszáma így túlsúlyban maradt a parasztküldöttekkel és a munkásokkal szemben, s nem sikerült a Kálvin téri egyensúlyt megtalálni, a nyitás tagadhatatlan volt, és eredményesnek mondható.

„Itt, ezeken az egy-kéthetes táborozásokon, amelyeket *konferenciáknak* hívnak, előadások folynak nap, mint nap s komoly viták, megbeszélések a hit és a magyarság, az egyén és a közösség legmélyebb problémáiról.” – írja Darvas József „*Egy nyaralótelep két arca*” című cikkében, jelképesen összehasonlítva az esti tábortüzek „ősi, szép népdalait” a „másik Szárszóról” odaszűrődő dzsezz hangjaival. (Darvas 1968:170-174)

Az előadók között már szerepel Németh László is, aki februárban a Kálvin téren csak az utolsó napon jelent meg érdeklődőként (s ad hoc beszélgetőpartnerként), de itt a Testvériség-konferencián immár két előadást tart, a nyitó napon délelőtt és délután is. Visszaemlékezéseiben lelkesedéséről számol be, s arról, hogy egy nap helyett mind a haton átsétált Földvárról – itt dolgozott épp új könyvén - Szárszóra, és ott volt a résztvevők között. „*Bocskay-kert*” című írásában így emlékezik meg a táborról: „Hátulról igazítottak be a telepre, s így egy negyed órát inkognitóban ácsoroghattam a reggeli vonattal ömlő fiatalok közt, akik akkor fészkeltek, sűrögték, forogták ki a maguk helyét az apró házacskákban, s a nyitott barakkokban. A telep hosszú földszalag volt, a túlsó utca felőli oldalán az iroda, gondnok háza, konyha, derekán a nagy, nyitott előadóbarakk, előtte a tisztás, hátul a vendégek vityillói, az egész cseresnye és diófák s krumplitövek szőnyegébe öntve s ellepve a zsákokat, sátrat, plédet cipelő fiúktól, lányoktól.” (Németh L. 1977 I.:614-615) A későbbi napok tapasztalatai alapján leír egy tipikus konferencia-véleményt is: „Továbbra is a szünetek vonzottak inkább, nem az előadások s hozzászólások”. Azután a szabaddá váló

péntek délutánra újabb előadásra unszolták, s ő vállalta is. – „Ez a beszéd azonban a magyar renyheség bizonyítékaként nem maradt fenn.” – írja (Németh L. 1977 I.:619). Sem a gyorsíró nem bírt vele, sem később az írói emlékezet. Pedig ő maga ezt az előadását jobbnak ítélte a '43-as, „második”-nak nevezett, kultúrfilozófiai etalonként tisztelt szárszói beszédénél.

Rajta kívül még Féja Géza, Veres Péter, Nagy István, Darvas József, Gulyás Pál, Juhász Géza és Püski Sándor tartott előadást irodalomról, értékről, népiségről, a mezőgazdaságról Somogyi Imre, a szobrászat problémáiról Boda Gábor beszélt, a tábortüzeknél Sinka István, Balla Péter, Muharay Elemér foglalkozott a fiatalokkal. A tábor vezetésére – ma fővédnöknek neveznénk – az elnökség az akkoriban sokat támadott Móricz Zsigmondot kérte fel, aki betegsége miatt már nem tudott leutazni a Balatonhoz. A konferencia elnöke és mindenese a később tragikus sorsú Bognár István SDG alelnök lett, lelkesze Dr. Kiss Sándor.

Háromszáz résztvevőre emlékeznek a híradások.¹ A jelentkezési és a részvételi díj, mint februárban, itt is külön összeg. A jelentkezés 3 pengőbe került, s ha nem jött a jelentkező, elveszett a pénz, – a határidő pedig két héttel előzte meg a tábornyitást. Az ott tartózkodás költsége a június 29-től július 6-ig terjedő időre 17 pengő volt, melyet postán keresztül, vagy a helyszínen is lehetett fizetni. Az utazáshoz 50%-os kedvezmény járt, melyet az államvasutakkal intézett a SDG, s lényegében csak odafelé kellett megvenni a teljes árú menetjegyet, amit a tábor leigazolt, s azt elfogadták a visszaútra is.

Püski, amellet, hogy adja a kiadó nevét, végül sajátos támogatást nyújt a konferenciának: mindazoknak, akik június 1.-ig vállalják, hogy tíz „könyvbarát”-ot gyűjtenek, a „Magyar Élet Könyvbarátai” egyesület kifizeti a részvételi díját és az útiköltségét is (akik kevesebbet, annak persze részarányos volt a térítés). A jelentkezők egyben vállalták azt is, hogy a nyár hátra lévő részén, külön jutalékért, folytatják a könyvterjesztői munkát. A 3 pengős jelentkezési díjat azonban nekik is állniuk kellett.

Az étkezés népkonyha-jellegű volt, Németh László egy jó gulyáslevesre emlékezik vissza. Az esti tábortüzek közös szalonasütéssel, esetenként könnyű, dél-balatoni fehér borokkal, illetve énekkel, tánccal és záróimádsággal teltek.

Lillafüred, 1942

A nemzeti párbeszéd szükségességét nem csak az erősödő népi mozgalom, hanem a hivatalos szervek is érzékelték, ezért most egy kis kitérőt kell tennünk az északi hegyekbe... 1942. november 21. és 23. között került ugyanis sor a második lillafüredi írótalálkozóra, melyet Antal István propagandaminiszter hívott össze Kállay Miklós miniszterelnök kezdeményezésére. Ennek az összejövetelnek csak számozásában volt köze az IGE (Írók Gazdasági Egyesülete) által 1933 júniusában szervezett első lillafüredi írótalálkozóhoz, egyébként semmiben.² Sokkal inkább volt folytatása annak az 1935-ös politikus-értelmiség találkozóknak, amelyen Zilahy Lajos hívta meg házába Gömbös Gyula akkori miniszterelnököt, illetve több író, köztük leginkább nép-nemzeti irányhoz tartozókat, Móricz Zsigmondot, Illyés Gyulát, Németh Lászlót, Féja Gézát, és Tamási Áront. Az akkor és ott születő, és meglehetősen rövid életű *Új Szellemi Front*nak, mely a Bálint György vezette urbánusok támadásának keresttüzébe került, szintén Antal volt az egyik bábja.

A közélet furcsa kevercse jelent meg a lillafüredi nagyszállóban '42 novemberében. Nem csak írók és politikusok, hanem a hadvezetés is képviseltette magát az írókonferencián. Az

¹ A Havas-Ohati Nagy-Sebestyén tanulmány 250-300 fő közötti „hullámvásárlásról” ír.

² Ezen az írótalálkozón született annak idején József Attila Ódája.

államférfiak csoportját maga a miniszterelnök vezette, s kíséretében ott volt Szinyei Merse Jenő kultuszminiszter, Lukács Béla tárca nélküli, és Ullein Reviczky Antal meghatalmazott miniszter is, illetve több államtitkár és minisztériumi osztályvezető. A honvédelem irányítóit nagybacsoni Nagy Vilmos honvédelmi miniszter, Szombathelyi Ferenc vezérkari főnök és Kádár Gyula ezredes képviselte. (Dombrády 2009:763-764)

Néhány korabeli lap megszéllőztette ugyan az eseményt, hisz a konferenciára meghívást kaptak a sajtókamara vezetői és kis számban ismertebb újságírók is, de később évtizedekig a feledés homálya rejtette a találkozót. Az ok kézenfekvő. A Lillafüreden elhangzottak nem a később uralkodó szocialista kurzus ízlésvilágát tükrözték, sőt volt néhány résztvevő, aki szívesen el is hallgatta, hogy ő valaha egyáltalán megfordult Lillafüred környékén, s különösen hogy '42 novemberében. A rövid életű nemzetvédelmi minisztériumnak nem maradt meg az irattára, a jegyzőkönyvről pedig mindenki úgy tudta, hogy megsemmisült³.

Antal István az „ötven legnagyobb élő magyar író” hívta meg tanácskozni. Pontosabban a számára legfontosabb ötvenhatot (*sic!*). Meghívta Herczeg Ferencet, de ő udvariasan elutasította. Meghívta Szabó Dezsőt is, de ő udvariatlanul utasította el. (Kádár 1978:482) Meghívta a népi írókat – majd mind ott voltak a szárszói találkozókra is – (Standeisky 2005:15), meghívta az urbánusokat – ott volt Márai, Szabó Lőrinc, Cs. Szabó László, Harsányi Zolt, Zilahy Lajos –, meghívta az erdélyieket, felekezetre és pártnézetre való tekintet nélkül – így Tamási Áront, Wass Albert grófot, Kós Károlyt, Nyíró Józsefet, s a nyíltan kommunista Nagy Istvánt és Asztalos Istvánt –, s más visszacsatolt területek irodalmárait. Külön meghívott volt Voinovich Géza dr. esztéta, a Magyar Tudományos Akadémia akkori főtitkára. Voltak a jelenlévők közt, akik a hatalom írógépeinél ültek, voltak, akik az ellenkező oldalon, és voltak, akik a sajátjaiknál. A jegyzőkönyvek tanúsága szerint azért elég nagy volt az egyetértés, és a mívesebb kinyilatkoztatásokat rendre „élénk taps” és *úgyvanzo*zás kísérte, tegye őket miniszter, vezérkari főnök, népfőiskolai vezér, vagy balmazújvárosi parasztíró – talán ezért is tűntek el később, darab időre, ezek a jegyzőkönyvek. Az akkori kormány célja az volt, hogy szócsöveket találjon saját – ekkor már két utcára néző – politikájának. Hamar kiderült, hogy ez nem fog menni, de azért sem pacifistának, sem zsidóvédőnek, sem internacionalistának nem volt nevezhető az általános hangulat. Sőt Féja Géza, Erdélyi József, Kós Károly heves kirohanásai is többnyire tetszést arattak. Németh László nyári szárszói élményeit emlegette, ebből épített „új, állandó telepet” és új könyvtárhálózatot (Németh L. 1989a II:98). Egyedül az egy Bibó Lajos vásárhelyi hírlapíró ellenkezett mindenkivel – nem sok barátra lelve. Illyés Gyula pedig – bár Kodolányival, Fájával, Máraival, Veres Péterrel ott volt az előkészítő bizottságban(!) – nem szólt hozzá. És valamiért Zilahy Lajos sem.

Ha a hatalom nem is talált magának ércetűlő propagandistákat a Szinva-patak partján, egy lehetetlen feladatot azért teljesített. *Magyarságukat* zászlóra tűzve, a háború kellős közepén három napra mennyei békét és egyetértést teremtett a *magyar* írók között – legyenek azok népiek vagy urbánusok, polgáriak vagy szocialisták, antiszemiták vagy zsidómentők, klerikálisok vagy kommunisták...

A népi sajtó ujjongott, a beszámolókat, cikkeket vagy a résztvevők írták, vagy tollba mondták kollégáiknak, Féja örömmel nyugtázta, hogy az ott lévők valamennyien egymás mellett állnak, Pálóczi Horváth Lajos a *Magyar Életben* futó *Lillafüredi arcképek* című cikksorozatában lelkesen írt „mindazon résztvevőkről, akik jelentős mértékben járultak

³ *Parlamenti gyorsíróknak köszönhetően – nem úgy, mint a nyári szárszói találkozóról – pontos jegyzőkönyv készült, ami persze „a világháború során megsemmisült”, később bizonyos részei fel-felbukkantak, de azokat rendre elkobozták, s utána megint csend, – végül a kétezres évek elején a Belügyminisztériumból, a biztonsági filmmásolattal együtt hiánytalanul előkerült a teljes szöveg! A dokumentumról Ständeisky Éva készített kiváló elemzést előbb a „2000” című folyóiratban, majd „Gúzsba kötve” c. könyvében. (Ld. a hivatkozást!)*

hozzá, hogy a találkozó, reménykeltő megnyilatkozások színterévé vált...” (Salamon 1989:221) A legtöbben felelősségteljességről, egymás iránti türelemről és segítőkészségről beszéltek. „Minden alapvető kérdésben mindenki egyetértett.” – írja tudósításában Harsányi Zsolt, minden színházak és titkok tudója (Harsányi 1942). Néhány hónap múlva Szárszón Darvas József, Veres Péter, Nagy István már más hangot ütött meg. Igaz, ekkor már Sztálingrád után vagyunk, de valószínű nem ez volt döntő hatással véleményváltásukra. A fabarakkok, priccsek között blaszfémia lett volna a Palota Szálló luxusát felemlíteni!

A szervezők a lillafüredi íróértekezlet résztvevőit az akkori magyar ipar csúcsteljesítményével, az áramvonalas kivitelű, vörös bőr üléseivel luxuskényelmet biztosító Árpád-sínautóbusszal szállították Budapestről Miskolcra (Kristó Nagy 1994:5). A Palota Szálló teljes díszben pompázott. A négy napra tervezett, de végül három naposra sikeredett találkozó⁴ összköltségvetése 8.000 korona volt, a résztvevők száma a legforgalmasabb estén sem haladta meg a száz főt. Leszámítva a vacsorákat, ahol néhány katona- és politikusfeleség is részt vett, a találkozóra csak férfiak kaptak meghívást.⁵ A konferencia felelős vezetője a propagandaminiszter volt, a szervezés gyakorlati feladatait Molnár Sándor osztályvezető, és dr. Bende István, a Magyar /Testvéri/ Közösségben betöltött szerepéről is ismert külkereskedelmi felügyelő látta el. (Kristó Nagy 1994:8)

Az érkezés napján a vendéglátó miniszter nyitotta meg a konferenciát, majd Karácsony Sándor előadása következett a nemzetnevelésről, s ekkor beszélt Márai Sándor is. Ezután hozzászólások következtek, melyek nem annyira a hallottakhoz kapcsolódtak, inkább mindenki az előre eltervezett gondolatait mondta el. Este megérkezett a miniszterelnök és kísérete, a további négy miniszter és Szombathelyi Ferenc vezérkari főnök. Ünnepi vacsora következett a nagyszálló éttermében, ahol egy fennmaradt kép tanúsága szerint pincérek sora leste a nagytekintélyű vendégek kívánságait. Kállay Miklóst az írók nevében Harsányi Zsolt köszöntötte. A vacsorát követően a kormányfő előadása következett, melyet erős, tisztelegő taps és Makkai Sándor nyájas szavai követtek, majd Nagy Vilmos honvédelmi miniszter beszéde zárta az estét. Szórakoztatásról az Ádám Jenő zenetudós-professzor által szervezett népzenei együttes gondoskodott, mely nem „sablonos cigányzenével” vagy „néger jazz” muzsikával, hanem „igazi magyar népdalokkal fűszerezte az íróértekezlet pihenőórát”. (Kristó Nagy 1994:101)

Szombathelyi Ferenc előadására a második napon került sor. A korreferátum címe, *A magyar irodalom és a harcok szelleme* volt⁶, és a hallgatóság hangos tetszésnyilvánításokkal jutalmazta az egyébként katonai szakíróként is elismert vezérezredes. A tudósítások és a történeti elemzések mind arról számolnak be, hogy a tanácskozás egyre szabadabb, fesztelenebb keretekben folyt. Ez persze nem csak a „hely belakásának” általános tényéből következhetett, hanem abból is, hogy a miniszteriális vendégek szépen lassan elszivárogtak. A *frontot* a végére már csak a hadseregen belüli ideológiai nevelés felelőse, Kádár Gyula tartotta, rögtönzött beszédében a nemzeti egység megteremtéséről beszélt a várható nehéz

⁴ Ständeisky Évánál a tanácskozás november 20-22. között zajlott, viszont Dombrády november 22-24. közé teszi az időpontot. Kristó Nagy István jegyzőkönyv-közlése szintén november 20.-át jelöli meg kezdőnapként, de szombatra írja az egyébként pénteki napot. Salamon Konrád irodalomtörténész a november 21.-23. közti intervallumot jelöli meg a tanácskozás idejének, az egyik közlést tartalmazó cikk, melyet a jegyzőkönyvet készítő országgyűlési gyorsíroda-vezető Márky-Zay Lajos fia, dr. Márky Zay Lajos jegyez, címében „1942. nov. 20-23.”-at tartalmaz.

⁵ Érdekes protokolláris kérdéseket vet fel ez a helyzet. A konferencia gondolati esszenciája az „irodalom és honvédelem”. A militáns politikai állapotok és a „katonás” témaválasztás miatt csak férfi írókat hívnak meg, de a díszvacsorára a meghívó fél tagjai – és csak ők! –, a katonák és a politikusok elhozhatják feleségeiket is.

⁶ Ez a cím Dombrády Lóránd közlésénél található (ld. hivatkozás!), Ständeisky Éva könyvében *Irodalom és honvédelem az előadás címe*.

helyzet ellentételezéseként, és Erdély védelméről, visszaverve Kós Károly egy kirohanását. Az ezredes visszaemlékezéseiben – finoman fogalmazva – nem értékelte túl a találkozók gyakorlati jelentőségét (Kádár 1978:484). Pedig az író-katonakonferencia jegyzőkönyve komoly, – az elfogult és szélsőséges kiszólásokat leszámítva – felelősségteljes gondolatokról számol be, még ha azt van, aki írói szépelgésnek, hazafias frázisoknak ítéli is. Sőt, való igaz az is, hogy a népiek és urbánusok közötti front is csitult kicsit, lehet, mert voltak most már külső közös ellenségek is, akikre egyképpen lehetett acsarkodni, de miért ne érinthette volna meg ténylegesen is a megbékélés a szíveket: egy újabb tragédia felé sodródott a nemzet, aki tudott összefogódzkodott. „A vitázó és hangos írók minél szenvedelmesebben kapaszkodnak a látszat szerint egymás érveibe, annál meglepettebben ébrednek rá arra a csodára, hogy a lényegben teljesen és tökéletesen egyetértenek, pedig magyarok: éppen abban, hogy magyarok.” – mondta bizakodással Márai jelzett előadásában (Márai 1992:2), nem számítva arra, hogy ez a csoda tényleg csak három napig tartott.

Egy biztos, a magyar történelemben példa nélküli irodalmi-szellemi kapacitás összpontosult ezen a hosszú hétvégén, ott Lillafüreden. Gondoljunk csak napjaink könyvkiadási toplistáira – hisz Márai és Wass Albert felváltva vezetik azokat. A 2012-es nemzeti kulturális stratégia Németh László-program névre hallgatott. És ott volt velük Szabó Lőrinc, Kodolányi, Illyés Gyula, Tamási Áron, Kós Károly, Nyíró József, és még negyvenhárman a legjobbak közül. Eljátszhatunk a gondolattal, hogy mi történt volna, ha a háború után a lillafüredi ideák valósulnak meg, és nem a következő nyáron, Szárszón elhangzó jövődölések...

Szárszó, 1943

1942 decemberében a Kabay Kör, a Magyar Élet Kiadó és a Györffy Kollégium a virágzásnak indult népfőiskolai mozgalomról szervezett háromnapos ankétot a kultuszminisztérium és a népfőiskolákat fenntartó szervezetek közreműködésével. A vitaindító tanulmány, mint most már minden fórumon, természetesen Veres Péter munkája volt, a főreferátumot Benda Kálmán történész, a tatai népfőiskola vezetője tartotta, de a felszólalók között ott találjuk Németh Lászlót, Féja Gézát, Somogyi Imrét is.

A kormány '43 elején megpróbált még egy, az írókéhoz hasonló egyeztető találkozót létre hívni, amikor szintén Lillafüreden az országos ifjúsági szervezetek vezetőit látta vendégül, s ahol a résztvevők meghallgathatták „Jány Gusztáv szánalmas magyarázkodását a második hadsereg pusztulásáról” (Kristó Nagy 1994:8). A kormányzatnak ez a második Szinva-melléki próbálkozása szinte teljesen visszhang nélkül maradt, hacsak nem Kardos László, a Györffy Kollégium igazgatója, és Fitos Vilmos, a Magyar Élet szerkesztője közti szárszói polémiát nem számítjuk ide, mely a nyári konferencián, a Németh László-előadást követő vitában hangzott el.

1943 augusztusában a később mártírhálált halt Apor Vilmos győri római katolikus püspök hívott össze tanácskozást a katolikus szociális népmozgalom tárgyában, melynek vezető gondolkodója, és a műhelykonferencia elnöke Kovrig Béla, a társadalombiztosítás egyik kiemelkedő szakértőjeként, majd háború utáni emigrációját követően a milwaukee-i egyetem tanáráként hírnevet szerző szociológus volt. A szűk körű találkozón 23 római katolikus egyházi fő vett részt, viszonylagos anonimitásban és titkosság mellett - pontos névsor és jegyzőkönyv soha nem került nyilvánosságra. A tanácskozás a katolikus egyház politikai stratégiájának megújításáról, a pápai enciklikák szociális magatartásra buzdító szellemiségéről, és a már vesztettnek elkönyvelt háború utáni demokratikus útkeresés

lehetőségeiről szólt. A konferencia egyelőre még csak népmozgalomként érlelődött tovább, tényleges hatása – beleértve a Kereszténydemokrata Néppárt 1944-49 közti működését is – évtizedekkel később jelentkezett, s lényegében lerakta a magyarországi modern kereszténydemokrácia politikai alapköveit.

Ugyanebben az időben, augusztus 23-29. között újra Szárszóra gyülekezett a népi írók társasága. – Ezúttal Püski Sándor és a Magyar Élet Kiadó már nem csak a szervezésben segédkező fedőszervezet volt, de nevével és jelentős anyagi támogatásával is vállalta a tábor, a főcím azonban maradt az előző évi: "Az ifjúság az új magyar szellemért". Láthatjuk, itt egy alkalmas folytatásról van szó, egy kezdeményezés indokolt továbbviteléről. Bár a szervezési célok változtak valamelyest, a kérdés továbbra is a *magyar jövő*, - a tábori rend is változatlan, de szélesedett a meghívottak köre, és az előző évihez képest megkétszereződött a résztvevők száma.

A meghívások kiszórását a református egyház mellett Püski kiadója intézte. A Református Diákmozgalom biztosította a *Soli Deo Gloria* és a KIE⁷ körébe tartozó keresztyén fiatalok tájékoztatását. Tisztelgő meghívást kapott a KALOT, melynek továbbbítását már annak vezetősége végezte, ha végezte, a katolikus ifjúsági egyletek irányában⁸.

Mint láttuk, a Magyar Élet kiadónak az 1942-es tábor szervezése során fontos, nem titkoltan üzleti célja is volt saját könyvbaráti és terjesztői hálózatának bővítése, s a jelentkező fiatalok szerepvállalásáért cserébe ingyenes vagy kedvezményes részvételt biztosított. Az idei tábor már teljes egészében a kiadó neve alatt futott, és népszerűsítésében működésbe lépett ez az aktivistaháló is (ekkor már körülbelül tízezer tagot számlált), így történhetett, hogy a SDG által hívott református értelmiség, továbbá a KIE által megszólított iparos- és parasztfiatalok mellett nagyobb létszámban érkeztek nem egyházi körben szerveződők, köztük gyári munkások és szegényparaszti sorban élők is. A résztvevők a szervezőkkel együtt hatszázan voltak⁹, s fennmaradt egy 480 főt tartalmazó, lakhellyel ellátott névsor (Gulay és Püski I. 2013:84-88), amiből kiderül, a tanácskozók alig ötöde volt budapesti, de jöttek huszonöten Miskolcra és Diósgyőrből, húszan-húszan visszacsatolt nagyvárosainkból Szabadkáról és Kolozsvárról, tízen Debrecenből, s még féltucatnyian Pécsről, illetve Kaposvárról, Szegedről, Békéscsabáról és Érsekújvárról. A jellemző az volt, hogy nagyobb településenként 1-2 fő érkezett, legalábbis mintha valami parlamentre jöttek volna. (Sebestyén 1993:59)

⁷ Keresztyén Ifjúsági Egyesület – 1844-ben alakult nemzetközi egyházi szervezet, melynek fő célja Jézus Krisztus követése, és Lukács négyes programja, a szellem, a test, a hit és a kegyesség nevelése. A magyar KIE 1883-ban jött létre, úttörő szerepet vállalt a cserkészmozgalom és a népfőiskolai mozgalom hazai elindításában, és az ifjúsági konferenciák szervezésében, konferenciatelepek létrehozásában. A KIE a protestáns fiatalok találkozóhelye, így evangélikusok, reformátusok, baptisták és több kisegyház követői egyaránt megtalálhatók tagjai között. A SDG KIE-kapcsolatai segítették, hogy az 1943-as szárszói konferencia meghívói a református mellett más protestáns felekezetek irányába is eljussanak.

⁸ A KALOT Nagy Tőhötöm páter személyében a Kálvin-téren még hivatalosan is képviselteti magát, de másfél év múltán a szárszói konferenciát már lényegében bojkottálja. A hazai katolicizmus kiütkeresése ekkor már túllép a hivatásrendiségen, és a szociális gondolkodás egyfajta liberalizálódással, a „szellemi honvédelem” gondolatával és az új párt, a Kereszténydemokrata Néppárt alakításának kezdeményezésével együtt konkrét, szignifikált utat jelöl a római katolikus egyház, s legnagyobb szervezete, a KALOT számára is. Ez egyben azt is jelentette, hogy „Szárszót” baloldali megnyilvánulásként aposztrofálva, nyíltan elutasították. (Ld.: Gergely 1993:7-15) A tanácskozáson résztvevő száz körüli katolikus valószínű „könyves” szervezés, olyan paraszt és értelmiségi fiatalok, akik részt vettek a Magyar Élet könyvterjesztői munkájában, és kevésbé ismerték egyházuk hivatalos álláspontját a kérdésben.

⁹ A visszaemlékezések többsége hatszáz fő részvételéről beszél, kivétel a missziós központ hajdani honlapja (<http://sdgszarszo.hu/> ulti: 2012-02-28), ahol „mintegy 480 fő” ott tartózkodásáról adtak számot, valószínűleg a fennmaradt részvételi névsor alapján. Magának a szövetségnek a honlapja viszont így fogalmaz: "Hatszáz fiatal, akinek lelke vívódik a magyar jövő kérdésével". (<http://sdg.org.hu/> ulti: 2018-10-28)

A parlamenti jelzõt aláhúzza már a '42-es februári tanácskozásról írt dr. Kiss Sándor visszaemlékezés is: "Az egész falu küldött bennünket – mondották a tiszaladányiak – tudták előre, hogy hová megyünk és most vár bennünket a falu, mit viszünk haza, mi lesz az eredmény..." (Id.: Gyórfy, Pintér, Sebestyén és SIPOS 1983:47) Ugyanerről a küldetésről beszélt az 1993-as ötvenéves emlékkonferencián Mohácsy László, akinek – pápai diákként – Szárszóról való visszaérkezése után a kollégiumban kellett előadást tartania a megtapasztaltakról (Mohácsy 1993:60-61).

A névsorból kiderül az is, hogy a résztvevők kétharmada volt református, több mint negyedük katolikus, s kis számban voltak evangélikusok, unitáriusok és vallásnélküliek is. A fennmaradt névsor nem jegyzi a meghívott vendégek és az előadók felekezeti hovatartozását. (Gulay és Püski I. 2013:84-88)

Az egyhetes részvételi díj 35 pengőbe került, s ebből előlegként a jelentkezéssel együtt 11 pengőt kellett elküldeni a Magyar Élet Kiadó számlájára. Ez a jelentkezési díj végleges volt, vissza nem térítették. Az 50 %-os balatoni vasúti kedvezmény erre a konferenciára is érvényben volt. Az elhelyezési procedúra egyszerűsítése érdekében a társaság egyik fele (általában a távolabbról indulók) vasárnap délután, míg a másik rész, főleg Budapest irányából, hétfő délelőtt érkezett. Arról, hogy ki melyik turnussal jöjjön, a visszaigazoláskor értesítették a jelentkezőket.

A kor szintjén ennek a több mint félezer fiatalnak az ellátása igen komoly felkészültséget igényelt. A lakhatási, az étkezési, a higiéniai feltételek biztosítása a ritka nagy létszám miatt – a misszió elméletileg 500 főt tudott fogadni –, még egy ilyen gyakorlott konferenciaközpont számára is komoly kihívást jelentett. A tábor nemrég kapott új konyhát, kamrával, pincével, és két új lakóépület is épült a 30-as évek végén. Azért a jellemző szálláslehetőséget még mindig a telek végében felállított hosszú fabarakkok biztosították, ahol emeletes priccseken négyen-öten is aludtak egymás mellett, természetesen férfiak és nők külön házakban. Takarót, lepedőt, kispárnát mindenkinek magának kellett hoznia, ahogy tányért, evőeszközt és poharat is.

Hozzászámítva, hogy a felhívás értelmében egy hétre való zsírt, lisztet és cukrot is kötelező volt hozni, a szükséges ruházattal és egyéb egyéni felszerelésekkel együtt a résztvevők jelentős csomaggal érkezhettek a Balatonhoz. A kenyeret váltójegyben lehetett érvényesíteni, míg a meghirdetők a felhívásban jelezték, hogy aki a fejadagján felül lisztet, tojást, főzeléknek valókat vagy száraz tésztát tud hozni, azt napi árfolyamon átveszik. A szárszói telep egyébként gondnoki hatáskörben saját gazdasággal rendelkezett, a táborlakók hússal, gyümölccsel, zöldséggel való folyamatos ellátása érdekében.

A hadi állapotok okozta „nehéz élelmezési viszonyok” miatt a konferencia szervezői előrelátóan szólították fel az érkezőket, hogy a napi háromszori étkezés kiegészítésére hosszabb ideig elálló élelmiszereket is hozzanak magukkal (szalonna, kolbász, kenyér). A reggeli általában egy karéj kenyér volt, tejjel, kakaóval vagy kávéval. Az ebéd és vacsora nagy kondérokban főtt, előkészítésükben a konyhások vezetésével, a hagymapucolástól a krumplihámozásig sok-sok táborlakó serénykedett. Mohácsy László, aki akkor még középiskolásként utazott Szárszóra, a hetvenedik évforduló alkalmából Lakitelken rendezett megemlékező tanácskozáson személyes beszélgetésünkön elmondta, hogy egyszerű, inkább egytálétel jellegű ebédek voltak, gulyás, zöldbableves, s a fennmaradt fotókon láthatjuk azt is, hogy „gazdagításnak”, hozzájuk nagy szelet kenyereket adtak.

A napirend állandó volt. Az ébresztőt a tábori harang kondulása jelezte hét órakor. Háromnegyed nyolctól reggeli, majd nyolc órától felekezetek szerinti, 10-16 fős bibliakörök voltak, többnyire lelkészek, diakónusok vezetésével. Egyházi összejövetel lévén, énekeskönyv, biblia általában mindenki kezében volt.

Az előadások fél tízkor kezdődtek, és fél 12-12 körül hozzászólásokkal zárultak. Ezután rövid szabadidő következett ebédig, majd 2-től 5-ig játék, fürdés volt a program. A Balaton 400 méterre van a tábortól (át a József Attila-i végzetes síneken), néhány perces sétával bárki könnyen megjárhatta azt. Fél hattól újabb előadás következett nyolcig, majd fél óra vacsoraidő, és minden esetben dallal, tánccal fűszerezett tábortűz, majd imádság zárta a napot. (Püski S. 1943) Takarodó után még egy imaóra lehetősége segítette az estéli elcsendesedést.

A tábor területén volt egy széles mélyedés – az amfiteátrum. Ez adott helyt az előadásoknak és a tábortüzeknek. Ma kiépített szabadtéri színpadként őrzi a régi idők szellemét. Rossz idő esetén a foglalkozásokat az ebédlőben tartották, a bibliakörök pedig ilyenkor beszorultak a barakkokba. A fényképek és a leírások tanúsága szerint általában 200-250 fő vett részt egy-egy előadáson, az asztalnál néhány fős elnökség ült a szervezőkből és az előadókból válogatva. Bár az „amfiteátrum”-nak meder-szerűsége miatt jó volt az akusztikája, de akkor még hangosítás nem lévén, a hallhatóság sokban befolyásolta a hallgatóság véleményét az előadásokról. Sokat számított az előadók vérmérséklete is a befogadásban. Németh László visszafogott beszédmódját másképp fogadták, mint Karácsony Sándor, Veres Péter kedélyes, vagy Erdei Ferenc dinamikus szónoki stílusát.

A bevezető előadást – az eredeti délelőtti tervtől eltérően Kodolányi János hétfő délután tartotta meg, bizonyosan azért, mert az aznap a Déli pályaudvarról 7.20-kor vonattal indulók lemaradtak volna róla. A kedd Erdei Ferencé volt, *A magyar társadalom* című, négy fejezetből álló tanulmányát terjesztette elő, mely nem is annyira tartalmával generált vitát, hanem inkább azzal, hogy mint alternatíváról, nem szólt a hivatásszervezet¹⁰ kérdéséről. Szerda délelőtt következett Németh László „második szárszói beszéde” (Németh L. 1989b:725-738)¹¹, amely nem szerepelt az eredeti tematikában, de amely a konferencia legnagyobb vitáját váltotta ki pro és kontra. Az író beszédében elsősorban az értelmiség mibenlétét igyekezett tisztázni hallgatósága előtt, némi technokráciával kérdőjelezve meg a proletariátus és a parasztság hosszú távú jövőjét, s kiterjesztve ezzel a társadalmi fejlődés útját a középosztály felé. Racionális jövőképeit a történelem később igazolta, s kemény, előre megírt gondolatai már elegendő lehetettek volna egy hétre való vitára, de ekkor Németh László még reflektált híres *harmadik-oldal hasonlatával* Erdei előadására, s ez már tényleg olaj volt a tűzre. Veres Péter kétszer is hozzászólt, de elmondta véleményét a kisgazda Nagy Ferenc, Kardos László a Györfy-kollégium igazgatója, Somogyi Imre, Kiss István és az egyre hangosabb kommunista vonal, Nagy István, Darvas József, Asztalos István is. A vitát végül Erdei Ferenc igyekezett lezárni, lényegében sikertelenül, hisz a táborban még napokig – s „Szárszó” kapcsán még a mai napig is – Németh László előadása volt a téma. (Püski S. 1993:53-79)

Csütörtökön délelőtt Jócsik Lajos közgazdász-szociológus beszélt a Közép-Dunamedence gazdasági esélyeiről, délután László Gyula, akkor a kolozsvári egyetem tudományintézetének tanára tartott előadást *Régészeti néprajz és magyar őstörténelem*

¹⁰ A Hivatásszervezet a jezsuiták által a KALOT mintájára kezdeményezett hivatásrendi mozgalom a 30-as évek végén, 40-es évek elején. Fő célja az ipari munkásság összefogása és szociális segítése volt, összszerkezeti taglétszáma elérte a 25 ezer főt.

¹¹ Németh László előre megírta beszédét, melyet fölolvása során néhány reflexióval, így a „harmadik oldal”-ról szóló „pápua-hasonlat”-ával megtoldott. Ezeket a kiegészítéseket nem jegyezték fel, így csak visszaemlékezésekből ismerünk közülük néhányat. Nem tartalmazza őket egyik könyv sem ahol megjelent az előadás teljes szövege, így sem Püski 1943-as jegyzőkönyve, sem az 1983-as Szárszó-émlékkönyv, sem az életmű 1927-43 közötti írásokat összefoglaló utolsó kötete.

címmel, este pedig Karácsony Sándor ismertette nagy sikerrel a magyar nevelésügyről vallott nézeteit.

A péntek a folklór napja volt, délelőtt Balla Péter zenész, zeneesztéta, az SDG kórusának karnagya beszélt a népdal, népzene és műzene különbségeiről, délután a felkért előadó távolmaradása miatt Dömötör Sándor néprajzkutatót hallgatták a résztvevők *hagyományaink életéről*. Dr. Kiss István esti, *Az állam élete* című előadása pedig később a lehető legnagyobb elhallgatást érdemelte ki. Az állam és közösség kérdését keresztény alapon boncolgató szöveg semmiképp nem volt a baloldaliak ínyére, az 1978-as Szárszókötetből ki is hagyták, mint felesleges, „túl hosszú előadást”, hiszen a keresztényszocializmus elvei később a legkevésbé voltak kíváncsok a szárszói palettán. A tábornoknál Muharay Elemér előadása zárta a napot, „Népi kultúra, közösségi kultúra” címmel.

Szombaton, szintén az eredeti előadó távolmaradása miatt, a földkérdésről szóló vitaindítóra Erdei Ferencet kérték föl. A konferencia zárógyűlésére, amit maga Püski Sándor vezetett be, koradélután került sor. Érezhetően egyre erősödött a találkozó politikai felhangja, hol egyik, hol másik oldalról beszéltek a hozzászólók, s a Németh László-i harmadikról is, de Juhász Géza debreceni tanár lebilincselően szép gondolatai sem billenthették már helyre a mérleg nyelvét - záróelőadásában Veres Péter pedig nyíltan a szocializmus mellett teszi le a voksát. (Györffy, Pintér, Sebestyén és Sipos 1983:347)

Szemben az elmúlt nyárral, az előadások többségéről készült jegyzőkönyv, vagy úgy, hogy szerzője átadta az előre megírt szöveget, vagy úgy, hogy a gyorsírók által rögzített anyagot az előadó javította. Püski Sándor a találkozó után néhány hónappal meg is jelentette a jegyzőkönyvet, melyből csak néhány hozzászólás és Karácsony Sándor előadása maradt ki (a hírneves pedagógus megkésve adta le írását).

Vajon miért tűnhetett ennyire sorsdöntőnek egy konferencia? Vajon történelmi távlatból miért gondolta úgy az egyik, vagy gondolja a másik oldal, hogy Szárszó mérőföldke volt a magyar nép sorsában. És miért *gondolhatunk* ma is úgy rá, ha a „pápuák” problematikájára *gondolunk*?

Korábban sokan feltették a kérdést, hogy az ekkor már több oldalról is sarokba szoruló hatalom hogyan engedélyezhette a szárszói *árnyékszínházat*? Az egy hét során mindösszesen két helyi csendőrt jelent meg a „Nefelejcs-villa” tájékán, akiket Püskiné, hivatkozva a tábor református voltára, hamar útjára bocsátott. Egy ok biztos, a háttérben ott volt Soos Géza, a SDG elnökének ismert, hiteles személyisége, aki külügyminisztériumi tisztviselőként ernyőt tudott tartani a találkozó feje fölél. „A hatalom őrei úgy tekintettek az általa irányított SDG-re, mint kézben tartott területre.” (Havas, Ohati Nagy és Sebestyén, 1973:53)

Bizonyára jelen voltak a titkosrendőrség megfigyelői is az előadásokon, de a szárszói tényleg egy egyházi tábor volt, az egyik államvallásé, és ne felejtjük el, az előadók egyike sem volt nemkíváncsi személyiség a hatalom számára. Az írók például kilenc hónap előtt még kedélyesen borozgattak a miniszterelnökkel és a teljes katonai vezetéssel a lillafüredi nagyszállóban (még a megszállott, nagyhangú kommunista agitátor, Nagy István és Asztalos István is megtehetette ezt!). '39-től a népi írók könyveinek a kultuszminisztérium a meglehetősen propagandaszagú(!) *Nemzeti Könyvtár* sorozatban és az ötmillió példányt jelentő Vándorkönyvtár-akcióban külön helyet biztosított (Standeisky 2005:17-18)¹² – csak a *megszépitendő* emlékezés árnyalta át egy-két évtized múltán a színeket, hisz „egy dolog az,

¹² A sorozat írói közt volt Illyés, Szabó Pál, Makkai Sándor, Orbók Attila, Sinka, Erdélyi, Veres Péter – mindjüket jelen volt Lillafüreden, és többen Szárszón is.

hogy egy népi konferencián népfrontos koncepció is elhangzik, s más dolog az, hogy egy konferencia népfrontos” (M. Kiss 1993:29).

Az általában nagyobb figyelmet keltő Illyés Gyula – aki később, 1944 nyarán egy cikkében Erdeiék és a népi baloldal mellé állt – épp a szembe’parton pihent, s elhárította a részvételt. Az egyetlen „veszélyes ember”, Bajcsy-Zsilinszky Endre pedig „nem terhelte” szándékosan személyével a találkozót, memorandumainak írására hivatkozva távol maradt Szárszóról. Amit pedig Németh László mondott, azt meg csak lehet, hogy most kezdjük megérteni igazán. Hogy mire is kellett volna figyelnie, azt az a két csendőr végképp nem tudhatta...

Akik ott voltak az előző nyáron is, hiányolták annak hangulatát, az összetartást, az együttműködést. A ’42-es találkozóban még volt valami szinkretizmus, valami közös. Németh László így írt még róla: „...egy kis nép háromszáz fiában rögzíteni próbálja, hogy akármit hoz a történelem, ő mit akar, s azt amit rá szabnak, mihez igyekezik erejéhez mérten formálni. Egy nemzet ideája idéztetett meg a maga létezéséről.” (Németh L. 1977 I.:619) Ne felejtjük el azonban, hogy az előző évben inkább egyívású volt a társaság, s most, hogy „jobban sikerült a szervezés”, s inkább megoszlottak diákok, parasztok, munkásfik, erősebbé válhatott a polarizálódás, a különtartás is, ami természetesen sohasem tesz jót egyetlen rendezvény hangulatának, egyetértésének sem. A felszólalók, élükön Veres Péterrel, folyamatosan „két oldalról” beszéltek, Németh László „harmadik oldal”-át hol egyikbe, hol másikba szuszakolva, vagy épp figyelmen kívül hagyva azt. „Mi” és „Ti” van, a „szeretemanépetíró” s a másik oldalon az „áruló stréberek vagy lézengő sajtófiúk”, s hogy „az egységesnek hitt népi csoportosulásban mintha hasadás keletkezett volna” (Püski S. 1993:228-229). És ezt a hasadást Püski Sándor utolsó napi beszéde sem tudta már összehegeszteni, hiába helyezte fókuszba újra és újra a konferencia „írókonferencia” voltát. Pedig ő mondta ki a legfontosabb konklúziót, hogy „a magyarság öntudatosítása, nevelése és művelése nélkül a legszebben elgondolt társadalmi és gazdasági rend sem valósulhat meg Magyarországon, vagy ha megvalósulhat, nem mi valósíthatjuk meg, hanem megint idegenek, idegenül...” (Püski S. 1993:209). S erre rímelt Juhász Géza debreceni költő gondolata is, hogy a tábor dolga az irodalom szolgálata volt. „Világnézetileg állhatunk szemben egymással, politikailag harcolhatunk egymás ellen: *kulturális téren együtt kell működnünk tovább is*, mint ahogy a tábortűznél egyazon lélek zeng nótáinkban.” (Id.: Püski S. 1993:221)

Nem véletlenül kérhették a szervezők a jelentkezőket, hogy hozzanak magukkal fényképezőgépeket, a ’43-as találkozóról viszonylag sok és beszédes fotódokumentum maradt. Az egyiken Szabó Pál mellett Nagy Ferenc és Kovács Béla réved maga elé, talán ki-ki a saját, megrendítő távolába. Egy másikon, ami Karácsony Sándor előadásán készült, az első sorban, derűvel arcukon, szinte térdelőrajtban ott „a jövő *nagy* generációja”: Veres Péter, Darvas József, Erdei Ferenc (Györffy, Pintér, Sebestyén és Sipos 1983:349). A sort alig másfél év múlva majd Erdei nyitja, de ez a három lelkes résztvevő, a következő 13 évben, beleértve a személyi kultusz legsötétebb éveit, a padlássöpréseket, a kulák-listákat, a Rajk- és a Mindszenty-pórt is, felváltva kilenc minisztérium élén állt¹³! (Ettől az egészséges optimizmustól szinte észre sem venni egy csíkos öltönyös férfit a második sorban. Csendesen ült, nem szólt hozzá a vitákhoz sem. Ez a férfi akkor a magyar parlament felsőházának tagja, hat éve tulajdonosa az élettani-orvosi Nobel-díjnak, és 1947-ben, legjobb

¹³ Veres Péter 1947. márciusától 1948. szeptemberéig honvédelmi miniszter; Darvas József 1947-től építésügyi, 1950-1951 között vallás- és közoktatásügyi, majd 1951-1953 között közoktatásügyi, 1953-1956-ig pedig népművelési miniszter; Erdei Ferenc 1944-ben az Ideiglenes Nemzeti Kormány belügyminisztere, 1949 és 1953 között földművelésügyi miniszter, 1953 júliusától igazságügy-miniszter, 1955-ben rövid ideig újra földművelésügyi miniszter.

barátja, Zilahy Lajos letartóztatásának hírére emigrál e miniszterek előtt – Szent-Györgyi Albert.)

Valóban elbillent a mérleg. A felszólalók között többen is voltak, akik saját véleményüket egyetemes igazsággá kenték föl – s a keresztyén önmérséklet csak csendben figyelte ezt. „Ha valami Marx redivivust, valami megelevenedett és új hódító körútra induló történelmi matérializmus arcát látják felbukkanni a szárszói előadások többségében, akkor ezt józanul tudomásul kell venni, hogy a magunk missziójában, keresztyén magyar programjában számot vessünk olyan erőkkal, amelyekkel adott esetben mérkőznünk is kell, mégpedig saját fegyvereinkkel” – írja Fónyad Dezső lelkész a *Református Jövő* hasábjain, a Püski által még 43-ban kiadott jegyzőkönyv recenziójában (Id.:Salamon 1989:253). Visszatekintve, az előadások mindegyike a népi gondolatról szólt, legyen az kultúrfilozófia, gazdaságtan, vagy folklorisztika, s bár szám szerint kevesebb volt közte a marxi alapokra építő, mégis a hangerő és a lendület lehetett az, ami a következő rendszer megítélésében átbillenthette tehát a mérleg nyelvét. A többség a Németh László-i *harmadik úttal* szimpatizált, az „elsőprő kisebbség” azonban a „*hollandok*” útja felé tolta az ország szekerét.

Mégis „a szárszói tanácskozást a jelenlévő hatszáz résztvevő úgy élte át, mint egy szellemi kohót, amelyben minél hevesebbek a viták, annál közelebb kerülhetnek a résztvevők.” – állapítja meg Salamon Konrád „A harmadik út kísérletében” (Salamon 1989:251), s következhet ezután akárhány *feltételes mód* és tétova *múlt idő*, „Szárszó” szellemisége egy kor, egy nép jelképévé válhatott, a társadalmi gondolkodás nagy pályaudvarává – pedig csak egy néhány napos konferencia volt egy kis állomással rendelkező faluban...

* * *

Összebékíthetetlen idők, a háború örülete, lehetne magyarázni, száz okot keresni, hogy mitől is kellett megszabadulni akkor, de ne felejtsük el, hogy a sok-sok ellentmondás ellenére, soha annyi iskola, soha annyi kulturális közintézmény nem épült, soha annyi lángelme nem alkotott ebben az országban, mint a Szárszót megelőző húsz évben¹⁴. A *szárszói konferencia* valóban fordulópontja volt a magyar szellemi életnek – új és más idők következtek, és sajnos a magyarság történetét ekkor már sokkal inkább másik két *konferencia* befolyásolta – az egyiket még az év novemberében rendezték Teheránban, a másikat 1945 februárjában, Jaltában.

Felhasznált irodalom:

- DARVAS József (1968): Az író vizsgálja. Szépirodalmi K. Bp., 534 o.
- DOMBRÁDY Lóránd (2009): Szombathelyi Ferenc és Márai Sándor előadása az 1942. novemberi lillafüredi írótalálkozón. *Hadtörténeti Közlemények* CXXII. évf. 3. sz. 763-784. o.
- GERGELY Jenő (1993): Szárszó és a katolicizmus – 1943. *Honismeret*, XXI. évf. 4. sz. 7-15. o.

¹⁴ Adytól a Nyugatosokon, név szerint Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád, Karinthy, Juhász Gyula, Szabó Lőrincen át egész József Attiláig, s az írók, Krúdy, Móricz, Márai, Wass Albert, a népiek Tamási, Illyés, Kodolányi, Németh László, s az üldözöttek, Radnóti, Szép Ernő, Rejtő Jenő, Szerb Antal, s zenészek Bartók, Weiner, Kodály, Dohnányi, a képzőművészek Moholy-Nagy, Vajda Lajos, Perlrott Csaba Vilmos, Egry József, Medgyessy Ferenc, a tudósok Szilárd Leó, Teller Ede, Szent-Györgyi Albert, Kármán Tódor, Erdős Pál, Wigner Jenő, Neumann János, a teoretikusok, Hamvas Béla, Várkonyi Nándor, Szekfű Gyula, Bibó István és a kultúra szervező munkásai: Klebelsberg, Hóman Bálint, Karácsony Sándor – s hány név maradt még el ebből a hihetetlen felsorolásból...

- GULAY István – PÜSKI István (2013): *1943. Szárszó-album. „Az útkeresés akkor volt a leglázásabb.”* Püski K., Bp., 88 o.
- GYÓRFFY Sándor – PINTÉR István – SEBESTYÉN László – SIPOS Attila (1983, szerk.): *Szárszó 1943. Előzményei, jegyzőkönyve és utóélete. Dokumentumok.* Kossuth K. Bp., 448 o.
- HARSÁNYI Zsolt (1942): A lillafüredi találkozó. *Film, Színház, Irodalom.* V. évf. 49. sz. (dec. 4-10.) 3-5.o.
- HAVAS Gábor – OHATI NAGY László – SEBESTYÉN László (1973): A 43-as szárszói találkozó előzményeihez. *Valóság,* XVI. évf. 8. sz. 43-55. o.
- KÁDÁR Gyula (1978): *A Ludovikától Sopronkőhidáig.* Magvető K. Bp., 828 o. /Tények és tanúk/
- KRISTÓ NAGY István (1994, szerk.): *A lillafüredi írói értekezlet (1942. november) Jegyzőkönyv.* Tótfalusi K. Bp., 221 o.
- M. KISS Sándor (1993): „Szárszó történelme 1943-93”. In.: Csoóri Sándor – Pomogáts Béla – Czine Mihály – stb.: *Szárszó '93. Az 1993. évi szárszói tábor előadás- és megbeszéléssorozata.* Püski Kiadó. Bp., 700 o.
- MÁRAI Sándor (1992): ~ ~ beszéde. In.: MÁRKI-ZAY Lajos, dr.: *Lillafüredi írótalálkozó (1942. nov. 20-23.) II.; Gyulai Hírlap,* V. évf. 30. sz. (júl. 24.)
- MOHÁCSY László (1993): ~ ~ emlékezése. In.: Csoóri Sándor – Pomogáts Béla – Czine Mihály – stb.: *Szárszó '93. Az 1993. évi szárszói tábor előadás- és megbeszéléssorozata.* Püski Kiadó. Bp., 700 o.
- NÉMETH László (1977): *Homályból homályba. Életrajzi írások. I.-II.* Magvető és Szépirodalmi K. 655 + 605. o. /Németh László Munkái/
- NÉMETH László (1989a): *Életmű szilánkokban. Tanulmányok, kritikák, vallomások. I.-II.* Magvető és Szépirodalmi Kiadó. Bp., 671+547 o. /Németh László Munkái./
- PÜSKI Sándor, dr. (1943): Tudnivalók. (Szórólap) In.: Soli Deo Gloria Református Diákmozgalom. Fényképek, 13. tabló. <http://sdg.org.hu/node/226> Ulti: 2018-10-28
- PÜSKI Sándor (1993, szerk.): *Szárszó. Az 1943. évi balatonszárszói Magyar Élet-tábor előadás- és megbeszéléssorozata.* Püski K. Bp., (3. kiadás) 255 o. (Ez a könyv az eredeti 1943-as kiadás átszerkesztett változata, mely már Karácsony Sándor anyagát is tartalmazza.)
- SALAMON Konrád (1989): *A harmadik út kísérlete.* Eötvös K. Bp., 316 o.
- SEBESTYÉN László (1993): A „Bátrak találkozója” – Anno 1943. In.: Csoóri Sándor – Pomogáts Béla – Czine Mihály – stb.: *Szárszó '93. Az 1993. évi szárszói tábor előadás- és megbeszéléssorozata.* Püski Kiadó. Bp., 700 o.
- STANDEISKY Éva (2005): *Gúzsba kötve. A kulturális elit és a hatalom.* 1956-os Intézet – Állambiztonsági Hivatalok Levéltára K. Bp., 450 o.

JUNIOR KUTATÓMŰHELY

Barnucz Anita:

Az átalakuló felnőttképzés jogszabályi környezete a közművelődés tükrében

Absztrakt: A 2020-as év radikális változásokat hozott a hazai szakképzési és felnőttképzési rendszerbe. Ezen, elsősorban jogszabályi változások a közművelődés területére is kihatással vannak. Az Országos Képzési Jegyzék megszűnése, a helyébe lépő Szakmajegyzéken szereplő megszerezhető szakmák számának csökkenése és az, hogy a szakterülethez kapcsolódó szakmai végzettséget adó képzések eltűntek a felnőttképzési palettáról számos megoldásra váró problémát vet fel a közművelődés területén.

Abstract: The year 2020 brought radical changes to the Hungarian vocational and adult education system. These changes in legislation, especially in the field of community culture, are also having an impact. The abolition of the National Training Register, the decrease in the number of eligible professions on the successor Vocational Register and the disappearance of vocational training related to the field raise a number of problems in the field of community culture that need to be solved.

Törvényi változások

A hazai felnőttképzési rendszer változásának vizsgálatát a felnőttképzések szervezésének legmagasabb szintjén szükséges elkezdeni. A makroszinten megjelenő jogszabályok határozzák meg ennek a területnek is az alapjait.

A felnőttképzési tevékenység jogi háttérének vizsgálatakor a szakképzésről szóló 2019. évi LXXX. törvényt és a felnőttképzésről szóló 2013. évi LXXVII. törvényt, előzményeiket, valamint a hozzájuk kapcsolódó rendeleteket szükséges részletesen tanulmányozni.

Szakképzés

A szakképzésről szóló 2011. évi CLXXXVII. törvény (a továbbiakban: Szktv.2011) helyébe lépett a 2019. évi LXXX. törvény a szakképzésről (a továbbiakban: Szktv.2019) határozza meg a hazai szakképzési rendszer alapjait.

A két törvény (és a hozzájuk kapcsolódó rendeletek) releváns részeinek összehasonlítása az alábbi szempontok alapján történt.

- I. Felnőttképzés szervezése
- II. Országos Képzési Jegyzék / Szakmajegyzék

A felnőttképzés szervezését vizsgálva egyértelműen kirajzolódik, hogy a szakképzések tekintetében az iskolai rendszerű megvalósítás kerül előtérbe. A felnőttképzési törvény hatálya alá tartozó képzésekben csupán részsakmára felkészítő szakmai oktatás és szakképesítésre felkészítő szakmai képzés valósulhat meg.

1. ábra: Felnőttképzés szervezése (Szktv. összehasonlítás)

Szktv.2011	Szktv.2019
4. §²⁸ (2) bekezdése alapján a szakképzés szakképző iskolán kívül megszervezhető a)²⁹ az ágazati képző központban, és b) a felnőttképzésről szóló törvényben meghatározott, iskolarendszeren kívüli szakmai képzést folytató intézményben is.	9. § [A szakképzés megszervezése] (1) Szakképzés szakképző intézményben folytatható. (2) A szakképzés szakképző intézményen kívül a) részsakmára felkészítő szakmai oktatás és b) szakképesítésre felkészítő szakmai képzés keretében az Fktv. szerint a felnőttképzési tevékenység folytatására engedéllyel rendelkező felnőttképző által folytatható. (3) A duális képzőhely a szakirányú oktatás keretében vesz részt a szakképzésben. (4) A szakképzésért felelős miniszter engedélyével a szakképzési rendszer fejlesztése céljából a szakképzés kísérleti jelleggel az e törvénytől eltérő feltételekkel is megszervezhető.

Az Szktv.2011 alapján a szakképzéseket az Országos Képzési Jegyzék (a továbbiakban: OKJ) tartalmazta és rendszerezte.

Különböző szintű képzési csoportok alakultak ki, melyeket kétjegyű számokkal kódolt a rendszer. Egy másik szempont szerinti csoportosítás alapján megkülönböztethetünk szakképesítéseket (egy vagy több foglalkozás valamennyi munkakörének betöltésére képesít), részsaképesítéseket (legalább egy munkakör ellátására képesít) és szakképesítés-ráépüléseket (a szakmai és vizsgakövetelményben meghatározott szakképesítésre épül, jellemzően saját modul(oka)t tartalmaz, újabb munkakör(ök) ellátására képesít).

Az OKJ jogi hátterét kormányrendeletk biztosították, melyek közül az utolsó a 229/2019. (IX. 30.) Korm. rendelet az Országos Képzési Jegyzékről és az Országos Képzési Jegyzék módosításának eljárásrendjéről szóló 150/2012. (VII. 6.) Korm. rendelet módosításáról.

Ekkor 410 szakképesítést, 203 részsaképesítést és 160 szakképesítés-ráépülést tartalmazott az OKJ. (Benkei és Ürögine 2016.)

Az Szktv.2019 gyökeresen változtatott az eddigi rendszeren. Nem csupán a szakképzések szervezésének vonatkozásában.

A Magyarországon megszerezhető szakmákat 2020. január 1-től az úgynevezett Szakmajegyzék tartalmazza, melyet a szakképzésről szóló törvény végrehajtásáról szóló 12/2020. (II.7.) Korm. rendeletben adtak ki. Az eddigi összesen 773 képzés helyett csupán 176-ot tartalmaz az új Szakmajegyzék.

A szakképzési rendszer átalakításának egyik oka volt, hogy a 2019. december 31-ig érvényes OKJ-ban a megszerezhető szakmák száma többszöröse volt az EU átlagnak, amely széttagoltsághoz vezetett. Ennek egyik következménye, hogy azon munkaerőpiaci problémához is elvezetett, hogy a hazánkban megszerezhető szakmák megfeleltetése más országokban megnehezült. Talán a leglátványosabb eredmény eddig, hogy a megszerezhető szakmák számát drasztikusan csökkentették. (ITM 2019.)

Felnőttképzés

Hazánkban a felnőttképzésnek először 2001-ben hoztak létre törvényi erejű jogi szabályozást, amely 2013-ban került módosításra.

A 2013. évi LXXVII. törvény a felnőttképzésről (a továbbiakban: Fktv.2013) a 2001. évi törvényhez képest jóval struktúráltabb rendszerben, sokkalta szigorúbb szabályozást vezetett be. Ennek módosítására 2019-ben került sor, mely révén teljesen új alapokra helyeződött a felnőttképzés hazánkban.

Mivel a törvény megnevezése nem változott, a 2020. január 1-től hatályos verziót a továbbiakban „Fktv.2019” néven említem.

Az Fktv.2013 és az Fktv.2019 által meghatározottak összehasonlítása az alábbi szempontok alapján történt.

1. Hatálya
2. Képzési program tartalma
3. „Képzési körök”

Hatályát tekintve a két törvény már az 1§-ban alapvető különbségeket mutat.

Az Fktv.2019 - ben hangsúlyosan a képző intézmények és az általuk nyújtott szolgáltatások jelennek meg, míg az Fktv.2013 jóval részletesebben és bővebben határozza meg azok körét, akikre alkalmazni szükséges a szabályozást (pl.: résztvevők, szakértők, adatszolgáltatás).

Ettől függetlenül az Fktv.2019 is tartalmazza az 1§ (1) bekezdésében nem részletezett további felnőttképzési tevékenységben, a hivatalos eljárásokban szereplőkre, adatszolgáltatás módjára stb. vonatkozó szabályokat.

Már ez a pont sejtetni engedi, hogy az úgynevezett „képzési körök” megszűntek az új szabályozás értelmében.

A képzési programmal szemben támasztott tartalmi követelmények jelentősen egyszerűsödtek. Több pont, valamint követelmény kikerült az adatlapból, mindezek mellett azért bővítéseket/módosításokat is tartalmaz.

A leginkább szembetűnő változás, hogy az Fktv.2019 12§ (1) f) pontjában leírtak szerint már nem szükséges meghatározni az elméleti és gyakorlati órák arányát, viszont újdonság, hogy a képzési módszereket és a munkaformákat meg kell jelölni.

A Fktv.2013 12§ (1) h) pontjából kikerült a modulzáró vizsgákra vonatkozó leírás meghatározása, mely könnyítés az Fktv.2019 alapján elkészítendő képzési programok kidolgozóinak.

Az Fktv.2013 12§ (2) és (3) bekezdésének hatályon kívül helyezése még tovább egyszerűsíti a képzési programok kidolgozásának folyamatát.

Az Fktv.2013-ben jól elkülöníthető módon, konkrét meghatározással jelentek meg az egyes képzési típusok, az úgynevezett „képzési körök”, melyek megkönnyítették a képzések elkülönítését.

Az Fktv.2013 1§ (2) bekezdésében található egyes pontok betűjelzése alapján terjedt el az „A” – „B” – „C” – „D” képzési kör megnevezés, melyet hivatalos fórumokon, konferenciákon is előszeretettel használtak az előadók.

Az Fktv.2019-ben merőben más megközelítést alkalmaztak a jogalkotók. A fentiekben vázolt „képzési körök” teljesen eltűntek a jelenleg hatályos szabályozásból. Helyükbe két új megnevezés/típus lépett. Az Fktv.2019 2/A. §-a alapján bejelentés alapján és engedély alapján folytatható felnőttképzési tevékenységekről beszélhetünk.

Mindkét törvény kitér arra, hogy az úgynevezett más jogszabály alapján engedélyezett képzések kivételt képeznek. Rájuk nem terjed ki a törvények hatálya. Az Fktv.2013-ben konkrétan megnevezésre kerül többek között a kultúráért felelős miniszter által akkreditált, tanfolyam jellegű szakmai továbbképzések. Az Fktv.2019 már burkoltabban és összefoglalóan fogalmazza meg ezt a kitélt.

Közművelődés

„A közösséghez való tartozás igénye elemi, emberi szükséglet. A közösségi lét elengedhetetlen része a szocializációnak, az ember mindennapi boldogulásának. A közösségek a társadalomba való illeszkedés során egyrészt értékeket, hagyományokat, tudást örökítenek át, másrészt a közös gondolkodás és cselekvések révén nő az egymásért, a szűkebb és tágabb közösségünkért érzett felelősség. Életünk során számos (...) közösségnek vagyunk a tagjai. (...) ritkán gondolunk arra, hogy közösséghez tartozunk, csak érezzük annak jótékony hatását, a valahova tartozásérzését (...). (Hegedűs, Kárpáti, Németh 2016.)

A közösségi művelődés egy komplex rendszer, mely magában foglalja a közösségi kezdeményezéseket, kulturális és művelődési folyamatokat. Szervezetei a legmagasabb szinten maga az állam, de ide tartoznak a közművelődési célú civil szervezetek, közművelődési intézmények, alkotóközösségek stb. Jelentősége nagyobb, mint azt elsőre egy laikus gondolná. A globalizáció révén az egyes közösségeken belül – legyen az családi, baráti, vagy egy település szintű közösség – kialakult kötelékek gyengülnek, amely számos társadalmi probléma kialakulását, megerősödését eredményezi. Ezen problémák orvoslásában a közösségek megerősítésének kulcsfontosságú szerepe lehet. (Hegedűs, Kárpáti, Németh, 2016.)

„A nagy metamorfózisban, átstrukturálódásban közművelődés céljainak, eszközeinek és formáinak is folyamatosan korszerűsödnie, fejlődnie kell, ha ténylegesen hozzá akar járulni a továbbiakban is az egyének és közösségek a kultúra, a civilizáció javaiból való részesedése mértékének és eredményességének növeléséhez.” (Szekernyés, 2017.)

A közművelődés területét meghatározó jogszabályoknak több kapcsolódási pontja is van az Szktv.2011, valamint az Fktv.2013 és Fktv.2019 törvénnyel. Az összefüggések vizsgálatához szükséges ezen irányadó regulák azon pontjait megvilágítani, melyek a szakképzés és a felnőttképzés irányába mutatnak.

A szakterületre vonatkozó és a téma szempontjából releváns, legfontosabb jogszabályok:

- 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról (a továbbiakban: Kultv.)
- 150/1992. (XI.20.) Korm. rendelet a közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény végrehajtásáról a művészeti, a közművelődési és a közgyűjteményi területen foglalkoztatott közalkalmazottak jogviszonyával összefüggő egyes kérdések rendezésére (a továbbiakban: Korm. rendelet 1992)
- 378/2017. (XII. 11.) Korm. rendelet a kulturális szakemberek szakmai továbbképzésének nyilvántartásba vételi szabályairól (a továbbiakban: Korm. rendelet 2017)
- 32/2017. (XII. 12.) EMMI rendelet a kulturális szakemberek továbbképzéséről (a továbbiakban: EMMI rendelet 2017)
- 20/2018. (VII. 9.) EMMI rendelet a közművelődési alapszolgáltatások, valamint a közművelődési intézmények és a közösségi színterek követelményeiről (a továbbiakban: EMMI rendelet 2018)

A Kultv. módosításának „eredményeként a közművelődés szakterületén a közösségi művelődés szabályozásának fókuszába a szakpolitika célkitűzései, a közművelődési alapszolgáltatások kerültek. Jogszabályi garanciák szolgálják a közművelődési alapszolgáltatások minőségi biztosítását és differenciált megszervezését. A jogszabály módosításával vált biztosítottá, hogy a helyi szükségletekhez és igényekhez jobban illeszkedjenek a közösségi művelődés intézményei, megtörténjen (...) az élő néphagyomány gondozásával kapcsolatos állami feladatok meghatározásra kerüljenek.” (NMI, 2018:13)

A közösségi művelődési intézmények típusai szintén meghatározásra kerültek, a velük szemben támasztott minimum követelményekkel együtt. Ezek között a követelmények között az intézmény vezetőjétől és a közművelődési szakmai munkakörben dolgozóktól elvárt iskolai végzettségek is rögzítésre kerültek.

A Kultv. 77. §²²⁰ (5) bekezdése alapján az alábbi intézménytípusokat különböztetjük meg a közművelődés területén:

- művelődési ház,
- művelődési központ,
- kulturális központ,
- többfunkciós közművelődési intézmény,
- népfőiskola,
- népi kézműves alkotóház,
- gyermek-, illetve ifjúsági ház, valamint
- szabadidőközpont.

2. ábra: Közművelődési intézményekben és színtereken elvárt végzettségek

Intézmény	Elvárt végzettség
Közösségi színtér	78/H. §²³⁵ (3) A közösségi színtér működtetése, továbbá a helyi közösségi művelődés szervezése és a közművelődési alapszolgáltatások hozzáférhetőségének biztosítása érdekében a közösségi színtér fenntartója, működtetője szakirányú középfokú végzettséggel rendelkező személyt foglalkoztat.
Művelődési ház	78. §²²¹ (2) A művelődési ház vezetője szakirányú felsőfokú végzettséggel rendelkezik.
Művelődési központ	78/A. §²²³ (2) A művelődési központ vezetője szakirányú felsőfokú végzettséggel rendelkezik.
Kulturális központ	78/B. §²²⁵ (2) ²²⁶ A kulturális központ vezetője szakirányú mesterfokozatú szakképzettséggel rendelkezik. (2a) ²²⁷ A kulturális központban közművelődési szakmai munkakörben foglalkoztatottak legalább 30%-ának szakirányú mesterfokozatú szakképzettséggel kell rendelkeznie.
Szakmai háttérintézmény	87/A. §²⁶⁵ (2) ²⁶⁶ Az országos és a területi szintű közművelődési szakmai szolgáltató szervezet vezetője szakirányú mesterfokozatú szakképzettséggel rendelkezik. (3) ²⁶⁷ Az országos és a területi szintű közművelődési szakmai szolgáltató szervezetben közművelődési szakmai munkakörben foglalkoztatottak legalább 50%-ának szakirányú mesterfokozatú szakképzettséggel kell rendelkeznie.

Fontos tisztázni, hogy mit is jelent pontosan a közművelődési szakmai munkakör. A Korm. rendelet 1992 alapján megkülönböztetünk közművelődési szakmai, valamint közművelődési munkát közvetlenül segítő munkaköröket, melyek az alábbiak lehetnek.

Közművelődési szakmai munkakörök: Vezető közművelődési szakember; Közművelődési szakember; Közösség szervező; Felnőttképzési szakember; Közösségfejlesztő szakember.

Közművelődési munkát közvetlenül segítő munkakörök: Tudományos kutató; Informatikus; Média szerkesztő; Információs-és közönségszolgálati munkatárs Művészeti vezető; Népjáték-és kismesterségek oktató; Kommunikációs-és marketingszakember; Ifjúságsegítő; Rendezvényszervező; Kiállításrendező; Rendezvénytechnikus.

Szintén a Korm. rendelet 1992 határozza meg a szakmai munkakör betöltésére feljogosító képzések körét. Az elvárásoknak az alábbi OKJ-s képzések felelnek meg.

- 55-345-02 Közösségfejlesztő animátor (szakképesítés-ráépülés)
- 62-345-01 Közművelődési szakember I. (felsőfokú szakképesítés)
- 54-345-02 Közművelődési és közönségkapcsolati szakember (Közművelődési szakember II.) (középfokú szakképesítés)

Elnevezése alapján megtévesztő ugyan, de a fentiekől eltérően közművelődési, szakmai munkakör betöltésére nem jogosít fel az alábbi képzés:

- 51-345-01 Kulturális rendezvényszervező (részszakképesítés)

Ettől függetlenül a képzés közkedvelt a rendezvényszervezés iránt érdeklődők körében. Az EMMI rendelet 2018 tovább részletezi a végzettségekkel kapcsolatos elvárásokat. Az egyes alapszolgáltatások ellátásához meghatározott végzettség és szakmai tapasztalat megléte szükségeltetik.

3. ábra Közművelődési alapszolgáltatások ellátásához szükséges végzettségek

Alapszolgáltatás	Elvárt humán erőforrás
Művelődő közösségek létrejöttének elősegítése, működésük támogatása, fejlődésük segítése, a közművelődési tevékenységek és a művelődő közösségek számára helyszín biztosítása.	5. § felsőfokú közművelődési szakképzettséggel vagy közösségi és civil fejlesztő szakember szakképzettséggel, képesítéssel, tanúsítvánnyal vagy szakmai tapasztalattal rendelkező szakember
A közösségi és társadalmi részvétel fejlesztése	6. § (2) felsőfokú közművelődési szakképzettséggel, közösségi és civil fejlesztőszakember, ifjúságsegítő, mentálhigiénés, szociális munkás vagy pedagógus szakképzettséggel, képesítéssel vagy szakmai tapasztalattal rendelkező szakember
Az egész életre kiterjedő tanulás feltételeinek biztosítása	7. § (2) felsőfokú közművelődési szakképzettséggel, andragógus vagy pedagógus szakképzettséggel, szakképesítéssel vagy tanulásszervezési tapasztalattal rendelkező szakember
A hagyományos közösségi kulturális értékek átörökítése feltételeinek biztosítása	8. § (2) a) felsőfokú közművelődési szakképzettséggel, néprajz alapszakos vagy mesterszakos bölcsész, kulturális antropológus vagy pedagógus szakképzettséggel, b) népi előadó- és tárgyalgó művész, népi iparművész címmel, c) a művészet, a népművészet vagy a közművelődés terén állami kitüntetéssel vagy elismeréssel vagy d) a hagyományos közösségi kulturális értékek átörökítése területén tapasztalattal rendelkező személy
Az amatőr alkotó- és előadó-művészeti tevékenység feltételeinek biztosítása	9. § (2) a) felsőfokú közművelődési szakképzettséggel vagy pedagógus szakképzettséggel rendelkező, b) alkotó-, illetve előadó-művészeti tevékenységet folytató,

	c) a művészet vagy a közművelődés terén állami kitüntetéssel, elismeréssel rendelkező vagy d) az amatőr alkotó- és előadó-művészeti tevékenység területén tapasztalattal rendelkező személy
A tehetséggondozás és -fejlesztés feltételeinek biztosítása	10. § (2) felsőfokú közművelődési szakképzettséggel vagy közösségi és civil fejlesztő szakember, ifjúságsegítő, ifjúsági közösség-szervező, pedagógus szakképzettséggel, szakképesítéssel vagy tehetséggondozási, tehetségfejlesztési tapasztalattal rendelkező szakember
Kulturális alapú gazdaságfejlesztés	11. § (2) felsőfokú közművelődési szakképzettséggel, közgazdász, okleveles közösségi és civil fejlesztő szakember, kommunikációs- és médiaszakértő szakképzettséggel, vagy a vállalkozásfejlesztés, a gazdaságfejlesztés területén szakmai tapasztalattal rendelkező szakember

A közművelődési szakterületet negatívan érintette képzések számának nagymértékű redukálása. Jelenleg a Szakmajegyzékben nem található olyan képzés, amely ehhez a területhez kapcsolódna.

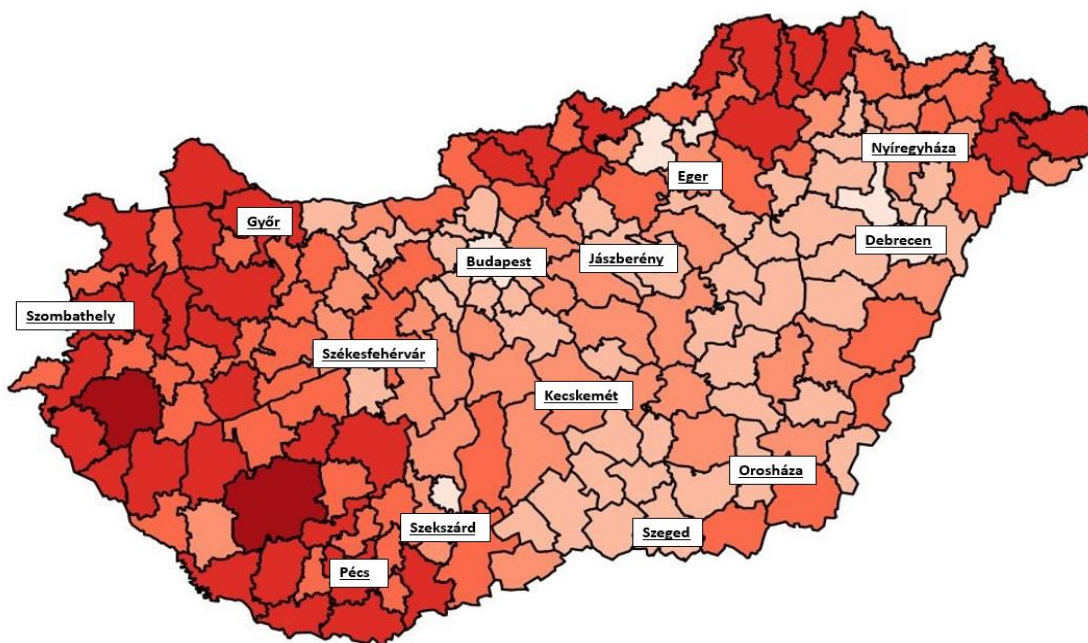
Hasonlóan, mint az egészségügyen, vagy a közoktatásban dolgozóknak, a közművelődési szakembereknek is létezik szakmai továbbképzési rendszere. A szakterületet érintő jogszabályi változások alól ez sem vált kivétellé. Számos módosítás került bevezetésre a szakemberek továbbképzését illetően. Az Emberi Erőforrások Minisztériumának Kultúráért Felelős Államtitkárságához (a továbbiakban: Államtitkárság) tartozik a kulturális szakemberek szakmai továbbképzése. Az általa működtetett Közművelődési Akkreditációs Szakbizottság látja el a szakértői/akkreditáló és felügyelői feladatokat a hatáskörükbe tartozó képzések vonatkozásában. Ahogy korábban is említettem ezek a képzések nem tartoztak az Fktv.2013 hatálya alá, és jelenleg az Fktv.2019 hatálya alá sem. Az ilyen típusú képzések engedélyeztetési és ellenőrzési folyamata, valamint a képzések megvalósításával kapcsolatos operatív szabályozás teljeskörűen az Államtitkárság hatáskörébe tartozik. (Juhász és Pete, 2018:34-35.) A Közművelődési Akkreditációs Szakbizottság által engedélyezett képzések (a továbbiakban: KAB) engedélyeztetési folyamata a képzési programok adatlapját összehasonlítva, több ponton mutat hasonlóságot az Fktv.2013 és Fktv.2019 által meghatározottakhoz. Jogszabályi háttérét a Korm. rendelet 2017 biztosítja. Képzési program hiányában, ebben az esetben sem indíthatók képzések. A képzési program/akkreditációs adatlap tartalmában is szinte teljesen megegyezik az Fktv.-k hatálya alá tartozó képzések nyomtatványával. Ezen képzésekről is szükséges nyilvántartást vezetni, melyet az Államtitkárság honlapján lehet elérni. (NMI, 2018:68.) Ami nagy különbség az Fktv.-k hatálya alá tartozó képzések és a KAB képzések között, hogy míg az előbbinél bemeneti követelményként bizonyos iskolai végzettség megléte, esetleg alkalmassági vizsgálat szükséges, a KAB képzések esetében a résztvevők köre drasztikusan szűkül annak a kritériumnak a következtében, hogy csak az akkreditációs adatlapban, a képzés kidolgozója által meghatározott munkakörökben dolgozó szakemberek kapcsolódhatnak be a képzésekbe. A KAB-os képzésekről általánosságban elmondható, hogy rövidebb idejű (minimum 30 – maximum 120 órá) képzések, melyek elsősorban kompetenciafejlesztésre irányulnak. A képzésekbe való belépéshez jellemzően, minimum az érettségi végzettség

meglétét írják elő a képzési programok kidolgozói. A képzés sikeres teljesítését tanúsítvánnyal ismeri el, mely munkakör betöltésére nem jogosítja fel a képzésben résztvevőt. (Juhász és Pete 2018:49-50.)

A közművelődési szakemberek szakmai továbbképzési rendszere már 2018 előtt is létezett, de talán kijelenthető, hogy a jogszabály módosításokat követően vált csak igazán hangsúlyossá. A hozzá kapcsolódó új elvárások, szigorúbb szabályozások legalábbis ezt engedik sejtetni.

Több komponens együttesen hívta életre, a szakterületen dolgozók képzettségével és továbbképzésével kapcsolatos elvárások növekedését és szigorítását, de talán a legmeghatározóbb érvet mind közül az NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft. (a továbbiakban: NMI) által lefolytatott kutatás eredménye volt. A „2017. évben országos felmérést készített településszintig lebontva arra vonatkozóan, hogy (...) az elváráshoz képest milyen hiányok vannak jelenleg a rendszerben. A felmérés mindössze 6 olyan járást talált, ahol nincs szakemberhiány, a többi térségben 4-40 fő közötti átlagos szakemberhiány figyelhető meg. Különösen a közösségi színtereken, valamint a mesterfokozattal rendelkezők körében figyelhetők meg hiányok.” (NMI, 2018:59-60.)

4. ábra Szakmai végzettséggel rendelkező foglalkoztatottak hiánya a közművelődési intézményekben és közösségi színtereken, 2017. ősz
(Forrás: Juhász, 2017; NMI, 2017)

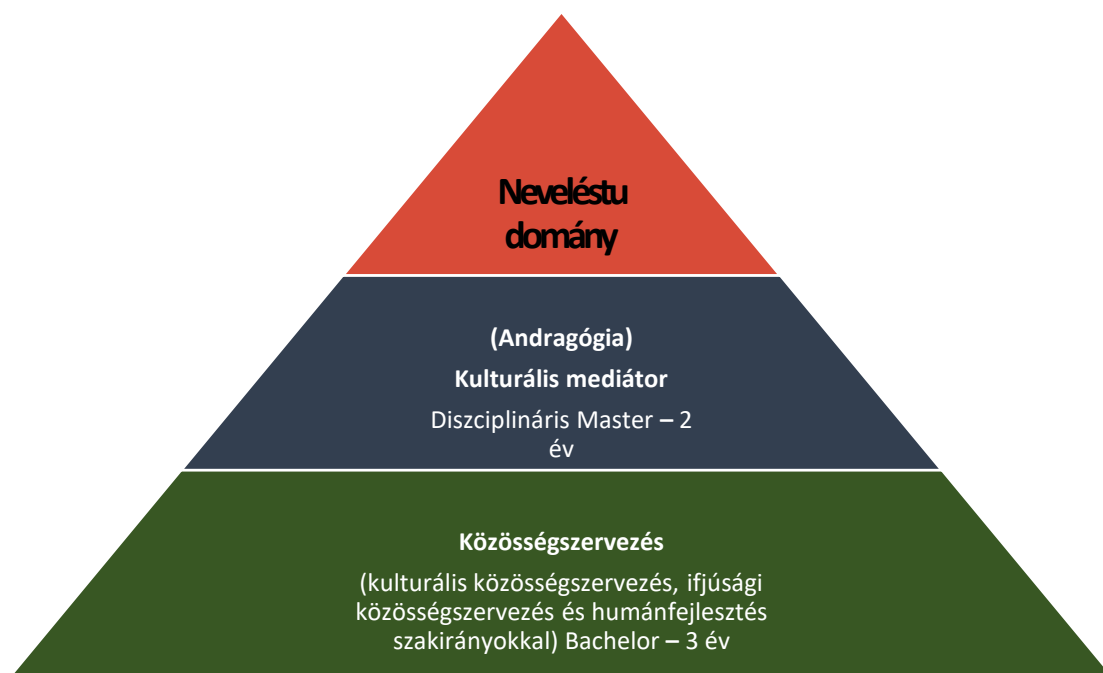
A sötét vörössel jelölt területeken 50-80 fő között szakemberhiányt mutatott ki a kutatás, összesen 2 járásban. 5-50 fő közötti hiány összesen 120 járásban jelent meg. Az EMMI rendelet 2017 fekteti le azon szabályokat, melyek a közművelődési szakemberek szakmai továbbképzési rendszerének alapjául szolgálnak. Meghatározásra kerültek azon dokumentumok, melyeket a továbbképzések tervezéséhez szükséges vezetni, az időkeretek, ami alatt teljesíteni szükséges az elvárt minimumot, a képzések, melyekkel a szakmai továbbképzési kötelezettséget teljesíthetik azon szakemberek, akikre az EMMI rendelet 2017 hatálya kiterjed.

A többi szakmai továbbképzési rendszerhez hasonlóan ebben is időkorlátot szabtak a kötelező óraszám megszerzésér. A közművelődés területén öt éves rugalmas, továbbképzési ciklusról beszélünk, melybe beépítettek egy évenkénti, akár önellenőrzésnek is tekinthető, merevebb tervezési ütemet. Alap elvárás, hogy minden közművelődési szakmai munkakörben, minimum 6 órában foglalkoztatott személy 5 évenként minimum 120 órányi képzésen kell, hogy részt vegyen. Az EMMI rendelet 2017 5. §-a tartalmazza azon lehetőségek felsorolását, melyekkel teljesíthetők a minimum elvárások.

Teljesítési lehetőségek:

- PhD képzés és fokozatszerzés
- Szakirányú diploma (BA, MA, OMA)
- Szakirányú felsőfokú továbbképzés
- OKJ-s szakirányú végzettség
- min. B1 Nyelvvizsga vagy min. B1 nyelvvizsgával záruló nyelvi képzés
- min. 120 órás KAB akkreditált képzés

5. ábra A közművelődési felsőfokú képzési piramis 2017-től
(Forrás: Juhász, 2016)

Kidolgozásra került a szakmai továbbképzési rendszer dokumentálásának kritériumai is. Két alapidokumentum került bevezetésre, melynek tartalmi elemeit egyértelműen definiálja az EMMI rendelet 2017. Az öt éves képzési ciklust és az egy éves képzéstervezési ütemet külön dokumentumban szükséges rögzíteni. A kulturális intézmény vezetője 2. § (1) alapján ötévenként képzési tervben, valamint minden naptári évre beiskolázási tervben kötelesek rögzíteni az 1§-ban meghatározottak körére vonatkozó képzési terveket.

Mint említettem az öt éves képzési ciklus rugalmasnak tekinthető. Ezt bizonyítja a kötelezően előírt tartalma is, mely szerint az alábbiakat szükséges rögzíteni a dokumentumban.

3. § (1) (...)szükség esetén évente március 31-ig felül kell vizsgálni.

(2) A képzési tervnek öt évre vonatkozóan tartalmaznia kell

a) a továbbképzésben részt vevők nevét, munkakörét, legmagasabb iskolai végzettségét, szakképzettségét,

b) a képzés típusát, tervezett ütemezését, valamint

c) a kulturális intézmény alaptevékenységéhez való kapcsolódás indokolását.

Az éves képzési terv sokkal konkrétabb, sokkal részletesebb. Az adott naptári évre vonatkozó beiskolázási tervet az ötéves képzési terv alapján szükséges elkészíteni. Ennek határideje minden év március 31.

4. § (2) A beiskolázási tervnek adott naptári évre tartalmaznia kell

a) a továbbképzésben részt vevők nevét, szakmai munkakörét, legmagasabb iskolai végzettségét, szakképzettségét,

b) a képzés típusát, óraszámát,

c) a képzés kezdetének és befejezésének időpontját,

d) a képzéssel összefüggésben biztosított munkaidő-kedvezmény időtartamát,

e) a képzés tandíját, vizsgadíját, a képzés egyéb költségeinek összegét, valamint a költségvállalásról vagy költségmegosztásról szóló megállapodás másolatát, valamint

f) a képzési költségek elszámolásának módját és határidejét.

Képzési profilok - OKJ

A törvényi változások következtében ezeket a képzések érintették leginkább, mind a szakképzés, mind a felnőttképzés és a közművelődés vonatkozásában.

A képzési profilok vizsgálatakor a szakmai és vizsgakövetelményekben (a továbbiakban: SZVK) leírtakat vettem alapul.

Felsőfokú szakirányú képesítés

Az OKJ-ban szereplő Közművelődési szakember I. képzés elvégzésével felsőfokú szakirányú végzettséget szerez a képzésben résztvevő. Ezzel a képzettséggel közművelődési szakmai munkakör betöltésére is jogosulttá válik.

Az OKJ többszöri átalakítása során is megmaradt a képzés megnevezése. A szakmai tartalmában az utóbbi öt évben csak kisebb változások következtek be. 2016-ban több képzés SZVK-ját módosították az óraszámok tekintetében (240-360 ↔ 340-560) is, de ezt a képzést jelentősen ez a változás sem érintette.

A közművelődés területére vonatkozó szabályozások szerint több munkakör betöltéséhez feltételként szabták meg a szakirányú felsőfokú végzettség meglétét. Alapvetően a közművelődési szakmának is célja, hogy a felsőoktatás irányába orientálja azokat az érdeklődőket, akik még nem rendelkeznek ilyen szintű kvalifikációval, de a szakmában többen már rendelkeznek olyan felsőfokú végzettséggel (BA/MA), amely nem minősül szakirányúnak. Bár a lehetőség adott számukra egy újabb főiskolai, vagy egyetemi képzés teljesítésére, de számos érv (pl.: kevesebb óraszám, rövidebb képzési idő, koncentráltabb szakmai tartalom, a kimeneti követelmények között nem szerepel a nyelvvizsga) sorakozik az OKJ-s képzésben való részvétel mellett.

Az SZVK tartalma alapján lehet a legátfogóbban megismerni a képzés lényegi részét. A dokumentum kitér valamennyi, a téma szempontjából releváns információra.

Az SZVK alapján a szakképesítéssel rendelkezőtől elvárt képességek az alábbiak:

- helyi, kistérségi és tágabb vonzáskörzeti kapcsolatokat építeni,
- programokat, csoportfoglalkozásokat felmérni, közönségszervezést végezni,
- kulturális programokat, kiállításokat tervezni, szervezni, marketingjét lebonyolítani,
- ismeretterjesztő előadásokat, vetélkedőket, játszóházakat, vásárokat, fesztiválokat, szünidei táborokat tervezni, szervezni, marketingjét kialakítani, lebonyolítani,
- ünnepi műsort és népi ünnepélyeket szervezni,
- hagyományőrző és művészeti csoportok szervezésére, marketingjét lebonyolítani, csoportot vezetni,
- programinformációt és egyéb kulturális információkat gyűjteni és szolgáltatni,
- felnőttképzési alkalmakat, képzési programokat szervezni és lebonyolítani,
- kulturális stratégiákat, éves terveket, elemzéseket, beszámolókat, forgatókönyveket, program-költségvetési terveket, statisztikai jelentéseket készíteni,
- mindezen tevékenységek érdekében forrásteremtési tevékenységet végezni.

Középfokú szakirányú képesítés

A Közművelődési és közönségkapcsolati szakember (szakmairány megjelölésével) a képzésben résztvevő szakirányú középfokú végzettséget szerez, mely közművelődési szakmai munkakör betöltésére jogosít. A képzéshez két szakmairány kapcsolódik. A Közművelődési szakember II., valamint a Közönségkapcsolati szakember. A közművelődési szakterületen elfogadott szakmairány a Közművelődési szakember II.

Az OKJ átalakítások hatását leginkább ez a képzés érezte meg. Több szempontból inkább negatív változásokról beszélhetünk. A képzés megnevezése 2016 óta nem tekinthető konstansnak /Közművelődési szakember II. → Közművelődési és közönségkapcsolati szakember (Közművelődési szakmairány) → Közművelődési és közönségkapcsolati szakember (Közművelődési szakember II.)/. A képzők és a potenciális célcsoport számára sem tekinthető előnyösnek a képzés megnevezésének majdnem évenkénti módosítása. A 2016-os évben az óraszám (290-430 ↔ 900-1300) drasztikus megemlése következett be, ami először a képzőket érte váratlanul, majd az elsődleges célcsoportot képező közművelődési szakembereket. A 32%-os óraszám növekedést az okozta, hogy a képzést az iskolarendszer számára is elérhetővé tették. Ennek enyhítésére lehetőséget biztosított az Fktv.2013., mely szerint a képzési programban meghatározott óraszám kevesebb, mint 50%-a megvalósítható online formában. Így a kontaktórák és a jelenléti oktatást igénylő napok számát is csökkenteni lehetett. Szintén az iskolarendszerbe való integrálásával magyarázható két új modul (11498-12 – Foglalkoztatás I. (érettségire épülő képzések esetén) és a 11499-12 – Foglalkoztatás II.) megjelenése. Ez a változtatás szintén megnehezítette a képzők helyzetét, mivel a Foglalkoztatás I. modult idegen nyelven szükséges megtartani. Emellett természetesen a felnőttképzésben résztvevők is új kihívásokkal kellett, hogy szembesüljenek. E közül a három jelentős változás közül kijelenthető, hogy az utolsót volt a legnehezebb megoldani és elfogadni.

A közművelődés területén az új jogszabályi környezetnek köszönhetően megnövekedett a középfokú képzés iránt igény. Bár kiemelve csupán a közösségi szinten foglalkoztatott szakember esetében jelenik meg, de bármelyik intézménytípusban megállja a helyét. Az

1000 fő alatti népességszámú települések száma Magyarországon magas, viszont a felsőoktatásban való részvételi hajlandóság, különösen az érintett kistépüléseken, alacsonynak mondható. Ennek következtén megfigyelhető, hogy a kötelező minimum elvárás teljesítésére helyeződött nagyobb hangsúly.

Az SZVK alapján a szakképesítéssel rendelkezőtől elvárt képességek az alábbiak:

- a közösségi művelődési folyamatok koordinálása művelődési szolgáltatások, rendezvények, kiállítások, vásárok, táborok szervezésére,
- tartalmas szórakozási lehetőségek biztosítására,
- amatőr művészeti és szabadidős körök, klubok, valamint tanfolyamok működésének szakszerű segítésére,
- a szervezet, intézmény szabályok szerinti működtetésére, a közművelődési tevékenység feltételeinek biztosítására,
- a település vagy az adott társadalmi réteg művelődési és a közösségi élete fejlődésének elősegítésére.

Összegzés

A változások vizsgálatakor már a jogszabályok, az azokban lefektetett elvárások, és az azoknak való megfelelés is nagy feladatot gördít a közművelődés szakterülete elé. Az ágazati szabályozás és a szakképzés, valamint felnőttképzés területén megjelenő szabályozás között jelenleg nincs összhang. Ebből az aspektusból megközelítve a helyzetet következik az első feladat, mely nem más, mint a jogszabályok közötti konszenzus megteremtése. Ehhez azonban szükséges az eddigi rendszer tapasztalatainak empirikus vizsgálata, mely a jogszabályi harmónia megteremtéséhez, a szakterület, valamint a képzéseken résztvevők elégedettségének eléréséhez, és a magas színvonalú szakmaiság megtartásához elengedhetetlen.

Felhasznált irodalom:

- Benkei-Kovács Balázs és Üröginé Ács Anikó (2016): A kis létszámú felnőttkori szakképzések vizsgálata, statisztikai és komparatív dimenzióban. Felnőttképzési Szemle, 10. sz. 60-70.
- Hegedűs Katalin – Kárpáti Árpád – Dr. Németh János (2016): A közösségi művelődésről, intézetünkről, Lakitelekről. In: Lezsák Sándor és Závogyán Magdolna (szerk.): Népfőiskolai füzetek. ANTOLÓGIA Kiadó és Nyomda Kft., Lakitelek. 25-39.
- Innovációs és Technológiai Minisztérium (2019): Szakképzés 4.0. 33-35.
- Juhász Erika (2016): A felnőttek képzése és művelődése egykor és ma Magyarországon. Csokonai Kiadó, Debrecen.
- Juhász Erika (2017): Képzési és továbbképzési lehetőségek a közösségi művelődési téren, In: Kerülő Judit és Jenei Teréz (szerk.): Új kutatások a neveléstudományokban 2017 - "Pedagógusképzés és az inklúzió". Kreatív Help BT., Debrecen. 207-216.
- Juhász Erika – Pete Nikoletta (2018): A közösségi művelődés képzési és továbbképzési rendszere. NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft., Budapest.

- NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft. (2017): Felmérés a közösségi színterek és közművelődési intézmények országos szakemberellátottságáról. Budapest, NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft.
- NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft. (2018): Útmutató a közművelődési szakterület megújult jogszabályi környezetének alkalmazásához. NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft., Budapest.
- Szekernyés János (2017): A közművelődés tudományággá és szakmává rangosult, Művelődés, 2017/4 melléklet, 35-36.
- 2001. évi CI. törvény a felnőttképzésről
- 2013. évi LXXVII. törvény a felnőttképzésről
- 11/2020. (II. 7.) Korm. rendelet a felnőttképzésről szóló törvény végrehajtásáról
- 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről
- 2011. évi CLXXXVII. törvény a szakképzésről
- 2019. évi LXXX. törvény a szakképzésről
- 12/2020. (II. 7.) Korm. rendelet a szakképzésről szóló törvény végrehajtásáról
- 2011. évi CLV. törvény a szakképzési hozzájárulásról és a képzés fejlesztésének támogatásáról
- 2011. évi CLIV. törvény a megyei önkormányzatok konszolidációjáról, a megyei önkormányzati intézmények és a Fővárosi Önkormányzat egyes egészségügyi intézményeinek átvételéről
- 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról
- 150/1992. (XI.20.) Korm. rendelet a közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény végrehajtásáról a művészeti, a közművelődési és a közgyűjteményi területen foglalkoztatott közalkalmazottak jogviszonyával összefüggő egyes kérdések rendezésére
- 378/2017. (XII. 11.) Korm. rendelet a kulturális szakemberek szakmai továbbképzésének nyilvántartásba vételi szabályairól
- 32/2017. (XII. 12.) EMMI rendelet a kulturális szakemberek továbbképzéséről
- 20/2018. (VII. 9.) EMMI rendelet a közművelődési alapszolgáltatások, valamint a közművelődési intézmények és a közösségi színterek követelményeiről

Farkas Éva:

Az értéktárak működésnek jogi szabályozása, szerepük az átörökítésben és a közösségépítésben

Absztrakt: A vizsgálat alapja az értéktárak működésének feltérképezése a törvényi háttér szempontjából. A tanulmány arra keresi a választ, hogy milyen összefüggések vannak az 1972-es Világörökség Egyezmény és a Hungarikum törvény között. Kitér az értéktárak kialakulásának folyamatára és arra, hogy milyen szerepe van az értéktáraknak az átörökítésben. Vizsgáltam az értéktárak működését, az értékfeltárásban alkalmazott módszereket.

Abstract: The basis of the study is to map the operation of repositories of values from the point of view of the legal background. The study seeks to explore the relationship between the 1972 World Heritage Convention and the Hungaricum Act. The study covers the process how repositories of values operate and what their role is in inheritance. I examined the operation of repositories of values and the methods used in value exploration.

Bevezetés

Véleményem szerint Magyarországon a Hungarikum törvény¹⁵ megalkotásával az átörökítésnek egy új formája jött létre, amely nem más, mint az értéktár.

Megvizsgáltam az értéktárak kialakulásának folyamatát, illetve a törvényi szabályozás születését: hogyan teremtődött meg a jogi szabályozás és hogyan öltött intézményesített kereteket az értékfeltárás és a hozzá kapcsolódó hungarikum mozgalom. Vizsgálatom kiterjedt az 1972-es Világörökség Egyezmény és a Hungarikum törvény összehasonlítására. Meggyőződésem, hogy az értékfeltárás, mint folyamat és az értéktárak, mint formák ma már komoly szerepet játszanak az átörökítésben.

Jogi szabályozás - A Világörökség Egyezmény és a Hungarikum törvény

Ahhoz, hogy állításaimat igazolni tudjam, elengedhetetlen a törvényi háttér vizsgálata. Megvizsgálom az 1972-es UNESCO Egyezményt „A világ kulturális és természeti örökségének védelméről”, valamint a 2012. évi XXX. törvényt a „Magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról”. A két törvényben azonosságok és párhuzamok is felfedezhetők, ezeket is elemzem röviden.

A kulturális örökségvédelem és az átörökítés szempontjából véleményem szerint kiemelkedő jelentőségű volt az 1972-es UNESCO Egyezmény. Egyértelműsítette minden nemzet számára, hogy „bizonyos kulturális és természeti javakat kiemelkedő

¹⁵ 2012. évi XXX. törvény a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról

jelentőségüknél fogva az egész emberiség örökségének részeként kell megőrizni.”¹⁶ Az egyezmény arra is rávilágít, hogy ezek a javak-értékek veszélyben vannak, ezért a nemzetek felelőssége ezeket megőrizni, védeni. Az egyezmény meghatározza a kulturális örökség és természeti örökség fogalmát, illetve azt, hogy milyen értékek tekintendők ezen örökségeknek.¹⁷

Az egyezmény 4. cikke rögzíti, hogy annak az államnak a feladata az örökségek védelme, megóvása, bemutatása és a „jövő nemzedék számára való átadása” (átörökítése), amely területén az adott érték található. Ebben a részben rögzül tehát, hogy az átörökítés az állam feladata is.

Fontos volt tehát, hogy a nemzetek feletti szinten jött létre egy olyan szabályozás, amely egységesen alkalmazandó a csatlakozó országok tekintetében az örökségek-értékek védelme érdekében.

Magyarország 1985-ben csatlakozott az egyezményhez, majd megalkották a 2011. évi LXXVII. törvényt a világörökségről, amely az egyezmény hatékony végrehajtása érdekében született.¹⁸ A hazai szabályozás ezzel hozzájárult a nemzet értékeinek fokozott védelméhez. Ez a szabályozás már önmagában is alapot teremtett az értékeink megőrzéséhez és átörökítéséhez.

A Hungarikum törvény

2012. évi XXX. törvény a „Magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról” megalkotását megelőzte egy széles társadalmi összefogás keretében végzett értékfeltáró mozgalom. A törvényt jóval megelőzte a 77/2008-as országgyűlési határozat, amelyben már akkor rögzítették, hogy a magyar értékek sajátos tulajdonságokkal rendelkeznek. Ez kiemelte, hogy a hungarikumok megőrzendő, egyedülálló nemzeti értéket képviselnek. Megállapítható tehát, hogy már ebben a határozatban rögzítették a döntéshozók, hogy fontos a nemzet érdekében kiemelkedő értékeket megőrizni, átörökíteni. Ebben a rendeletben kéri fel a kormányt, hogy dolgozza ki a hungarikumok rendszerezését, valamint megőrzésének és hasznosításának lehetőségét.

2008 novemberében Bács-Kiskun megyében egy előadássorozat keretében kezdődik el egy olyan értékfeltáró munka, amely elvezet – igaz, csak évekkel később – a Hungarikum törvény megalkotásáig. A program 10 kistérségi központban mintegy 3500 fő részvételével zajlott.¹⁹ Az előadássorozat célja az volt, hogy széles társadalmi összefogást generálva, minél több közösséggel ismertessék meg az értékfeltárás folyamatát, jelentőségét. A feltáró munka alapvetése az volt, hogy bármely érték válhat hungarikummá. Az előadássorozat kiegészült természetesen egy kutató-feltáró munkával, amely során helyi értékeket kutattak, tehát a legalsó települési szinten kezdték a módszertani, törvényelőkészítő munkát. A kutatás során azt tapasztalták, hogy sokkal több érték rejtőzik egy-egy településen, mint azt az ott élők

¹⁶ UNESCO Egyezmény: <http://www.unesco.hu/kultura/vilagorokseg-www/vilagoroksegrol>
(Letöltés: 2020.02.03.)

¹⁷ UNESCO Egyezmény: <http://www.unesco.hu/kultura/vilagorokseg-www/vilagoroksegrol>
(Letöltés: 2020.02.03.)

¹⁸ 1985. évi 21. törvényerejű rendelet:
http://www.unesco.hu/site/documents/kulturalis_es_termeszeti_orokseg_vedelme.pdf
(Letöltés: 2020.02.03.)

¹⁹ *Hungarikumok, Helyi értékek.* Szerk.: Imre Károly. Lakitelek, 2012., Antológia Kiadó és Nyomda Kft., 6. oldal

gondolták. Az egyik legfontosabb megállapítás pedig az volt a kutatás során, hogy az értékek a mieink, az elődeinké, hiszen mi magunk teremtettük-teremtjük őket.

A komplex program célja az volt tehát, hogy feltárják, bemutassák, modellezzék a megye tárgyi, szellemi, gazdasági, turisztikai, kulturális értékeit. Gyarapítsák a lokális értékek körét, mely által építik, fejlesztik a közösségeket.

A Hungarikum törvény megszületését megelőző munka fontos állomása volt a parlamenti hungarikum munkacsoport létrehozása is.

A Hungarikum törvény vizsgálata előtt mindenképpen fontos Magyarország Alaptörvényéből kiindulni, hiszen már ebben is rögzítésre került az alábbi rész: *„Vállaljuk, hogy örökségünket, egyedülálló nyelvünket, a magyar kultúrát, a magyarországi nemzetiségek nyelvét és kultúráját, a Kárpát-medence természet adta és ember alkotta értékeit ápoljuk és megóvjuk.”*²⁰

Elmondhatjuk tehát, hogy már az Alaptörvényben is rögzítésre került a szellemi, tárgyi, természeti, kulturális örökség védelme és ápolása.

Miután az Alaptörvényben rögzítésre került az előbb említett rész, illetve megvalósult egy széles társadalmi összefogás is az értékfeltárásban, így megvolt az alapja és az előkészítése a Hungarikum törvény megalkotásának. Erre 2012-ben került sor, annak érdekében, hogy jogi kereteket adjon a magyarság egésze számára fontos értékek azonosításához, dokumentálásához, valamint ezek széleskörű megismertetéséhez, az értéktárak révén azok átörökítéséhez.

Itt mindenképpen fontos megemlíteni a párhuzamot az UNESCO Egyezmény és a Hungarikum törvény között. Az Egyezmény alapvetése az, hogy az emberiség számára a kiemelkedő jelentőségű kulturális és természeti javakat meg kell őrizni.

A Hungarikum törvény bevezetőjében a két első pont így szól:

„a) A magyar nemzeti értékek, köztük a hungarikumok megőrzendő és egyedülálló értékek.

*b) Az összetartozás, az egység és a nemzeti tudat erősítése érdekében nemzetünk értékeit össze kell gyűjteni, dokumentálni, az értékvédelem alapjául szolgáló dokumentációt a szigorú nyilvántartás és kutathatóság szabályai szerint meg kell őrizni, az értékeket pedig ápolni, védelmezni és támogatni kell.”*²¹

Világosan látszik, hogy mindkét rendelkezés az értékek védelméről, ápolásáról és átörökítéséről szól.

A Hungarikum törvény a következő pontjaiban pedig az átörökítés módszerét és intézményi rendszerét is leírja, ugyanúgy, ahogyan az Egyezmény is, hiszen abban is meghatározásra került az örökségek védelmére létrehozott kormányközi bizottság, valamint az örökség védelmére szolgáló alap.

A Hungarikum törvény bevezetőjének c) pontja szól az értéktárak létrehozásáról, valamint arról, hogy az értékeket ezekben kell összesíteni.

A következő párhuzam, amelyet érdemes megvizsgálni, a következő:

*„A törvény értelmében az Országgyűlés kinyilvánítja, hogy a nemzeti értékeket az egyetemes értékek részének tekinti, [...]”*²²

Itt ismét megjelenik az egyetemes érték fogalma, amelyet az Egyezmény is rögzít.

²⁰ Magyarország Alaptörvénye, Nemzeti hitvallás
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100425.ATV> (Letöltés: 2020.02.05.)

²¹ Hungarikum törvény
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200030.tv> (Letöltés: 2020.02.05.)

²² Hungarikum törvény
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200030.tv> (Letöltés: 2020.02.05.)

A Hungarikum törvény a feltárt, azonosított értékeket ún. Nemzeti Értékpiramisba rendezi. Ennek az alulról építkező rendszernek az a lényege, hogy a döntéseket – az értékek azonosítását, gyűjtését – a legalacsonyabb szinten kell először meghozni. Helyi szinten – településen, közösségben –, ahol leginkább biztosítható egy érték fennmaradása, átöröklése.

Az értéktárak kialakulása

Az értéktárak kialakulásának jogi, intézményi hátterét a Hungarikum törvény és a hozzá kapcsolódó rendelet adja. Ebben került lefektetésre az értéktárak megalakításának szabályozása és a nemzeti értékpiramis rendszere. A törvény rögzíti a nemzeti érték fogalmát és az értéktárak fogalmát.

„Nemzeti érték: a magyarság és a magyarországi államalkotó nemzetiségek tevékenységéhez, termelési kultúrájához, tudásához, hagyományaihoz, a magyar tájhoz és élővilághoz kapcsolódó, nemzetünk történelme, valamint a közelmúlt során felhalmozott és megőrzött minden szellemi és anyagi, természeti közösségi érték vagy termék, illetve a tájhoz és élővilághoz kapcsolódó materiális vagy immateriális javakat magába foglaló tájérték, amely tanúskodik egy emberi közösség és az adott terület történelmi kapcsolatáról.”²³

A törvény második fejezete szól a nemzeti értékek azonosításáról és rendszerezéséről. Ebben a részben rajzolódik ki az ún. *nemzeti értékpiramis*, amelybe az értékeket rendszerezik.

Az alábbi ábra szemlélteti a nemzeti értékpiramist:

1. ábra: Nemzeti Értékpiramis²⁴

Ez egy felfelé építkező rendszer, amelynek legalján a települési és a külhoni települési értéktárak helyezkednek el. Itt fontos megjegyezni, hogy a törvény értelmében az értékek

²³ Hungarikum törvény
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200030.tv> (Letöltés: 2020.02.05.)

²⁴ www.hungarikum.hu/hu (Letöltés: 2020.02.10.)

azonosítása Kárpát-medencei szintű, tehát nemcsak Magyarország területére korlátozódik, amely a történelmi értékek és a magyarság hagyományainak azonosítása érdekében fontos szempont. A települési értéktárak létrehozására a törvény az önkormányzatoknak ad felhatalmazást, azzal, hogy települési értéktári bizottságokat hozhatnak létre. A bizottságok feladata a nemzeti értékek azonosítása – fontos megjegyezni, hogy már a legalsó szinten azonosított érték is nemzeti érték – és nyilvántartása. A 114/2013. (IV.16.) Kormányrendelet értelmében nemzeti érték felvételét bárki javasolhatja az értéktárba az általa eljuttatott javaslat alapján. Az értéktár bizottság dönt az adott javaslatban felterjesztett érték felvételéről, illetve ha a javaslat hiányos, akkor annak hiánypótlásáról.²⁵

A piramisrendszer következő szintje a Megyei Értéktár, mellyel azonos szinten helyezkedik el az Ágazati Értéktár és a Külhoni Nemzetrészt Értéktár. A Megyei Értéktár Bizottságot a megyei önkormányzat hozhatja létre. A rendszer ezen a szinten is ugyanúgy előírja a bizottságok meglétét és azok jogköreit az értékek felvételével kapcsolatban. A jogszabály egyik „hiányossága” ezen a szinten mutatkozik meg, mégpedig abban, hogy nincs egyértelmű szabályozás, szokás, döntés annak tisztázására, hogy milyen szempontok alapján vehető fel valamely érték a települési értéktárakból a megyei értéktárba. Munkám során van szerencsém részt venni a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Értéktár Bizottság munkájában. Több alkalommal kerülnek szembe a bizottság tagjai azzal a „problémával”, hogy a beküldött, felvételre javasolt értékek közül melyiket vegyék fel megyei értékként az értéktárba. Egyes értékek felvétele jelenleg csak a bizottsági tagokra hárul, csak a közöttük létrejött konszenzuson alapuló döntés az, amely alapján felvesznek valamely értéket a megyei értéktárba. Mivel nincs arra vonatkozó állásfoglalás sem a törvényben, sem a rendeletben, hogy milyen szempontok alapján választható valamely érték megyei értéknek, így ez jelenleg is a szakemberek döntése. De ha abból a szempontból vizsgáljuk a kérdést, hogy mi az érték, akkor véleményem szerint nem is lehet olyan egységes szempontrendszert megállapítani, amely alapján valamely érték bekerülhet a megyei, majd később a Magyar Értéktárba. Hiszen minden érték egyedi egy-egy közösség számára, amely azt felvette a települési értéktárába. Az értékek ilyen szempontból nem összehasonlíthatók.

A rendszer ezen szintjén található még az előbb említett Ágazati Értéktár és a Külhoni Nemzetrészt Értéktár.

A piramis következő szintje a Magyar Értéktár, ahová a kiemelkedő nemzeti értékek kerülnek. Azok nyilvántartása és gondozása ebben az értéktárban történik. Itt is meg kell azt jegyeznünk, hogy komoly érdekek ütközhetnek, hogy mely érték kerül kiemelkedő nemzeti értékként a Magyar Értéktárba (bár a piramis ezen szintjén a jogszabály két pontban kitér arra, hogy ezt a kérdést tisztázza). Ez a két pont a következő:

2012. évi XXX. törvény 9.§

„a) az uniós oltalom alatt álló nemzeti értékek;

b) a nemzetközi elismerésben részesített nemzeti értékek.”²⁶

Véleményem szerint ezekben a pontokban ismét megjelenik az UNESCO Egyezményre való utalás. Hiszen azok az értékek, amelyek „nemzetközi elismerésben részesítettek”, azok természetesen kiemelkedő nemzeti értékek is lehetnek egyben.

A piramis csúcsa a Hungarikumok Gyűjteménye. Elsőként mindenképpen a fogalmat kell körbejárunk: mit jelent az, hogy *Hungarikum*?

A törvényben használt fogalom a következő:

2012. évi XXX. törvény 1.§ (1)

²⁵ A nemzeti értékgyűjtés módszertani kézikönyve. Nemzeti Művelődési Intézet, Budapest, 2016. 9. oldal

²⁶ Hungarikum törvény: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200030.tv> (Letöltés: 2020.02.05.)

„b) Hungarikum: gyűjtőfogalom, amely egységes osztályozási, besorolási, nyilvántartási rendszerben olyan megkülönböztetésre, kiemelésre méltó értéket jelöl, amely a magyarságra jellemző tulajdonságával, egyediségével, különlegességével és minőségével a magyarság csúcsteljesítménye.”²⁷

A törvény tehát a piramis legfelső szintjén is meghatározza, hogy mely értékek válhatnak Hungarikummá, bár az is feltételezhető, hogy ezen a szinten talán még erősebb lobbitevékenység tapasztalható egyes értékek esetében.

Összegzésképpen elmondható a kialakított rendszerről, hogy jogi kereteket adott meg az értékfeltárás számára, így lehetőség van a magyarság érdekében fontos értékek gyűjtésére, megőrzésére. A törvény célja volt, hogy létrejöjjön egy hierarchikus rendszer, amely az értékeket „nemzeti értékpiramisba” rendezi. Elkülöníti az egyes szinteket és meghatározza a nyilvántartás szabályait is. Külön kiemeli a Hungarikumok Gyűjteményét, amelyekhez kapcsolódóan megalkotta a Hungarikum Védjegyet.

A rendszer alapvetése az, hogy minden döntést helyi szinten célszerű meghozni, hiszen az értékek tekintetében is érvényes az az elv, hogy azok a közösségek ismerik a leginkább az értékeket, ahol azok fellelhetők.

A rendszert áttekintve azt is láthatjuk, hogy egy-egy érték hosszú utat tesz meg, amíg Hungarikummá válik.

Véleményem szerint a törvény hiánypótló, még hiányosságai ellenére is, hiszen egységes szempontrendszert teremtett az értékek számára, és biztosítja az értékek megőrzését azáltal, hogy jogi és intézményi keretet teremtett az értékfeltárás számára.

Az értékfeltárás módszerei

Az értékfeltárás mára már egy kialakult rendszer, bár ahogy a kulturális örökségvédelem és az átörökítés is változik, úgy változik és fejlődik az értékfeltárás is. A – bármilyen célú – kultúráközvetítésnek napjainkban az egyik fontos eleme a széles körű társadalmi összefogás és a nyilvánosság. Nincs ez másképpen az értékfeltárásban sem. Az értékek gyűjtése, rendszerezése, nyilvántartása, védelme majd átörökítése nem valósulhat meg társadalmi összefogás nélkül. Szükség van a helyi közösségek együttműködésére, közös döntésére és felelősségvállalására. Csak így kerülhetnek a feltárt értékek a nyilvánosság elé. Az értékek feltárása és megőrzése érdekében a rendszer minden résztvevőjének felelőssége van, ugyanúgy a helyi kis közösségeknek, mint a döntéshozóknak.²⁸

Az értéktárak megalakulásának üteme a Hungarikum törvény megjelenését követő években volt a leggyorsabb, a települések ekkor voltak a legaktívabbak, a mai napig van teendő ezen területen, hiszen a 3155 településből 1060 településen működik csak értéktár, amely az összes településnek a 33,6 %-a.

Az értékfeltárás egy folyamat, amelynek megvannak azok a pontjai, amelyeket a Hungarikum törvény és a hozzá kapcsolódó rendelet szabályoz, és vannak lépései, amelyek nem megkerülhetők.

Az első és legfontosabb lépés a települési értéktárak megalakítása, amelyet természetesen megelőz egy helyi közös akarat az értékek feltárása érdekében. Az a szerencsés helyzet egy település életében, ha ez döntés teljesen élvezzi a helyi döntéshozók támogatását is.

²⁷ Hungarikum törvény: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200030.tv> (Letöltés: 2020.02.05.)

²⁸ *A nemzeti értékgyűjtés módszertani kézikönyve*. Nemzeti Művelődési Intézet, Budapest, 2016. 26. oldal

A helyi értéktárak kialakításánál az egyik kulcsfontosságú kérdés a helyi hagyományok ismerete, ápolása. Ennél a lépésnél kiemelt figyelmet kell fordítani a lakosság bevonására.

A települési értéktárak kialakítása az alábbi módszertani folyamaton keresztül figyelhető meg:²⁹

- egyeztetés a helyi döntéshozókkal,
- a településen élő az értékek és a hagyományok iránt elkötelezett aktív polgárok bevonása,
- a helyi intézmények bevonása,
- felkészítő képzések szervezése az közösségi értékfeltárássra,
- személyes interjúk a lakosság körében az értékek feltérképezésére,
- közösségi beszélgetések szervezése a lakosság körében,
- településfeltáró kérdőíves vizsgálatok,
- az értékeket feltáró csoport megalakítása,
- rendezvények, közösségi alkalmak, ahol az értékek bemutatásra kerülnek,
- a települési értéktár megalakítása,
- az értékek felvétele az értéktárba.

A folyamatból két elemet szeretnék kiemelni, ahol leginkább tetten érhető az értékek ún. társadalmasítása. Az egyik a közösségi beszélgetések alkalmak, ahol lehetőség van a lakosság bevonásával a közös értékek feltárássra, támogatására és elfogadására, mint a település értéke, amely a közös döntés alapján bekerülhet az értéktárba. Természetesen az egyéni javaslatok is ugyanúgy megállják a helyüket, hiszen bárki javasolhat értékvételt. Azért tartom szerencsésebbnek a közösségi döntésszerű alapuló értékvételt, mert ebben az esetben túl azon, hogy megvalósul az érték megőrzése-átörökítése, közösségi megerősítő hatása is van. A másik, szintén hasonló hatású elemeket azok a rendezvények, események jelentik, amelyeken bemutatásra kerülnek az értékek. Ezek az események szintén megerősítő hatást fejtenek ki egy adott közösségben, hiszen büszkeséget, megerősítést adnak a közösségnek az adott értékek által.

Kulcskérdés tehát a lakosság minél nagyobb arányú bevonása az előbb felvázolt folyamatba. Az értéktárak vizsgálata során kirajzolódtak azok az erősségek, amelyekre építeni lehet a folyamat további fejlesztése érdekében. Minden értéktár esetében igaz az, hogy a szervezett formában megvalósuló értékfeltárás eredményesebb, mint a Hungarikum törvény megalkotása előtt. Hiszen értékfeltárás már akkor is létezett, de a jogi, szervezeti keretek nagyban segítettek a folyamatokat. Erősségként állapítható meg az is, hogy minden település bővelkedik értékekben és minden településen megvan a közösségi támogatottsága az értékfeltárássnak.

Mint minden folyamat, az értékfeltárás folyamata is változik, fejlődik. De azzal, hogy minden település számára adott a lehetőség, hogy szervezeti keretek között tárja fel és gyűjtse értékeit, ezáltal teljesül a legfontosabb az értékek szempontjából: megőrizni az utókor számára.

Terveim szerint a tanulmány második része a Kulturális Szemle következő számában jelenik majd meg, amelyben 41 hazai értéktár vizsgálatának eredményeit mutatom be.

²⁹ A nemzeti értékgyűjtés módszertani kézikönyve. Nemzeti Művelődési Intézet, Budapest, 2016. 26–36. oldal

Felhasznált irodalom:

- Wessely Anna: *A kulturális örökség fogalmának változásai*. 2. oldal
https://www.academia.edu/7185491/A_kulturális_örökség_fogalmának_változásai
Letöltés: 2020.02.01.
- *Kulturális Örökség – Társadalmi képzelet*. Szerk.: György Péter, Kiss Barabara, Monok István Budapest 2005. Országos Széchényi Könyvtár és Akadémiai Kiadó Rt. 10. oldal
<http://mek.oszk.hu/02600/02661/02661.pdf>
Letöltés: 2020.02.01.
- *A kulturális örökség fogalmának értelmezési és alkalmazási szintjei*. Szerk: Sonkoly Gábor 46–66. oldal
<http://epa.oszk.hu/00000/00036/00038/pdf/03.pdf>
Letöltés: 2020.02.02.
- Egyezmény a Világörökségről:
<http://www.unesco.hu/kultura/vilagorokseg-www/vilagoroksegrol>
Letöltés: 2020.02.03.
- http://www.unesco.hu/site/documents/kulturalis_es_termeszeti_orokseg_vedelme.pdf
Letöltés: 2020.02.03.
- Hungarikum törvény. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200030.tv>
Letöltés: 2020.02.05.
- *Hungarikumok, Helyi értékek*. Szerk.: Imre Károly. Lakitelek, 2012., Antológia Kiadó és Nyomda Kft. 6. oldal
- Magyarország Alaptörvénye. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100425.ATV>
Letöltés: 2020.02.05.
- www.hungarikum.hu/hu
Letöltés: 2020.02.10.
- *A nemzeti értékgyűjtés módszertani kézikönyve*. Nemzeti Művelődési Intézet, Budapest 2016.

Fekete Rita:

Kistelepülések közművelődésének fejlesztési lehetőségei – Túristvándi közösségi felmérése mentén³⁰

Absztrakt: A tanulmányomban a közösségek, a közösségfejlesztés, a településfejlődés, illetve annak tényezői szempontjából releváns információkat gyűjtöttem össze. A dolgozat első része ezek fogalmát, folyamatait, eszközeit és tényezőit tárgyalja. A második részben, amely Túristvándit mutatja be, a településfejlődési tényezőket vizsgálom meg a település vonatkozásában.

A tanulmányban kvantitatív módszereket alkalmaztam a kutatás során: már meglévő statisztikai adatokból és különböző egyéb szakirodalmi és interneten fellelhető forrásokból mutatom be a Túristvándival, a közösségekkel és a közösségfejlesztéssel kapcsolatos minden releváns információt és adatot.

A tanulmány második felében konkrétan Túristvándira, mint vizsgált településre koncentráltam, nagyobb hangsúlyt fektetve az oktatás, képzés és a kultúra, közművelődés területekre, majd mindezek kapcsán egy SWOT analízissel mutattam be a településen lévő problémákat és célokat, és ehhez kapcsolódóan perspektívákat, közösségfejlesztési javaslatokat fogalmaztam meg a fejlesztéseket illetően.

Véleményem szerint Túristvándiban nagyobb hangsúlyt szükséges fektetni a közösségekre és civil szervezetekre, hiszen ezek megszervezésével és megerősítésével helyben, az erőforrások helyben tartásával lehet fejlesztéseket megvalósítani. Úgy gondolom, hogy a település vezetőségének jobban be kellene vonnia a lakosságot a döntések előkészítésébe. Megfelelő fejlesztésekkel, közösségi akarattal és tevékenységekkel, támogatásokkal, valamint az aktív társadalmi részvétellel Túristvándi a térség kulturális és gazdasági központjává válhat.

Abstract: In my study I collected the relevant information from the perspective of the community, the community development, and the municipal development factors. The first part of the essay is discussing the concepts, processes, instruments and factors of those. The second part, which is introducing Túristvándi, I examine the factors of municipal development referring to the settlement.

I used quantitative methods during my research: I show every relevant information and data related to Túristvándi, communities and community development from existing data and other different sources.

In the second part I focused specifically on Túristvándi, as an examined settlement, putting more emphasis on education, qualification, culture, and community culture. Regarding to those, I presented the problems and goals in the township with a SWOT analysis, and related to it I drew perspectives, community development suggestions referring to the improvements.

In my opinion it's necessary to put emphasis on communities and non-governmental organizations since the improvements can be implemented by organizing and establishing

³⁰ A tanulmány elkészítését a Nemzeti Művelődési Intézet Közművelődési Tudományos Kutatási Programja támogatta.

those locally, maintaining the resources in place. I think the management of the settlement should involve the people more into preparing decisions. I believe that with the proper improvements, community will and activity, supports and with active society participation Túrístvándi can become the cultural and economic centre of the region.

Közösség és művelődés elméleti aspektusból

A téma értelmezéséhez nélkülözhetetlen néhány fogalom és folyamat tisztázása, ezért elsőként a témához szorosan kapcsolható néhány fogalomról és jellemzőről, tényezőről és folyamatról írok, amelyek fontosak a téma teljes mértékű feldolgozásához.

A közösség fogalmának tág értelmezési köre van világszerte, nagy–szakirodalommal rendelkezik, hiszen különböző tudományterületek különböző perspektívából vizsgálják a közösségeket és azok jellemzőit, így más–más fogalommal definiálják a közösségeket.

Tanulmányomban Hankiss Elemér közösség–fogalmát szeretném előtérbe helyezni, ennek a megfogalmazásnak a mintáját követve határozom majd meg a későbbiek folyamán is a közösségeket, hiszen egy közösség kialakulásához közös érdek és cél szükséges, amely egy közös érdeklődést feltételez, ennek kapcsán pedig egy közös értékrend alakul ki a közösségen belül. Kialakulnak normák, szokások és hagyományok, amelyek pedig az identitást meghatározó fontos tényezők. Ezáltal alakul ki a “mi” tudat (Hankiss 1987).

A közösségi művelődés a társadalmi előrehaladás egyik motorja és biztosítéka; a polgárok bátorításának; cselekvőképességük, ítéletalkotásuk és együttműködésük fejlesztésének egyik legfontosabb módja és eszköze. A hangsúly a művelődési folyamatokban való együttes részvételen van. Szerves részének mondható az amatőr művészeti mozgalmak tevékenységformái éppen úgy, mint az önkéntes felnőttképzés rendszeres folyamatai, vagy az értékőrző/értékteremtő szabadidő-eltöltés közös alkalmai (Beke 2007).

Varga A. Tamás és Vercseg Ilona álláspontja szerint a közösségfejlesztés „elsősorban települések, térségek, szomszédságok közösségi kezdeményező- és cselekvőképességének fejlesztését jelenti, amelyben kulcsszerepe van a polgároknak, közösségeiknek és azok hálózatainak, valamint a helyi szükségletek mértékében a közösségfejlesztőknek is, akiknek bátorító-ösztönző, informáló, kapcsolatszervező munkája életre segítheti vagy kiegészítheti, megerősítheti a meglévő közösségi erőforrásokat.” (Varga A. – Vercseg 1998:22).

A közösségfejlesztési módszereket tekintve öt módszert különböztetnek meg a szakértők, amelyek azonban nem teljesen mértékben határolhatók el egymástól a közösségfejlesztési gyakorlat során. Ezt az öt módszercsoportot szeretném a következőkben bemutatni egyenként.

Helyi nyilvánosságot szervező módszerek: „A helyi nyilvánosságba bekerült problémák, erőforrások, megoldási elképzelések mozgósító erővel bírnak, s emellett az is nyilvánvalóvá válik, hogy mit várhatnak a helyi közösség tagjai egymástól” (Varga A. – Vercseg 1998:77). A helyi tájékoztatási feltételek javítása technikai eszközök közvetítésével is lehetséges, mégpedig ilyen lehet a kalendárium, a falukönyv, a rendszeresen megjelenő helyi újság, az idegenforgalmi kiadványok, a helyi képeslap, a helytörténeti kiadványok, a helyi TV és rádió üzemeltetése. A nyilvánosság szélesítése akkor a leghatékonyabb, ha közösségi működtetésű. Fontos tisztázni azonban, hogy a helyi nyilvánosság tekintetében a helyi

érdekek megjelenése fontos, és nem a technika tökéletesség (Varga A. – Vercseg 1998:78-79).

Együttműködést fejlesztő módszerek: "A társadalom három nagy szektorának, tehát a kormányzati, a nem-kormányzati és az üzleti szektor szereplőinek is rendszeres kommunikációt kell folytatnia és partnerkapcsolatokra kell törekednie egymással" (Varga A. – Vercseg 1998:173). Fontos továbbá, hogy nem csak a három szektor, hanem a lakosság és a helyi önkormányzatok, valamint a szakemberekkel, partnerintézményekkel és az egymással való együttműködése is elengedhetetlen.

Gazdaságfejlesztő módszerek: Nagyon fontos feladat a gazdasági szempontokat tekintve a jelenlegi munkalehetőségek megőrzése és megtartása az újak létrehozása mellett. Alaptétellé kell válnon az a tény, hogy az erőforrások (gondolva itt humán erőforrásra, nyersanyagra vagy pénzre) zömének kiáramlása egy közösségből a közösség leépülését eredményezi. A legfőbb szempont, hogy a helyben megtermelt pénz ne áramoljon ki a településről és a közösségekből egy, már alaptól gazdagabb vidékre, hanem helyben hasznosuljanak, helyben valósuljanak meg a befektetések és beruházások, a munkahelyteremtés stb.

Települések megismerésére és feltárására kialakított módszerek: A települések megismerése és feltárása történhet írásbeli források (statisztika, településszociológia, helytörténet stb.) alapján, azonban ezek nem feltétlenül és minden esetben teljes körűek, így kiegészíthetők Juhász (2016) szerint akár személyes elbeszélgetésekkel, interjúkkal, felmérésekkel is. A településfeltáró módszerek fő tartalmi elemei a következők: a település története, környezete (természetes, mesterséges és településszerkezet), gazdasága, irányítása, társadalma, illetve perspektívák a településen, tehát SWOT-analízis készítése az előzőek alapján (Juhász 2016:130-131).

Aktivizáló módszerek: Aktivizálásnak tekintik a szakértők a helyi lakosok megszólítását és bevonását egy közös gondolkodási folyamatba, a reakcióikat, a felelősségvállalásukat és cselekvő-képességüket is egyaránt. Ilyen módszernek tekinthető alapvetően az önszerveződő, önművelő és önképző körök létrejötte. Emellett a tankatalógus módszere is, amely során - a szakemberek megfogalmazása alapján - felmérhetjük a helyi emberi erőforrásokat, amely által a tanítana-tanulna kapacitások "összehozása" a legfőbb cél. A tankatalógus létrehozásának módszerével nem csak a hétköznapi kultúra rehabilitása - bizonyítható, hogy minden településen van tapasztalat és hozzáértés - érhető el, hanem az önszerveződésre való buzdítás is (Varga A. – Vercseg 1998:97-105). Ide sorolható az életút interjúk készítése is. Ez a módszer a helyben élő idős emberek tapasztalatainak megmentésére szolgál. Aktivizáló módszer továbbá a nyilvános beszélgetések és fórumok szervezése, illetve a jövőműhely módszere is (Varga A. – Vercseg 1998:108). A legösszetettebb aktivizáló módszer a közösségi felmérés módszere, amely során a település feltárása történik a közösség tagjainak aktív részvételével.

A közösségi felmérés "a település humán-, természeti- és gazdasági erőforrásait felmérő és aktivizáló" gyűjtőmódszer, amely "több módszert magába ötvöző folyamat. Magába foglalja az interjúkészítést, a nyilvános beszélgetéseket, a jövőműhelyt, a közösségi kérdőívezést és SWOT-analízis módszerét is (Varga A. – Vercseg:1998:108-111). A közösségi felmérés egyszerűsített folyamatának négy alapvető fázisa a dokumentumelemzés, a mélyinterjúk készítése, a lakossági kérdőívezés, és a zárótanulmány elkészítése SWOT-analízis segítségével (Juhász 2016:126). Kutatásomban én is ezen fázisok mentén terveztem az empirikus kutatást, azonban a koronavírus helyzet miatt kialakult sajátos időszakban a személyes kontaktusra épülő interjúk egy része és kérdőívezés elmaradt, ezeket csak egy

későbbi kutatás során tudom elvégezni, így a dokumentum- és statisztikai elemzés került a kutatásom középpontjába, amelyeket két interjúval és saját tapasztalataimmal egészítettem ki.

A dokumentumelemzés célja az, hogy egy általános képet kapjunk a településről és annak helyzetéről. A dokumentumelemzés során feltárt információk és adatok alapján célszerű elkészíteni egy olyan tanulmányt, amely magában foglalja a település földrajzi elhelyezkedését, a történetét, a természetes és mesterséges környezetének, a településszerkezetének jellemzőit, a település gazdaságát, irányítását és társadalmát is, illetve mindezek alapján perspektívákat is a településről feltételezésszerűen (Juhász 2003:10-11). Csak ezután következhetnek a további lépések, a személyes kontaktot igénylő fázisok, amelyeket beavatkozási módszereknek nevezünk.

Egyik ilyen lépés a mélyinterjú készítése. Fontos szempont, hogy a mélyinterjú során igyekezzünk azokra a témákra és információkra kitérni, amelyek hiányosak és/vagy nem voltak egyértelműek a dokumentumelemzés során, vagy éppen ellenkezőleg, valamilyen pozitív jelenséget véltünk felfedezni a dokumentumokban a településről. Az interjú célja az, hogy a település hangadóinak véleményét megismerjük a település jelenlegi helyzetéről és fejlesztési lehetőségeiről. Az interjú eredményéről is célszerű egy tanulmányt készíteni, amely „tartalmazza az interjúalanyok kiválasztásának elveit, a településen betöltött szerepük jellemzését (...) és jelentős részben az interjúvázlat fő csomópontjai mentén készül.” (Juhász 2016:131-134).

A következő fázis a kérdőívek készítése, amely a lakosságot érinti. A kérdőívezésnek Juhász Erika szerint (2016:135) a „célja, széleskörű lakossági véleményfeltárás, ezáltal a lakosság véleményének beépítése a település felmérésébe és a településfejlesztési tervekbe, ezáltal a lakosság érdekeltté tétele.” A kapott eredményeket érdemes SPSS adatbázisban elemezni. „Az adatbázis elemzése a kérdőív fő csomópontjai mentén készül.” (Juhász 2016:137)

Az egyszerűsített folyamat alapvető négy fázisa közül az utolsó lépés a zárótanulmány elkészítése, amely tartalmazza a dokumentumelemzés, az interjú és kérdőívek eredményeit is. Ezzel egy komplex helyzetkép és vélemény tár válik elérhetővé az adott településről (Juhász 2003:13). Érdemes a kapott információk és adatok alapján a zárótanulmány során SWOT elemzést készíteni a településről, amely leírja a település erősségeit, gyengeségeit, lehetőségeit és veszélyeit is. „A SWOT analízis a közösségi felmérés egyik fő eredménye, és a közösségi fejlesztési folyamatok egyik kiindulópontja”, állítja Juhász (2016:138).

Túristvándi településfejlesztési tényezők

A következő fejezetben a kutatott és vizsgált települést, Túristvándit szeretném bemutatni a településfejlesztési tényezők mentén, amelyek a következők: természeti, társadalmi, műszaki, gazdasági, irányítási és szerkezeti tényezők (Kőszegfalvy – Loydl 1998). Ehhez felhasználtuk a településről fellelhető fontosabb releváns információkat, amelyek segítségével szolgálhatnak a települési SWOT-analízis elkészítésében, amely által átláthatóbb képet kaphatunk a községben lévő problémákról, illetve célokról, lehetőségekről.

Túristvándi természeti tényezőit tekintve sokoldalú, gazdag településről beszélhetünk. A Túr folyó meghatározza a település életét, amely kilométereken keresztül folyik át a községen, és összesen 99 kanyarral öleli körbe a települést. A Szatmár-Beregi Tájvédelmi Körzethez tartozik a település külterületének 90%-a (Túristvándi Község Önkormányzata

2007). Ezeknek a területeknek nagy része az európai közösségi jelentőségű természetvédelmi rendeltetésű területekkel érintett földrészletekről szóló 45/2006 (XII. 8.). KvVM rendelet alapján Natura 2000 területnek minősülnek (142/2007. KvVM rendelet). Társadalmi tényezőket vizsgálva elmondható, hogy a település lakossága 2019. január 1-jén 775 fő volt (Központi Statisztikai Hivatal:2019).

1. táblázat: Népesség kor szerinti eloszlása 2007. január 1-jén
(Forrás: Túristvándi Község Önkormányzata 2007)

Kor szerinti csoportosítás	Fő
0-3	31
4-6	39
7-14	92
15-18	56
19-60	421
61-	136
Összesen:	775

Ahogy a táblázatban is látható, viszonylag magas az időskorúak aránya, amely az előregedő társadalmak jellemzője. A népesség nagy része az aktív korúak csoportjába sorolható.

„A község lakosainak 25%-a roma etnikai kisebbséghez tartozik” (Túristvándi Község Önkormányzata 2007). A Központi Statisztikai Hivatal 2011-es adatai alapján a település társadalmának zöme református vallású (60,6%), kisebb arányban pedig katolikus vallású volt (18,6%) (Központi Statisztikai Hivatal 2019).

„Túristvándi gazdasági helyzetét, jelentős mértékben befolyásolják adottságai, mérete és földrajzi elhelyezkedése.” (Túristvándi Község Önkormányzata 2007). Sajnos a település periférikus helyzete miatt magas és tartós a munkanélküliség a községben, a legnagyobb foglalkoztató maga az Önkormányzat (Túristvándi Község Önkormányzata 2007). A település lakossága elsősorban mezőgazdaságból él, hiszen a települési adottságok és a szerkezet, a berendezkedés mind erre alkalmasak a leginkább. A legközelebbi város, Fehérgyarmat, csak néhány embernek jelent állandó munkát. A településen magas a nevelőszülők száma. Ezeknek a családoknak a legfőbb jövedelemforrásuk az államilag gondozott gyermekek után járó támogatások, illetve a gondozásuk után járó fizetés. „A településen összesen 10-12 szálláshely működik, összesen 220 férőhellyel”, a településen élő családok közül kb. 10 él idegenforgalmi tevékenységekből (Túristvándi Község Önkormányzata 2007). Túristvándiban kevés a vállalkozások száma, nagy beruházások szinte meg sem valósulnak a településen.

Műszaki tényezőket vizsgálva megállapítható, hogy a település infrastrukturális feltételei viszonylag megfelelőek, azonban vannak negatív aspektusai is. Túristvándi területe 1522 ha. A villany, víz és gáz ellátottság kielégítő a településen. „Az ivóvízhálózatra rákötött lakások aránya elfogadhatónak mondható”, mindazonáltal a szennyvízhálózat jelenleg nem kiépített a településen. Önálló háziorvosa nincs a településnek, a szomszédos Szatmárcsékével egy házi orvos látja el a betegeket. A Gondozási Központ biztosítja az idősek nappali ellátását, a házi segítségnyújtást. A komplex ellátás része a családsegítő- és gyermekjóléti szolgálat, melyet társulásban a többcélú kistérségi társulás útján mikro körzet központként, még másik 9 településen is Túristvándi lát el.” Szabadidős és kulturális tevékenységeket tekintve a sportpálya biztosítja a szabadidő sportolás lehetőségét, kemping várja a nyaralókat, a

szabadtéri színpadon nagyobb kulturális rendezvények tartása is lehetséges (Túristvándi Község Önkormányzata 2007).

Túristvándi nem csak természeti értékekben, hanem épített értékekben is gazdag. Legfontosabb épített az ipartörténeti szempontból egyedülálló vízimalom, „amely egész Európa egyetlen ilyen felépítésű és méretű, mai napig működőképes vízimalma, melynek építését XVIII. század végére teszik.” (Bethlen Gábor Népfőiskola 2013). A műemlékké nyilvánítás óta a malom történetét bemutató múzeumként működik, amely évről évre egyre több látogatót, turistát vonz a településre, melynek köszönhetően a vízimalom már a megyei értéktárban szerepel épített környezet szakterületi kategóriában (PK interjú 2019).

Másik fontos épített értéke a településnek a református templom, amely az 1470-80-as évek második felében épült gótikus stílusban. (Középkori Templomok Útja 2020)

Túristvándi település szerkezete az alaprajzát tekintve többutcs szalagtelkes útifalu. A Magyar Néprajzi Lexikon írása szerint szalagtelkes falu „olyan település, amelynek egymás mellett fekvő keskeny, hosszú, szalag alakú belső telkei hosszanti oldalukkal érintkeznek és így alkotnak egyszeri vagy többszöri sorozatot (...) A szalagtelkes falu lehet egyutcs vagy többutcs. A többutcs szalagtelkes falu újabb. Legtöbb helyen az egyutcsból fejlődött a lakosság szaporodása következtében. A terjeszkedés a külterület rovására történt. Az egykori dűlőutak váltak utcákká. Így az új utcák gyakran kanyargósak, és a régihez viszonyítva ferdek. (Ortutay 1981:533-534)

Túristvándi jelenlegi polgármestere 2013 áprilisa óta Lakatos Tibor. A település kisebbségi önkormányzattal rendelkezik (Bethlen Gábor Népfőiskola 2020). Ugyan a trianoni határok meghúzása hátrányosan érintette a települést a kapcsolati tőke szempontjából, ennek ellenére ma három testvértelepülése is van Túristvándinak: a szlovákiai Iske, a romániai Túrterebes és a Somogy megyei Somogytúr. (Túristvándi Község Önkormányzata 2007)

Civil szervezeteket tekintve nem túl erős a település, összesen három civil szervezet működik Túristvándiban: a Túristvándi Gazdakör, amely érdekképviselői szervezet. Szükségességét az aktív mezőgazdasági tevékenységek hívták életre. Másik civil szervezet a Túristvándi Polgárőrség, továbbá a Túristvándi Községi Sport Egyesület, amely a legaktívabb civil szervezet Túristvándiban, hiszen a megfelelő sporttevékenységek népszerűsítése és a sportalkalmak lehetőségének biztosításán túl a közösségi élet fellendítése is célja, illetve igyekszik hatékonyan részt venni az oktatás területén is, harmonizálni a sportot, az oktatást és a közösségeket. (Civil szervezetek helyi keresője 2020)

Oktatás és kultúra Túristvándiban

Az oktatás és kultúra nagyban hozzájárul a település lakosságának életszínvonalának megfelelő szinten tartásához, hiszen a kielégítő oktatás tudatos állampolgárokat, míg a kultúra és közművelődés pedig művelt állampolgárokat nevel. Elengedhetetlen tehát, hogy egy település bemutatása és vizsgálata során az oktatás és kultúra bemutatása megtörténjen, így a következő fejezetben az oktatás, képzés, illetve a kultúra és közművelődés jellemzőiről kívánok írni.

A településen 250 éve működik iskola. Az iskolában diákönkormányzat és alsós, illetve felsős munkaközösség is működik. Ennek ellenére a tanulók létszáma az utóbbi években csökkent, mindazonáltal a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű tanulók száma folyamatosan növekszik (Túristvándi Molnár Mátyás Általános Iskola 2017). A Túristvándi

Molnár Mátyás Általános Iskola „a térség egyetlen olyan cigány kisebbségi programot biztosító intézménye, melyben a cigány nyelvoktatása beépül a tantervbe is”. Emellett sajátossága az intézménynek a sakk oktatása a felső tagozatos osztályokban, amely az iskola régi hagyományai közé tartozik (Túristvándi Molnár Mátyás Általános Iskola 2017).

Az oktatás és képzés témakörében meg kell említeni a Bethlen Gábor Népfőiskolát, amelyet Túristvándiban 2007-ben hoztak létre. Jogilag a túristvándi Népfőiskola az Ung-Tisza-Túr Európai Területi Együttműködési Csoportosulás által alapított felnőttképzési intézmény. Működése nemzetközi szinten zajlik, hiszen Magyarországon kívül Ukrajnában, Romániában és Szlovákiában is jelen van, ha nem is ugyanolyan formában. A Bethlen Gábor Népfőiskola „olyan szakmai önállósággal rendelkező felnőttképző intézményként működik, amely segíti az állampolgári minőség fejlesztését, szervezi az iskolán kívüli művelődés különböző formáit, korszerű ismereteket nyújt, szakmai képzéseket vezet, átvállalja az egyes önkormányzati feladatokat.” (Bethlen Gábor Népfőiskola 2007).

Az 1999. december 10-én nyílt meg Túristvándiban az ún. Teleház–(Túristvándi Község Önkormányzata 2007). Lakatosné Sira Magdolna, akkori polgármester hozta létre a teleházat, amelynek alapvető célja és funkciója az interneten található, a helyi lakosok számára a gazdálkodáshoz szükséges információk elérhetővé tétele, továbbá az elektronikus ügyintézés támogatása (Horváth 2013). A teleház később elvesztette alapvető funkcióját az internet globális terjedésével. 2013-ban a teleház épülete a községi polgármesteri hivatal lett, a korábbi polgármesteri hivatal épülete pedig az IKSZT-nek adott helyet. Az IKSZT épületét átalakítva, felújítva, berendezve 2013-ban adta át V. Németh Zsolt vidékfejlesztésért felelős államtitkár ünnepélyes keretek között (Bethlen Gábor Népfőiskola 2013). Az IKSZT, tehát az Integrált Községi Szolgáltató Tér Túristvándiban nem önálló költségvetési szerv, hanem a helyi önkormányzat alá tartozó intézmény, tehát önkormányzati fenntartású. Az intézmény vezetője Pásztor Csaba. Az IKSZT-hez tartozik a Könyvtár is, ami viszont megyei fenntartású (PCS interjú 2018).

A település fejlesztési lehetőségei

A SWOT-analízis során négy elemet vizsgálunk a települést tekintve. Az első a település erősségei, előnyei, azok az adottságok, amelyek erősségként jelentkeznek a település életében. A második a hátrányok, gyengeségek, amelyek a településen a fő problémák forrásait jelentik. A harmadik a lehetőségeik, amelyek leginkább az erősségekből fakadnak, a negyedik pedig azok a lehetséges veszélyek, amelyek főként a gyengeségekből eredeztethetők, és az egész település életét tekintve nagy fennakadásokat jelezhet (Kotler 2006). A következőkben Túristvándi SWOT analízisét szeretném ismertetni.

Erősségek:

- Természeti adottságok
- Határok közelsége, nemzetközi kapcsolatok
- Jelentős mezőgazdaság és turizmus
- Elérhető oktatás, képzés
- Kulturális adottságok: IKSZT, szabadtéri színpad
- Önellátásra alkalmas

Gyengeségek:

- Alacsony felsőfokú végzettségűek aránya
- Magas munkanélküliség
- Periférikus, hátrányos helyzet
- Érdektelenség, közösségek hiánya
- Civil szervezetek hiánya
- Kevés vállalkozás/vállalkozó
- Eltűnő, gyengülő tradíciók
- Rossz marketing

Lehetőségek:

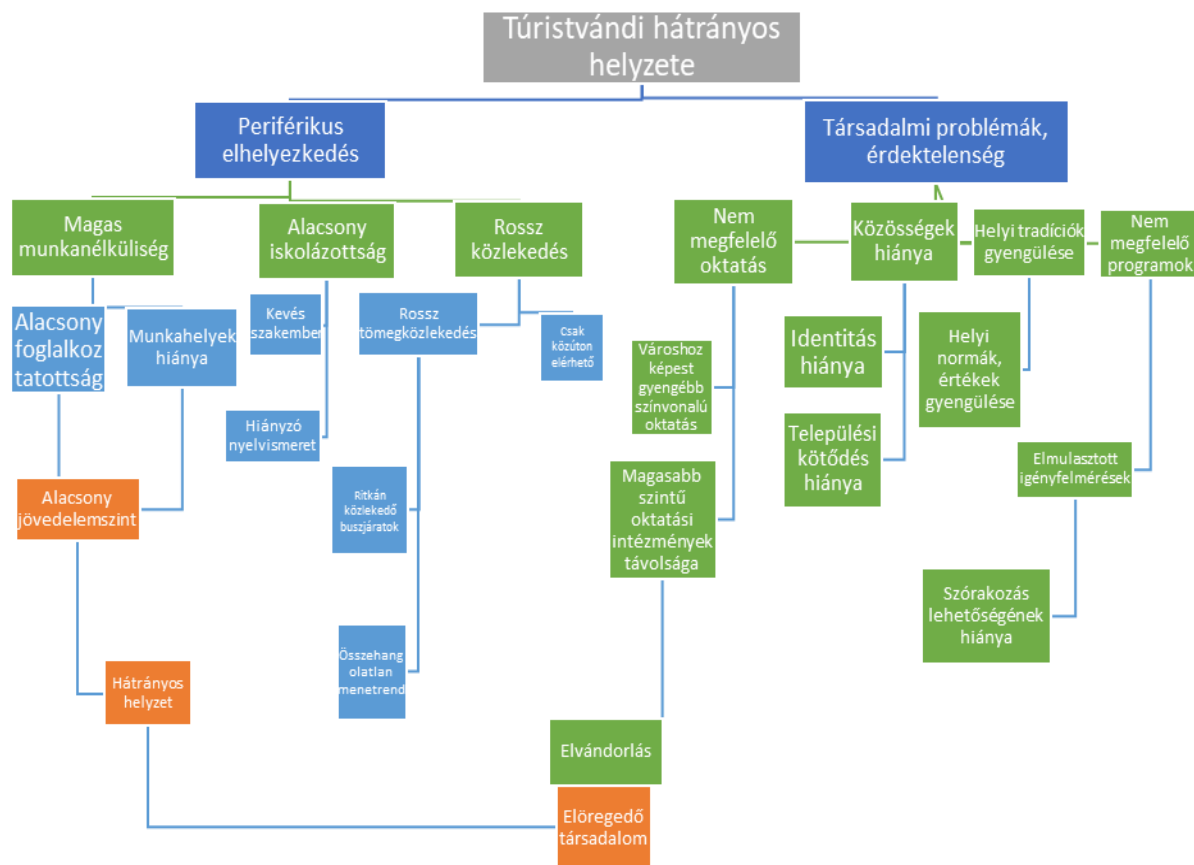
- Nemzetközi kapcsolatok ápolása
- Turizmus fejlesztése kísérőprogramokkal
- Civil szervezetek létrehozása
- Helyi piac létrehozásával gazdasági fejlesztés
- Infrastruktúra fejlesztése
- Új, közösségi fórumok kialakítása

Veszélyek:

- Inaktív lakosság
- Létszám további csökkenése, elöregedés
- Teljes elszigetelődés
- Közlekedési infrastruktúra gyengeségéből és fejlesztések hiányából adódóan a turizmus hanyatlása
- Szennyezés miatt elveszítheti természeti értékeit.

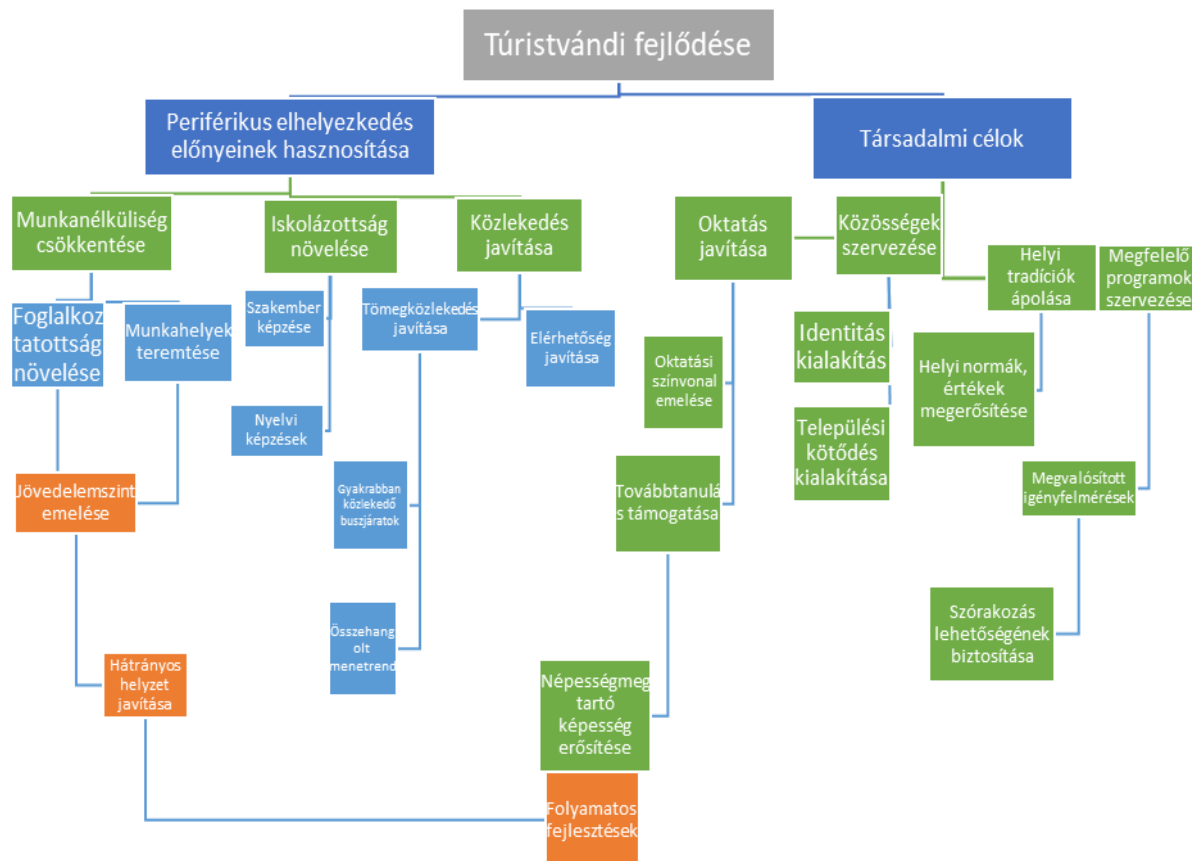
A településen a legtöbb probléma véleményünk szerint a periférikus helyzetéből eredeztethető, továbbá a lakosság érdektelenségéből fakadó inaktivitásból. Az alábbi problémáfa ismerteti azokat a problémákat, okait és okozatait, amelyek jelen vannak a településen.

2. ábra: Problémafa
(Forrás: saját szerkesztés)

Ezek alapján szükséges célokat megfogalmazni a településen, amelyek hozzájárulhatnak a fejlesztéshez és fejlődéshez Túristvándiban. Célként kell kezelnie a településnek a periférikus helyzet és elhelyezkedés előnyeinek kihasználását, illetve az érdektelenség csökkentését a településen.

3. ábra: Célfá
(Forrás: saját szerkesztés)

Az előzőekben leírt problémákhoz és célokhoz kapcsolódóan megfogalmazunk néhány közösségfejlesztési javaslatot, amelyek megvalósulása esetén pozitív hatást eredményezhetnek a településen. Ezek a javaslatok teljes mértékben szubjektívek, saját perspektívánk szerint azonban megvalósíthatók Túrístvándiban. Minden közösségfejlesztési módszerre kívánunk példát hozni, amely releváns lehet a település szempontjából, és elősegíthető a fejlesztést a községben. Fontos azonban megjegyezni, hogy ezek a módszerek nem határolhatók el teljes mértékben egymástól, az egyes fejlesztési eszközök több módszer kategóriájába is tartozhatnak.

Helyi nyilvánosságot szervező módszerek közül egyik lehetséges megoldás a helyi képeslapok kiadása, amely nem csak erősítheti a helyi identitást (főleg ha a közösség által szerkesztett), hanem gazdasági szempontból is előnyös lehet, hiszen azok eladásával a településre látogató turisták és kirándulók számára bevételt jelenthet. A jelentős turizmus miatt idegenforgalmi kiadvány összeállítása és kiadása is releváns, amely szintén bevételi forrás lehet. Ha ez a kiadvány közösségi munka eredménye, akkor ezáltal a kötődés a településhez is erősödhet a lakosság részéről. Véleményünk szerint a település rendelkezik olyan szellemi értékekkel is a természeti és épített környezeti értékek mellett, amelyek összegyűjtése és megőrzése fontos akár a jövőt tekintve is. Például régi szokások, hagyományok, régi receptek, mezőgazdasági folyamatok és eszközök, alkalmazások, továbbá régi fotók összegyűjtése, ezek naplószerű összeszerkesztése, majd kiadása. Ezeket

a helyi „régii öregek” tudják a leginkább felidézni, a fiatalabb generáció segíthet az interjúk elkészítésében és az információk összegyűjtésében, illetve a megszerkesztésben. Mindez hozzájárul a településen élő emberek együttműködéséhez is. A megjelent falukönyv (vö. Márkus szerk. 2019) büszkeséggel tölti el a helyi lakosokat, hiszen tudják, hogy általuk készült el, az ő életük egy kis darabja (akár egy recept, egy fotó, egy vers, egy történet formájában) is benne van a könyvben. A büszkeség mellett a helyi identitás erősítése is cél és eszköz a fejlesztésre a falukönyv által.

A fejlesztések szempontjából fontos tényező a megfelelő együttműködés és kapcsolat kialakítása az önkormányzat és a civil szervezetek, a civil szervezetek és a lakosság, a lakosság és önkormányzat, az önkormányzat és a roma önkormányzat stb. között. Ahogy már korábban említettük, a túristvándi civil szervezetek száma alacsony. További civil szervezetek létrehozásával – ami akár az önkormányzat segítségével és együttműködésével is történhet – nagyban hozzájárulhat a település fejlesztéséhez és fejlődéséhez a társadalmi hiányosságok ellensúlyozásával. Fontos lenne az együttműködés a települési önkormányzat és a roma önkormányzat között, akár közös rendezvényekkel, közös lakossági támogatásokkal, közös fejlesztésekkel stb. Túristvándi elhelyezkedésének egyik előnye, hogy az ukrán és román határhoz is közel fekszik, így nemzetközi kapcsolatokat is könnyebben ki tudna alakítani Ukrajnával és Romániával is egyaránt, amelyek gazdasági szempontból is előnyösek lehetnek.

Gyenge az együttműködése a településnek a testvérvárosaival, ennek megerősítése, illetve újabb testvérvárosi kapcsolatok kialakítása is pozitív hatást gyakorolhat Túristvándi életére.

A gazdaság erősítése és fejlesztése is fontos tényező a települést tekintve. A legjobb megoldásnak a helyi piac visszaállítását és megreformálását tartom. Néhány évvel ezelőtt még működött a helyi piac, amely segítséget nyújtott a helyi termelőknek és gazdáknak jószágaik eladásában, továbbá a helyben megtermelt javak a településen belül maradtak, az erőforrások nem áramlottak ki a településen kívülre. Az önkormányzat segített a termelőknek: felvásárolta az általuk megtermelt javakat (például zöldségek, húсарu, kézműves termékek stb.), majd ezeket a helyi piacon értékesítették a helyi lakosok számára. Ezzel a mezőgazdasági megélhetés is biztosított volt a helyiek számára, illetve mindenki tudta, hogy kitől mit, milyen minőségben vásárolnak. Ennek a gyakorlatnak az újrászervezése gazdaságélénkítő hatással lehetne Túristvándira, illetve a közösségek kialakulását, az emberek közti együttműködést is elősegítené. A gazdaság fontos tényezője a humán erőforrás. A megfelelő szakemberek, a magasabban képzett emberek helyben tartása is cél kell, hogy legyen Túristvándi számára. Amint az erőforrások nem jutnak ki a településről, hanem helyben hasznosulnak, máris érezhető lesz a gazdasági pozitívum.

A közösségek kialakítása, azok megerősítése elengedhetetlen ahhoz, hogy növekedjen a település népességmegtartó képessége. Erre jó eszköz lehet valamilyen közös munka készítése, végzése, például egy közösségi kiállítás megszervezése. A kiállítás témája lehetne akár a helyi értékek, a helytörténet, amely a helyi értékfeltárást is elősegíti, amely pedig az identitás megerősítésében játszhat nagy szerepet. A közösségi kiállítás lényege – ahogy a nevében is benne van – egy olyan kiállítás megszervezése, amelynek anyagai a közösség, a lakosság által összegyűjtött információk, történetek, fotók és egyéb dokumentumok, anyagok. A települési értékek feltárása és megismerése mellett a közösségi kohézió megerősítése is pozitív következményként számolható el a közösségi kiállítás által.

A fejlesztések azonban mit sem érnek aktív állampolgárok nélkül, mindazonáltal vannak olyan helyzetek, amikor egy település lakossága még nem teljesen aktív, vagy csak kevesen

mozgósíthatók a különböző fejlesztések érdekében. Túristvándi is ebbe a kategóriába tartozik, így szükségesek olyan aktivizáló módszerek, amelyekkel be tudjuk vonni a helyi lakosságot a település életébe. Közösségfejlesztési szempontból aktivizáló módszernek tekinthető a tankatalógus (Kleisz – Dóri 2018), amelynek célja a helyben fellelhető tudás és igények feltérképezése. Ez a módszer arra tökéletes lehetőség, hogy ráébredjenek a helyiek arra, hogy nem feltétlenül szükséges külső szakemberek bevonása például egy szakkör elindításához és vezetéséhez, hanem a helyiek közül is kereshetők és találhatók is olyan személyek, akik értenek bizonyos tevékenységekhez, és szívesen meg is mutatnák ezt a többi lakosnak. Igényfelmérésnek is tökéletes, hiszen a mit tanítana? kérdés mellett a mit tanulna? kérdés is szerepel a tankatalógusban, így felmérhetjük, hogy milyen jellegű képzések, események, programok érdeklik a helyieket.

Egy lehetséges módszer továbbá a faluséta (Katona 2018), amely nem csak településfejlődési, hanem közösségfejlesztési hatással is bír, hiszen a település lakossága is részt vehet az előkészületekben is az útvonal, programok és kísérő tevékenységek kialakításában, továbbá akár a megvalósítást is segítheti, ezáltal a lakosok saját maguk számára derítik fel a település értékeit, látnivalóit, közösen dolgoznak, amely által erősödik az együttműködés, a településhez való kötődés érzése és a helyi identitás is.

Összegzés

Összességében elmondható, hogy a település elsődleges célja lehet a közművelődés, ezáltal a közösségek, az események és rendezvények fejlesztése, amely pozitívan hathat a település lakosaira olyan szempontból, hogy kialakítja, illetve megerősíti bennük a helyi identitást, amely a tradíciók és hagyományok őrzésével és éltetésével, normák és értékek meghatározásával a településhez köti őket, ezzel erősítve a település népességmegtartó erejét, és csökkentve az elvándorlást a településről. Úgy gondoljuk, hogy megfelelő fejlesztésekkel, közösségi akarattal és tevékenységekkel, támogatásokkal és aktív társadalmi részvétellel Túristvándi a térség kulturális és gazdasági központjává válhat.

Véleményünk szerint más kistelepülések szempontjából is érdemes lehet végiggondolni a közösségi felmérés pozitív közösségfejlesztési hatásait és annak gyakorlati alkalmazását, akár teljes egészében, vagy legalább egy részének megvalósításával. Fontos lépés lehet egy Túristvándihoz hasonló kistelepülés fejlesztési folyamatában a SWOT elemzés elkészítése, hiszen ezzel összegezve láthatjuk a település erősségeit és erre építve a lehetőségeit, továbbá a gyengeségeit és az ezekből fakadó veszélyeket is. Végiggondolható a fejlesztés folyamata akár a közösségfejlesztés módszerei mentén, és ezek megvalósításával szintén pozitív hatást gyakorolhatunk a település fejlesztésére, illetve a lakosság, a közösségek perspektívájából is fontos aspektus lehet. Mindezt, illetve a tanulmány elkészítése azért fontos, mert Magyarországon a Túristvándihoz hasonló, 1000 fő alatti kistelepülések aránya rendkívül magas, több mint minden második település – 1612 település a 3155 településből (Oláh 2017:59). Ezért nagyobb hangsúlyt szükséges fektetni a kistelepülésekre és azok fejlesztési folyamataira, illetve szükséges az is, hogy irányt mutassunk a kistelepülések számára olyan szempontból, hogy hogyan is érhetnek el változásokat helyi szinten a saját lokális területükön.

Felhasznált irodalom:

- 142/2007. (XII. 27.) KvVM rendelet a Szatmár-beregi Tájvédelmi Körzet védettségének fenntartásáról
- Beke Pál (2007): A közösségi művelődés kívánatos szervezete. In: Szín Községi Művelődés folyóirat, 2-3. szám, 84-92. p.
- Bethlen Gábor Népfőiskola (2007): Alapszabály (Belső dokumentum.) Fellelhető: <http://www.turistvandinepfoiskola.hu/index.php/alapszabaly.html> Utolsó letöltés időpontja: 2020.04.13.
- Bethlen Gábor Népfőiskola (2013): IKSZT átadása. Fellelhető: <http://www.turistvandinepfoiskola.hu/index.php/hirek/9-hirek/34-ikszt-atadasa-turistvandiban.html> Utolsó letöltés időpontja: 2020.03.28.
- Civil szervezetek helyi keresője (2020): Túristvándi civil szervezetei. Fellelhető: <http://www.helyicivil.hu/h/turistvandi-egyesulet-alapitvany/> Utolsó letöltés időpontja: 2020.04.13.
- Hankiss Elemér (1987): Községek válsága és hiánya. In: Diagnózisok II. Budapest, Magvető Kiadó
- Horváth Eszter (2013): Kicsik között a legkisebbek - A törpefalvak sikerének kulcstényezői. (doktori értekezés) Fellelhető: https://rgdi.sze.hu/images/RGDI/honlapelemei/fokozatszerzesi_anyagok/horvath_eszter_disszertacio.pdf Utolsó letöltés időpontja: 2020. 03. 24.
- Juhász Erika (2003): A román közművelődésért. In: Módszertani füzetek 4. Debrecen, Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat Kölcsey Ferenc Megyei Közművelődési Tanácsadó és Szolgáltató Intézete.
- Juhász Erika (2016): A felnőttek képzése és művelődése egykor és ma Magyarországon. Debrecen, Csokonai Kiadó.
- Katona Mária (2018): Faluséta, mint program és szolgáltatás. In: Szín Községi Művelődés folyóirat, 4. szám, 41-45 p.
- Kleisz Teréz – Dóri Éva (2018): A közösségfejlesztés alapjai a közművelődésben. [Tudástár a közösségi művelődésben sorozat II. kötet] Budapest, NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft.
- Kotler, Philip (2006): Marketingmenedzsment. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Kőszegfalvi György – Loydl Tamás (1998): Településfejlesztés. ELTE Eötvös Kiadó
- Középkori Templomok Útja (2020): Túristvándi, református templom. Fellelhető: <http://templomut.hu/hu/turistvandi/39> Utolsó letöltés időpontja: 2020.03.28.
- Központi Statisztikai Hivatal (2019): Túristvándi adatai. Fellelhető: http://www.ksh.hu/apps/hntr.telepules?p_lang=HU&p_id=13602 Utolsó letöltés időpontja: 2020.03.28.
- Márkus Edina (szerk.) (2019): Falusétával a településfejlesztésért. Debrecen, Debreceni Egyetem
- Oláh Izabella (2017): 1000 fő alatti települések vizsgálata Magyarországon. Doktori értekezés. Gödöllő, Szent István Egyetem. Elérhető: https://szie.hu/file/tti/archivum/Olah_Izabella_ertekezes.pdf Utolsó letöltés időpontja: 2020. 06. 24.
- Ortutay Gyula et.al. (1981): Magyar Néprajzi Lexikon. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Pásztor Csaba (2018): Túristvándi IKSZT alapítása, jellemzői, erőforrásai. (Saját készítésű interjú). Túristvándi, 2018.

- Pogány Károly (2019): Túristvándi Vízialom. (Saját készítésű interjú). Túristvándi, 2019.
- Túristvándi Község Önkormányzata (2007): Túristvándi Község Gazdasági Programja. Fellelhető: <http://www.szabadmuevelodes.hu/anyagok/szob/turistvandi.pdf> Utolsó letöltés időpontja: 2020.03.28.
- Túristvándi Molnár Mátyás Általános Iskola (2017): Pedagógiai program. Fellelhető: https://www.kir.hu/KIR2_INFO/pub/Index/033470 Utolsó letöltés időpontja: 2020.03.30.
- Varga A. Tamás – Vercseg Ilona (1998): Közösségfejlesztés. Budapest, Magyar Művelődési Intézet.

Marosán Gréta – Márkus Edina:

***A kreatív gazdaságtól
a kulturális alapú gazdaságfejlesztésig³¹***

Absztrakt: A tanulmány a kulturális alapú gazdaságfejlesztéshez kapcsolódó fontosabb fogalmakat és elméleti munkákat igyekszik bemutatni. A *Helyi szellemi, épített és természeti örökségen alapuló kulturális gazdaságfejlesztés* című kutatáshoz kapcsolódik. Ebben a terepkutatásra és interjú vizsgálatra épülő kutatásban azt vizsgáljuk, hogy a kultúra milyen szerepet tölt be a hazai települések gazdaságának fejlesztésében, mennyire valósul meg kulturális alapú gazdaságfejlesztés. Ezt megalapozandó a téma kapcsolódó fogalmainak különböző értelmezéseit mutatjuk be, valamint a témát érintő nemzetközi és hazai munkákat elemezzük. Egy a kezdeményezések megismerését, csoportosítását lehetővé eszközt is alkottunk, amelynek két tengelye a kezdeményezések kultúra - gazdaságcentrikus irányultsága, valamint a belülről - kívülről jövő ötletek. Ebben a rendszerben későbbiekben elhelyezhetőek a vizsgálatunkba bevont kulturális alapú gazdaságfejlesztési kezdeményezések.

Abstract: The study seeks to present the key concepts and the theoretical work related to the cultural-based economic development. It is related to the research entitled Cultural Economic Development Based on Local Intellectual, Built and Natural Heritage. In this research, which is based on field research and interview research, we examine the role of culture in the development of the economy of Hungarian settlements, and the extent to which cultural-based economic development is realized. To establish this, we present different interpretations of the related concepts of the topic, as well as we analyze the international and domestic works related to the topic. We also created a coordinate system that made it possible to get to know and create groups of the initiatives, the two axes of which are the culture - economy - centric orientation of the initiatives and the ideas coming from the inside out. In this system, the cultural-based economic development initiatives included in our study can be placed later.

A tanulmány célja a kulturális alapú gazdaságfejlesztéshez kapcsolódó fontosabb fogalmak és elméleti munkák bemutatása. A munkánk a *Helyi szellemi, épített és természeti örökségen alapuló kulturális gazdaságfejlesztés* című kutatáshoz kapcsolódik. Ebben a terepkutatásra és interjú vizsgálatra épülő kutatásban azt vizsgáljuk, hogy a kultúra milyen szerepet tölt be a hazai települések gazdaságának fejlesztésében, mennyire valósul meg kulturális alapú gazdaságfejlesztés, milyen modellek figyelhetők meg, miben változik a település infrastruktúrája és a lakosok felfogása, amikor egy-egy ötlet megvalósításra kerül, mennyire erősíti a helyiek identitástudatát, ha van, amire igazán büszkék lehetnek a településen, mi mentén érdemes elindulni, ha kulturális alapú gazdaságfejlesztésbe kezdene egy település.

³¹ „A kutatási folyamatot és a tanulmány elkészítését a Nemzeti Művelődési Intézet Tudományos ösztöndíjprogramjának „Közművelődési Ösztöndíj Tudományos Diákköri munkát végzők számára” alprogramja támogatta.”

Aktuális a témánk, mivel az 1997. évi CXL. A muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló törvény 76. § (3) bekezdésében található hét közművelődési alapszolgáltatás közül az egyik a kulturális alapú gazdaságfejlesztés. A 20/2018. (VII. 9.) EMMI rendelet a közművelődési alapszolgáltatások, valamint a közművelődési intézmények és a közösségi színterek követelményeiről tovább pontosítja, az alapszolgáltatáshoz kapcsolódó szakmai feladatokat a 11. § (1) bekezdésében, utalva a Kultv. 76 § (3) bekezdésére a következő szakmai feladatokat nevezi meg: a helyi szellemi, épített és természeti örökségre építő közösségi és kreatív gazdaságot fejlesztő programok, tevékenységek és szolgáltatások szervezése, megvalósításának támogatása; az egyéni és közösségi tudást és kreativitást erőforrásként értelmező és használó helyi gazdaságot fejlesztő programok kezdeményezése, megvalósításának támogatása; a kulturális terület- és településfejlesztéssel, helyi vállalkozás- és termékfejlesztéssel, kreatív iparral, a kulturális turizmussal kapcsolatos programok, tevékenységek, szolgáltatások szervezése, megvalósításának támogatása; az információs és kommunikációs technológiák, a digitalizáció kulturális alapú használatához hozzásegítés.

Élénk a téma iránti érdeklődés több tudományterületen is. A kulturális gazdaságfejlesztéshez kapcsolódó témákat többek között a regionális, földrajzi (Enyedi, 2002), a területfejlesztési, város- és vidékfejlesztési (Czene, 2002; Czene és Ricz, 2010; Fodor, 2012; Keresnyei, 2012; Murányi, 2012) szakirodalmak terén, de a turizmus irodalmában is megtaláljuk (Puczkó és Rácz, 2005; Michalkó, 2016). Továbbá a kultúra-gazdaságtan is foglalkozik ilyen jellegű kérdésekkel, elsősorban az 1990-es évek végén és a 2000-es évek elején főként a kultúrpiac és a kulturális iparágak szemszögéből (Lash és Urry, 1994; Scott, 1997; Harsányi, 2000).

Az utóbbi időszakban elsősorban városokra vonatkozó elemzéseket találunk, úgy, mint kulturális főváros, kreatív város (Juhász et al., 2001; Czirfusz, 2013; Mislivetz, 2014; Márkus, 2016; Morvay, 2018; Pratt, 2008; Pratt, 2011;) tanuló városok projektek.

Ezen túl az Európai Unió kulturális politikájában is hangsúlyos ez a témakör (Florida, 2004; Cappellini és Lennardt, 2010; Szemző és Tönkő, 2015; Culture Action Europe, 2016). Egyre inkább teret nyernek az okos városok, melyek a kreatív közösségek gyűjtőegységei (Csath, 2018). Továbbá az Európai Unió kiemelt figyelme abból is érzékelhető, hogy a 2015–2018-as időszakra szóló kulturális munkatervében megfogalmazottaknak megfelelően a prioritást élvező négy terület közül egy a kulturális és kreatív ágazatokra vonatkozik (Európai Bizottság, 2017:1), 2009-ben az Európai Unió hivatalos éve a kreativitás és innováció volt (Keresnyei, 2015:23).

De a gyakorlat is visszaigazolja, hogy érdemes ezzel a témával foglalkozni, hisz kutatásunkhoz számos kezdeményezést találtunk meg feltáró munkánk során.

Ebben a munkánkban a kutatás elméleti megalapozást kívánjuk megtenni.

Kapcsolódó fogalmak

Ahhoz, hogy képet kapjunk a téma komplexitásáról meg kell vizsgálnunk néhány alapfogalmat, melyek segítik a továbbiakban a megértést.

Gazdaság, ökonómia (oikonomia) szavunkat Arisztotelésznek köszönhetjük, aki a fogalom alatt sokkal többet értett, mint mi tesszük azt napjainkban. A gazdaságot egy rendszer részeként képzelte el, amelyben a közösség volt a vonatkoztatási alap. Az ökonómia a közösséghez tartozott, a családi háztartáson alapuló (oikosz - ház), a család, illetve a tágabb

közösség, a polisz anyagi szükségleteinek kielégítését szolgáló gazdálkodást, a létfenntartáshoz szükséges dolgokat jelentette (Arisztotelész, 1998).

A gazdaság és a lokalitás összefonódásával létrejövő *helyi gazdaság* fogalmának leírására pedig a következő definíciót alkotta meg Czene és Ricz (2010): Egy település, mikro-vagy kistérség saját adottságai által motivált, ezeket az adottságokat fenntartható módon felhasználó belső erőforrásainak mobilizálása által működtetett, összehangolt akciók vagy tevékenységek, emberek, intézmények, anyagok, erőforrások és eljárások összessége. A *helyi gazdaság fejlesztését* egyben egy hosszú távú tanulási folyamatként is értelmezik, mely az igényfelméréstől a visszacsatolásig számos etapból áll. Valamint hozzáteszik, hogy nem csupán helyi gazdaságfejlesztésről beszélünk, hanem a helyben való hasznosulásra hivatkozva helyi érdekű gazdaságfejlesztésről. Lengyel (2010) pedig a gazdasági folyamatokba való tudatos, helyi közösségi beavatkozásként értelmezi, mely a fenntartható fejlődést tűzi ki célul. A nem-formális tanulás eleve pozitívan hat az ilyen fejlesztő folyamatokra (Györgyi et. al, 2015; Márkus, 2010; Márkus et al, 2016; Márkus – Juhász, 2018).

Mint tudjuk a gazdaság fejlesztésére számos mód van, azonban az elmúlt évekre visszanézve egyre inkább bevett módszernek tűnnek a sokáig háttérben maradó, vagy legalábbis nem stratégikusan alkalmazott kulturális alapú vagy kreatív gazdaságfejlesztést megcélzó programok. Ugyan gyakran együtt emlegetjük a két alternatívát, mégis különbséget kell tennünk.

Míg „*kultúra*” alatt a művészi és tudományos fejlődés ismereteinek, gyakorlatainak és szintjeinek egy meghatározott korszakban és egy társadalmi csoporton belüli összességét értjük, addig a „*kreativitás*” az innovatív módon való gondolkodást, vagyis olyan új elgondolások kidolgozásának a képességét jelenti, ami nem összetévesztendő az „*innováció*” fogalmával (Cappellini és Lennardt, 2010).

Kulturális innovációról akkor beszélünk, amikor az innovációs tevékenység forrása, tárgya, vagy a kibontakozási területe, eredménye közvetlen, vagy közvetett kapcsolatban áll a kultúra-ipar, illetve a kreatív ipar valamely ágával (RIS Dél-Dunántúl, 2004). Manapság a kreativitás már nem annyira új világi tárgyak előállítását jelenti, hanem csupán egy innovatív tevékenységet. Nemcsak a költők, építészek, művészek lehetnek kreatívak, hanem szinte bármit kreatívvá tehetünk, akár városokat, gazdaságokat is (Smith és Warfield, 2007). Szintén fontosnak tartjuk tisztázni a *kulturális és a kreatív iparág (KKI)* fogalmakat, melyeknek egyértelmű és általánosan elfogadott meghatározása még nem létezik (Cappellini és Lennardt, 2010), csak az Európa 2020 stratégia által is elismert jellemzőik kerültek eddig rögzítésre. Mivel országonként eltér a fogalomhasználat, egyetemes definíciót nem tudunk megjeleníteni. Mint ahogyan több ország különbséget tesz állami, non-profit és privát szektor között, így a kreatív ipar kifejezésnél is elmondható, hogy nem mindenhol alkalmazzák, helyette a kulturális ipar kifejezés használatos például Spanyolországban (Hölzl, 2006:5). Ugyanakkor Kovács (2014) például az élményipar kategóriába sorolja be, melynek komplexitását példákkal támasztja alá tanulmányában. A két fogalom összefonódását illetve azonosságát mutatja, hogy tulajdonképpen a kulturális tevékenységek köré szerveződő iparágakat hívjuk kreatív iparágaknak (Musterd et al. 2007:18). Mindkét ágazatról átfogó gyűjtést végzett Keresneyei (2015), aki a kulturális iparágakat az alábbi jellemzőkkel illeti: kulturális termékeket vagy szolgáltatást állítanak elő, céljuk, hogy a társadalom minél nagyobb része számára elérhetővé tegyék a kulturális értéket hordozó termékeket vagy szolgáltatásokat, kulturális értéket közvetítenek, ugyanakkor tömegtermékeket állítanak elő, a szolgáltatásokat nyújtó intézmények főleg állami kézben találhatók (Keresneyei, 2015: 49).

A *kreatív gazdasággal* kapcsolatban egyelőre az az értelmezés elfogadott, hogy a kreatív gazdaságot kreatív iparágak alkotják (Keresneyei, 2012). Bár a kultúra iparként való felfogását Adorno és Horkheimer erősen bírálták (Adorno és Horkheimer, 1947), ezért aztán a *kreatív ipar*, mint fogalom csak a 90-es évek második felében jelenik meg. A kreativitás és a gazdaság viszonya azonban sokkal régebbre nyúlik vissza. Egy jó üzletembernek kreatívnek és innovatívnak kell lennie (Keresneyei, 2015), és azt is kijelenthetjük, hogy ezek a személyiséjegyek a fogyasztói társadalom hatására egyre inkább meghatározóvá válnak. Visszakanyarodva a *kreatív ipar* fogalmához, a teljesség igénye nélkül felsorolom néhány jellemző jegyét: munkahelyeket teremtenek, komparatív előnyöket indukálnak, a helyi fejlődés tényezői és az ipari változás hajtóerői, központi szerepet játszanak a növekedés, a versenyképesség, valamint az európai közösség és polgárai szempontjából stb. (Cappellini és Lennardt, 2010:4). Keresneyei (2012) összefoglalásában olvashatjuk, hogy a kreatív ipart négy általánosan bevett jellemzővel tudjuk körülírni. Ez alapján igaz rá, hogy a kulturális iparnál nagyobb hatókörű, azt is magába foglalja, elsődleges inputja a kreativitás és a szellemi tőke, ebből adódóan egyszerre bír kreatív tartalommal és gazdasági értékkel, ezen kívül pedig az általános gazdaság fogalmára is érvényes állítás is vonatkozik rá, mely kimondja, hogy a társadalom által megtermelt és fogyasztott kreatív produktumok és szolgáltatások létrehozását és elosztását végzi (Keresneyei, 2012). A kreatív iparágak mérésére pedig Higgs és Cunningham (2008) dolgozott ki formát. A végtermékkel kapcsolatos mérések mellett a foglalkoztatottság, a cégek aktivitása, a GDP arány és az exportrészesedés, amelyek segíthetnek az iparág hatásosságát ellenőrizni (Higgs és Cunningham, 2008).

Kulturális alapú gazdaságfejlesztésre jellemző a helyi kulturális és közösségi erőforrásokra támaszkodó gazdaságfejlesztési folyamatok generálása; a kulturális turizmus, a kulturális vidékfejlesztés, a kreatív gazdaság és a közösségi gazdaság feltételeinek elősegítése és az információs és kommunikációs technológiákhoz való hozzáférés biztosítása (Arapovics és Vercseg, 2017:118). A kultúra tágabb fogalmán sok mindent érthetünk, de a szellemi, épített és öröklött kultúra mindenképp ide tartozik, amelyek vonatkozásában egyre divatosabb a fent említett kulturális turizmus kiépítése, amely közvetlenül járul hozzá a helyi gazdaság bővüléséhez. Valamint O'Connor (2007) értelmezése szerint a kulturális iparágak elsődleges gazdasági értéke kulturális értékükből származik, vagyis a kulturális alapú gazdaságfejlesztés alappillérei.

A szellemi, épített és természeti örökség, mint külön-külön definiálásra érdemes fogalmak. Míg angol nyelvű szakirodalmak megfogható (tangible) és megfoghatatlan (intangible) örökség között tesznek különbséget (Munjery, 2004), addig magyar vonatkozásban magyar világörökségi helyszínekről és szellemi kulturális értékekről beszélünk. Megfogható kategóriában eddig négy elismert természeti (Aggteleki-karszt, Hortobágyi Nemzeti Park, Fertő kultúrtáj, A tokaji borvidék) és négy épített (Budapest- a Duna-partok, a Budai Várnegyed és az Andrássy út, Hollókő – a hagyományőrző palóc falu, Pannonhalmi Bencés Főapátság, Pécsi ókeresztény sírkamrák) örökség szerepel (Csorba, 2017). Szellemi kulturális örökség tekintetében jelenleg 40 értékről számolhatunk be (Szellemi Kulturális Örökség Magyarországon honlap, 2020). Többek között ide tartozik a Mohácsi busójárás, a Matyó népművészet és a Táncházmozgalom is. Ezeket fogja össze, és egészíti ki további kategóriákkal a Hungarikum, a magyarság csúcsteljesítményét jelölő gyűjtőfogalom, melynek 8 kategóriájába, több mint 75 értéket tudunk besorolni (Hungarikumok Gyűjteménye – Magyar Értéktár honlap, 2020). Nemzeti szinten pedig folyamatosan bővülő kategóriába sorolhatóak a különféle értékek, melyből a mai napig több mint 6600 került elismerésre (Hungarikumok Gyűjteménye – Magyar Értéktár honlap, 2020). Ezek az értékek

kapcsolódó szolgáltatásokat hordozhatnak magukban egy nemzet számára, melyek hasznosítása nagy tudástartalmat jelent. Egyben úgy termelhető bevétel egy település számára, hogy helybe jönnek értük a fogyasztók (Csath, 2018).

A gazdaságfejlesztés értékorientációi és a kezdeményezések kiindulása

A kreatív gazdaságfejlesztés vonatkozásában a szakirodalom két domináns értékorientációt különböztet meg azzal kapcsolatban, hogy milyen értékek és elvek tesznek egy várost kreatívvá. Az egyik a *kreatív város kultúra-centrikus értelmezése*, mely a településen lezajló, és a lakosok jó közérzetének és életminőségének javulását célzó kreatív tevékenységeket helyezi előtérbe. Ez esetben a gazdasági haszon másodlagos, inkább a társadalmi felelősségvállalás jelenik meg vezérelvként.

A másik koncepció *gazdaság-centrikus, profitorientált*, melyben a helyi gazdaság fejlesztése és erősítése a fő motívum (Adorno, 1991:99; Szemző és Tönkő, 2015:5). Mindezt a gyakorlatba átültetve, az európai példák két csoportba sorolhatóak Szemző és Tönkő (2015) szerint, az egyikben a kreatív városvezetési/irányítási modellek a dominánsak, míg a másikon a kreatív vállalkozások betelepítése, támogatása és fenntartása a változás előrevivője. A két modellt nem lehet teljesen egyértelműen szétválasztani egymástól, legfeljebb a hangsúlyok vannak más helyen. Az általunk vizsgált települések esetében is megpróbáljuk az értékeket, elveket feltárni és a jellemző érték-orientációs csoportba besorolni az egyes kezdeményezéseket.

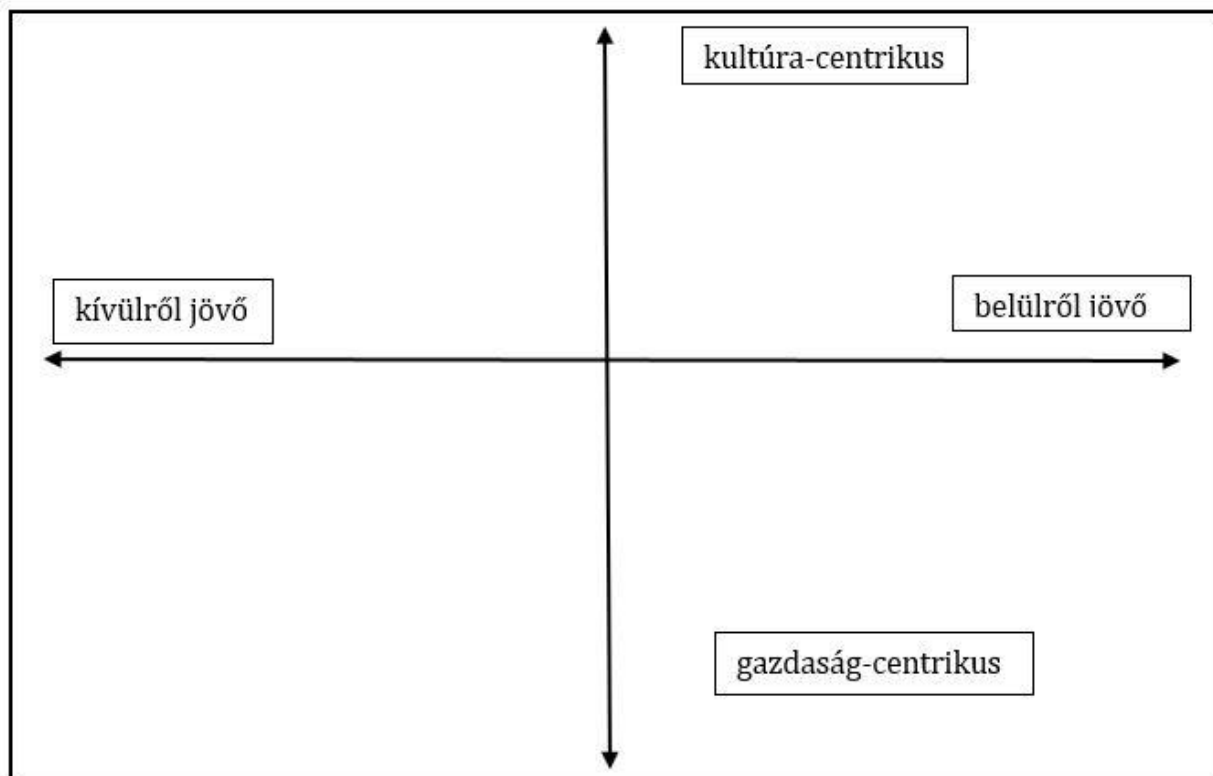
A települések fellendítésére több elképzelés is megalkotható. Ha megfigyeljük, a legtöbb hazai kistérséget öregedő társadalmi rendszer jellemzi, így a belső, endokultur kezdeményezés (Köstlin, 1997) általánosan nem jellemző. Magyarország vonatkozásában legtöbb esetben inkább a kívülről jövő alternatív ötletek generálják egy térség fejlődését (Rabb, 2004; Czene és Ricz, 2010; Murányi, 2012). Ilyen esetekben kívülről pótolhatók a hiányzó erőforrások, mely legtöbbször befektetők letelepítését jelenti (Czene és Ricz, 2010). Több szakirodalomban is (Günlü et al. 2009; Pap, 2014a; Pap, 2014b) a desztinációvá válás, azaz a 21. századi élménytársadalomra (Schulze, 1992; Kovács, 2014) alapozott turizmus fellendítése az erre a kérdésre vonatkozó megoldás. Ugyanakkor a vállalkozás- és mikrovállalkozás fejlesztés, a munkahelyteremtés és -megtartás, a civil szervezetek támogatása, a kulturális örökségvédelem az alternatív jövedelemszerzés (pl. helyi piacok, kézműves tevékenységek) is járható utak. Ezen területek fejlesztésére kínálnak megoldást többek között a civil szervezetek, közművelődési intézmények, országos és Európai Unió pályázatok.

Bármely utat is választja egy település, az ideális megoldást a *belülről és a kívülről jövő kezdeményezések* ötvözte adja Czene és Ricz (2010) szerint. Ezzel a kétperspektívás elmélettel nagyban növelni lehet a fenntartható kultúrát, melyet a hagyományokhoz visszanyúlva, de a jövő szemszögéből érdemes értelmezni és eladható termék, szolgáltatás kialakítani (Hartog, 2000). Éppen ezért azt is fontos szem előtt tartani, hogy ne egy távoli településről legyen irányítva a folyamat (Csath, 2018), találjuk meg az egyensúlyt a kereslet és a helyi érték nyújtotta lehetőség között.

A kultúracentrikus és gazdaságcentrikus értékorientáción alapuló (Adorno, 1991; Szemző és Tönkő, 2015) és a belülről jövő és kívülről érkező ötletek (Czene és Ricz, 2010) koncepciók kapcsán egy saját eszköz alkottunk, mivel ahogyan az egyes említett szerzők és az őket elemzők megjegyzi nincs tisztán egyféle eset, egy koordináta rendszert

készítettünk, amelynek egyik tengelyén az értékorientáció, a másik tengelyén a kezdeményezés kiindulása van.

1. ábra A kulturális alapú gazdaságfejlesztési célú kezdeményezések értékorientációja és a kezdeményezők helyzete koordináta rendszer

Ezeknek a tengelyeknek a mentén próbáljuk majd a vizsgált kezdeményezéseket elhelyezni. Ez az ábrázolási mód későbbi kutatások során is jól szolgálhatja a kulturális alapú gazdaságfejlesztési programok bemutatását, megismerését.

Nemzetközi és hazai elméleti munkák és vizsgálatok a témát érintően

Nemzetközi viszonylatban több kutatás is született már a gazdasági és kulturális kreativitás szerepéről, olyan nagy európai városokat vizsgálva, mint Róma vagy Athén (Andersson, 1985).

De több külföldi példa is ismert a helyi gazdaságfejlesztési stratégia elkészítésére és megvalósítására vonatkozóan, nem úgy, mint Magyarországon, ahol ez még nem jellemző (Czene és Ricz, 2010). Ezek alapján nem meglepő, hogy hazai kisebb településekről még nem került sor ilyen jellegű nagyobb elemzésre, összeírásra. Sőt kifejezetten közművelődési megközelítésű elméleti munkák és kutatások sem jellemzőek. Azonban az elmúlt években a közművelődés területén is foglalkozni kezdtek a témával a kulturális alapú és kreatív

gazdaságfejlesztés, a helyi kulturális erőforrásokra támaszkodó gazdaságfejlesztési folyamatok elindítása, kulturális vidékfejlesztés és kreatív gazdaság megközelítésben.

Magyarországi vonatkozásban több, már megvalósult projektről számolhatunk be, melyek a helyi gazdaság fejlesztését tűzték ki célul. Ilyen jó gyakorlati példákról olvashatunk a Horváth (2018) által szerkesztett Értéktároló gyakorlatok című tanulmányában, továbbá a Czene és Ricz (2010) által írt és szerkesztett Helyi gazdaságfejlesztés Ötletadó megoldások, jó gyakorlatok című területfejlesztési füzetben, melyben többek között heti, etyeki és több cserhádi település sikertörténeteiről számolnak be, de nemzetközi vonatkozásban cseh, holland és portugál példákról is olvashatunk. A cserhádi települések esetében a romák munkanélküliségének csökkentését célozták meg képzések elindításával, melyek elvégzésével faipari gépkezelő, cserépkályha- és kandallóépítő, kőműves, kovács és ács szakmákban tudtak elhelyezkedni a résztvevők. Ehhez hasonlóan Szemző és Tönkő (2015) is szerteágazóan vizsgálódott. Magyar részről Kőszeget vette alapul, és több külföldi (holland, olasz, észt stb.) példát is beépített kutatásába. Szintén Kőszeget vizsgálta Miszlivetz (2014), további kutatásokban Morvay (2018) Győrt és a Kelet-Közép Európai térséget, Keresneyei (2015) Pécsét, Pap (2014b) több budapesti mintaterületet, másik tanulmányában pedig a Visegrádi Négyek országait állította a kutatás középpontjába (Pap, 2014a). Megemlíteném még Bács-Kiskun megye, ahol egyesületi formára vonatkoztatva ismerhetünk meg két kulturális alapú gazdaságfejlesztési példát (Fekete, 2018).

Továbbá a sokszínűség oldalról vizsgálva az Európai Unió által alapított “@diversity” kezdeményezés az európai kulturális és kreatív szektorért szintén több európaszerte alkalmazott módszert és megvalósult projektet mutat be.

Végül pedig megemlíteném Florida (2005) írását, aki az Egyesült Államok helyzetéről ír, és túlmenően az esettanulmányon, a megvalósuló projektek hatásairól is ír.

Szintén nemzetközi vonatkozásban átfogó tanulmány olvasható Florida (2002) "Kisméretű városok kreativitási rangsorolása Amerikában" című tanulmányában. Szemző és Tönkő (2015) "Kreatív városok - jó gyakorlatok" című írása pedig közepes méretű európai városok mintáit mutatja be egy-egy tematika köré felépítve.

A kreatív és közösségi oldalt egybeolvasztva az Nemzeti Művelődési Intézet is megjelentetett egy kötetet, mely megyei szinten és a Kárpát-medencében is megvalósult jó értéktároló gyakorlatokat mutatja be (Horváth, 2018). Hasonló kezdeményezés indult több hajdú-bihari településen is, ahol közmunkaprogramban tanulhattak meg a helyiek kosarat fonni (Gáborján), seprűt kötni (Bojt), rongyszőnyeget szőni (Biharkeresztes), fát faragni (Kismarja) stb.

Ahhoz, hogy hazai területen is minél több ilyen jellegű kezdeményezés jöjjön létre, érdemes lehet a szakirodalomban az utóbbi időben megjelenő *kulturális klaszterekre* alapozni. Fodor (2012) munkájában megállapítja, hogy a hagyományos klaszterek logikájához hasonlóan működnek, azonban mindenestre sajátos működési formaként értelmezendők. Egyszerre szolgálnak piaci és gazdasági célokat, ugyanakkor többlet értékkel és sokszor hagyományos piaci értelemben nem meghatározható termékekkel rendelkeznek. Gazdasági céljaik között elsődleges a turizmus fejlesztése, munkahelyteremtés a kulturális szférában, forgalomnövelés és a kreatív ipar egyes ágazatainak megerősítése. A klaszter rendszer kiépítése nemcsak közösségi szempontból, hanem hálózatosodási és gazdasági szempontból is jelentős szereppel bír. Létrejöttük a helyi vállalkozók egymással kommunikálva és együttműködve helyi értéket teremtenek, vagy újrateemtenek, ezáltal a helyi gazdaságfejlesztésnek kedveznek nemcsak azzal, hogy helyben tartják a munkaerőt, hanem, hogy a megtermelt profitot is a településen fektetik be (Csath, 2018). Azonban gazdaság fejlesztése mellett más előnyt is nyújtanak az ilyen jellegű együttműködések. Általában

magukban hordozzák a helyi kulturális értékek kommunikációjának, közös ápolásának szándékát is, hiszen ahogyan Pine és Gilmore (1999) is fogalmaz, az élményszerzés az értékteremtés új forrása és értékmegőrző hatása talán még fontosabb szereppel bír. Ezt támasztja alá az Európai Bizottság (2010) Zöld könyve is, mely a hálózatok létrehozása mellett a társas élmények lehetőségeiben látja a szektor versenyképességét. Kulturálisan stimuláló környezetben a kreativitásból kulturális érték születik, amely értékes gazdasági termék, vagy szolgáltatássá konvertálható (RIS Dél-Dunántúl, 2004). Az ilyen jellegű kezdeményezések pedig települési kommunikációs és urbanisztikai szempontból is különös lehetőségeket jelentenek (Fodor, 2012:63). A klaszteresedés jelentőségéről ír továbbá Lorenzen és Frederiksen (2007), akik a lokalitás-urbanizáció kettőse mellett egyes termékekről és projektekről is beszámolnak.

A kulturális alapú és kreatív gazdaságfejlesztés folyamatát számos dimenzióban értelmezhetjük. Ságvári és Dessewffy (2006) például egy "3T" elméletet dolgozott ki, melyben a szektorban lényeges tényezőkre - tehetség, technológia, tolerancia - helyezi a hangsúlyt. Továbbá Wilson és Keil (2008) a kreatív osztály szemszögéből vizsgálva, a helyi szegényeket állítja a kulturális alapú és kreatív gazdaságfejlesztés középpontjába.

Összegzés

Tanulmányunkban próbáltunk az általunk későbbiekben vizsgálandó probléma (helyi szellemi, épített és természeti örökségen alapuló kulturális gazdaságfejlesztési programok a bihari térségben) elméleti kereteit megadni, a fontosabb fogalmakat áttekinteni és a szakirodalom alapján egy saját eszközt is létrehozni, amely révén könnyebben leírhatók, bemutathatók, megismerhetők a kulturális alapú gazdaságfejlesztési kezdeményezések. Számba vettük a témánk kapcsán hasznosnak vélt nemzetközi és hazai vizsgálatokat, amelyek jó alapot nyújtanak arra, hogy a saját vizsgálatunkban releváns elemzési szempontokat tudjunk kialakítani.

Felhasznált irodalom:

- 1997. évi CXL. A muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló törvény
- 20/2018. (VII. 9.) EMMI rendelet a közművelődési alapszolgáltatások, valamint a közművelődési intézmények és a közösségi színterek követelményeiről
- Adorno, Theodor (1991): *The Culture Industry*. London – New York, Routledge Classics
 - Elérhető: http://www.imagomundi.com.br/filo/adorno_culture_industry.pdf
- Adorno, Theodor és Horkheimer, Max (1947): *Dialektik der Aufklärung*. Frankfurt am Main
- Andersson, Ake (1985): *Creativity and regional development*. Papers of Regional Science Association. Vol. 56. 5-20. p.

- Arapovics Mária és Vercseg Ilona (szerk.) (2017): Közösségfejlesztés módszertani útmutató. Cselekvő közösségek. Budapest, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ, NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft., Országos Széchényi Könyvtár
- Arisztotelész (1998): Nikomakhoszi etika. In: Bodai Zsuzsa (szerk.) (1998): A pénz filozófiája. Szöveggyűjtemény 1. kötet. Budapest, Aula
- Cappellini, Claudio és Lannardt, Jörg (2010): Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye a Zöld könyv a kulturális és kreatív iparágak potenciáljának felszabadításáról. Brüsszel, Európai Gazdasági és Szociális Bizottság
- Culture Action Europe és az Agenda 21 for Culture – UCLG (2016): Kultúra, városok és identitás Európában. Összefoglaló. Brüsszel, Európai Gazdasági és Szociális Bizottság
Elérhető: <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/resources/docs/qe-04-16-540-hu-n.pdf>
- Czene Zsolt (2002): A kulturális örökség területfejlesztési megközelítése. Tér és Társadalom, 4. sz. 25-38. p.
 - Elérhető: http://epa.niif.hu/02200/02251/00010/pdf/EPA02251_Ter_es_tarsadalom_1719.pdf
- Czene Zsolt és Ricz Judit (2010): Helyi gazdaságfejlesztés Ötletadó megoldások, jó gyakorlatok. Területfejlesztési füzetek 2. Budapest, VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Nonprofit Kft.
- Czirfusz Márton (2013): Bevezetés. A kreatív város. In: Jelinek Csaba, Bodnár Judit, Czirfusz Márton és Gyimesi Zoltán (szerk.): Kritikai városkutató. L'Harmattan, Budapest. 263-272. p. Elérhető: <http://mek.oszk.hu/15200/15271/15271.pdf>
- Csath Magdolna (2018): A kultúra, mint társadalmi tőke és versenyképességi tényező. In: Závogyán Magdolna, B. Hegedűs Katalin, Mátyus Aliz és Szabó Judit Nikoletta (szerk.): SZÍN Közösségi Művelődés. A Nemzeti Művelődési Intézet folyóirata. Kulturális gazdaságfejlesztés. 23/3 4-9. p.
- Csorba György (2017): Magyarországi világörökségi helyszínek. Infojegyzet, 2017/77.
 - Elérhető: http://www.varosrehabilitacio.net/new/pdf/kreativ_gazdasag.pdf
- Enyedi György (2002): A városok kulturális gazdasága. Földrajzi Értesítő, LI. évf. 1-2. füzet, 19-29.
 - Elérhető: http://www.mtafk.hu/konyvtar/kiadv/FE2002/FE20021-2_19-29.pdf
- Fekete Beatrix (2018): Aranyhomokon vezet az út Százszorszépföldre. A kulturális gazdaságfejlesztés két példája Bács-Kiskun megyében. In: Závogyán Magdolna, B. Hegedűs Katalin, Mátyus Aliz és Szabó Judit Nikoletta (szerk.): SZÍN Közösségi Művelődés. Kulturális gazdaságfejlesztés. 23/3 10-15. p.

- Florida, Richard (2002): The Rise of the Creative Class. Washington DC., The Washington Monthly,
Elérhető:<https://www.creativeclass.com/rfcgdb/articles/14%20The%20Rise%20of%20the%20Creative%20Class.pdf>
- Florida, Richard (2004): Cities and The Creative Class. New York, Carneige Mellon University
 - Elérhető:<https://creativeclass.com/rfcgdb/articles/4%20Cities%20and%20the%20Creative%20Class.pdf>
- Florida, Richard (2005): The Fight of The Creative Class. , New York, Harper Business/Harper Collins 28–29. p
- Fodor Gabriella (2012): Kulturális klaszter – lehetőség egy település felvirágoztatására. In: Weinreich László (szerk.): Kultúra és kreativitás: kulturális klaszterek Magyarországon. Pécs, Pannon Klassz Közösség Kulturális Klaszter. 64-74. p.
- Günlü, Ebru; Pirnar, Ige és Yagci, Kamil (2009): Preserving Cultural Heritage and Possible Impacts on Regional Development: Case of Izmir. International Journal of Emerging and Transition Economies. Vol. 2, Issue 2, 213-229. p.
- Györgyi Zoltán – Benke Magdolna – Juhász Erika – Márkus Edina – Szabó Barbara (2015): Nem formális tanulás. In: Kozma Tamás; Márkus Edina; Szabó Barbara; Benke Magdolna; Erdei Gábor; Teperics Károly; Tózsér Zoltán; Gál Zoltán; Engler Ágnes; Bocsi Veronika; Dusa Ágnes; Kardos Katalin; Németh Nóra Veronika; Györgyi Zoltán; Juhász Erika; Herczegh Judit; Kenyeres Attila Zoltán; Kovács Klára; Szabó József; Szűcs Tímea; Forray R. Katalin; Cserti Csapó Tibor; Heltai Borbála; Híves Tamás; Márton Sándor; Szilágyiné Czimre Klára: Tanuló régiók Magyarországon: Az elmélettől a valóságig. Debrecen, University of Debrecen, CHERD
- Harsányi László (2000): A magyar kulturális szféra makrogazdasági jellemzői. In: Daubner Katalin, Horváth Sándor és Petró Katalin (szerk.): Kultúra-gazdaságtani tanulmányok, Budapest, Aula. 155-167. p.
- Hartog, Francois (2000): Örökség és történelem: az örökség ideje. – Regio. 4. 3-25. p. Elérhető: <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00038/pdf/01.pdf>
- Higgs, Peter és Cunningham, Stuart (2008): Creative Industries Mapping: Where have we come from and where are we going? Creative Industries Journal. Vol. 1., No. 1., 730. p.
- Horváth Zsolt (szerk.) (2018): Minden értéknek legyen közössége! Értéktáró gyakorlatok. Budapest, NMI Művelődési Intézet
- Hözl, Kerstin (2006): Creative Industries in Europe and Austria Definition and potential. Vienna, Austrian Institute for SME Research
- Hungarikumok Gyűjteménye – Magyar Értéktár honlap. (2020) Elérhető: <http://www.hungarikum.hu/hu/szakkategoria> Letöltés ideje: 2020. 05.12. 21.00
- Juhász Erika – Csoba Judit – Márkus Edina – Szabó János Zoltán (2001): Kulturális célú civil szervezetek Debrecenben. In: Rubovszky Kálmán (szerk.): Felnőttoktatás, ifjúság, művelődés. Debrecen, Debreceni Egyetem

- Keresneyei Krisztina Andrea (2012): Kulturálisan kreatív? A kulturális és kreatív iparágak közötti különbségek. In: Weinreich László (szerk.): Kultúra és kreativitás: kulturális klaszterek Magyarországon. Pécs, Pannon Klassz Közösség Kulturális Klaszter14-24. p.
- Keresneyei Krisztina Andrea (2015): A kreatív iparágak és a kreatív osztály helyzete Pécsen az elméleti és a regionális gazdasági elemzések tükrében. Doktori értekezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem
- Kovács Dezső (2014): Élmény, élménygazdaság, élménytársadalom és turizmus. In: Dr. Sulyok Judit (szerk.): Turizmus Bulletin XVI. évf. 3-4. sz. 40-48. p. Elérhető: https://mtu.gov.hu/documents/prod/Bulletin_2014-3-4_link.pdf
- Köstlin, Konrad (1997): Utazás, régiók, modernség. Hogyan lettünk modernek, hogyan tanultunk meg utazni, és közben hogyan fedeztük fel a vidéket? – Café Babel. 4. 117-124. p.
- Lash, Scott és Urry, John (1994): Economies of Signs and Space. London – Thousand Oaks – New Delhi, Sage Publications.
- Lengyel Imre (2010): Regionális gazdaságfejlesztés: versenyképesség, klaszterek és alulról szerveződő stratégiák. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Lorenzen, Mark és Frederiksen, Lars (2007): Why do Cultural Industries Cluster? Localization, Urbanization, Products and Projects. In: Cooke, Philip és Lazzeretti, Luciana (szerk.): Creative Cities, Cultural Clusters and Local Economic Development. Edward Elgar Publishing. Elérhető: <https://econpapers.repec.org/bookchap/elgeebook/12738.htm>
- Márkus Edina (2010): A felnőttképzési szolgáltatások szerepe. Elvárások és valóság. In Juhász, Erika; Szabó, Irma (szerk.): Nemzetnevelés - felnőttnevelés - közművelődés Debrecen, Csokonai Kiadó 238-244.
- Márkus Edina (2016): Amikor a harmadik az első. Debrecen, Csokonai Kiadó
- Márkus Edina – Györgyi Zoltán (2016): 3. Pillar II. :Non-formal Learning : Learning outside the School. In Tamás Kozma (ed.): Learning regions in Hungary : From theory to reality. Brno, Tribun EU 57-71.
- Márkus Edina – Juhász Erika (2018): Learning Regions in Hungary (LeaRn) – The Dimension of Non-formal Learning. Hungarian Educational Research Journal (HERJ) 123-126.
- Michalkó Gábor (2016): Turizmológia. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Miszlivetz Ferenc (szerk.)(2014): Kreatív város – fenntartható vidék Kőszeg város példáján. Kraft projektösszefoglaló. Kőszeg, Társadalom-tudományok és Európa-tanulmányok Intézete Alapítvány
- Morvay Szabolcs (2018): Kreatív városok Kelet-Közép-Európában – Győr pozíciójának kreatív és kulturális szempontú vizsgálata makrotérségünkben. Előadás a MRTT XVI. Vándorgyűlésén: Áramlások a térgazdaságban. Kecskemét. Elérhető: <http://www.mrtt.hu/vandorgyulesek/2018/13/morvay.pdf>
- Munjery, Dawson (2004): Tangible and Intangible Heritage: from difference to convergence. In: Museum International. Blackwell Publishing, Oxford. Vol. 56, no. 1-2, 12-20. Elérhető: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000135853>

- Murányi Péter (2012): Rész az egészben. A helyi kultúra a vidékfejlesztésben. In: Weinreich László (szerk.): Kultúra és kreativitás: kulturális klaszterek Magyarországon. Pécs, Pannon Klassz Közösség Kulturális Klaszter 1-13. p.
- Musterd, Sako; Bontje, Marco; Chapain, Caroline; Kovács Zoltán és Murie, Alan (2007): Accommodating creative knowledge. A literature review from a European perspective. ACRE report 1. AMIDSt, University of Amsterdam
- O'Connor, Justin (2007): The cultural and creative industries: a review of the literature. School of Performance and Cultural Industries, Leeds, University of Leeds
- Pap Ági (2014a): The potentials of cultural tourism in the countries of the Visegrad Group. In: Enhancing Competitiveness of V4 historic cities for tourism development- The role of tourism in the spatial-economic cohesion and competitiveness of the V4 countries.
- Pap Ági (2014b): Az épített örökség és a helyi identitás kapcsolatának cselekvőközpontú földrajzi vizsgálata budapesti mintaterületeken. Doktori értekezés tézisei. Szegedi Tudományegyetem, Szeged. Elérhető: http://doktori.bibl.u-szeged.hu/2243/2/Pap%20%C3%81gi_t%C3%A9zisf%C3%BCzet%20%28magyar%29.pdf
- Pine, Joseph és Gilmore, James H. (1999): The Experience Economy. Work is Theatre & Every Business a Stage. , Boston Massachusetts, Harvard Business School Press
- Pratt, Andy C. (2011): The Cultural Contradictions of the Creative City. City, Culture and Society. Vol. 2., no. 3., 123-130. p. Elérhető: https://www.academia.edu/2333997/The_cultural_contradictions_of_the_creative_city
- Pratt, Andy C. (2008): Creative cities: the cultural industries and the creative class. Grafiska Annaler Series B: Human Geography, vol. 90., no. 2, 107-117. p. Elérhető: [http://eprints.lse.ac.uk/20704/1/Creative_cities_\(LSERO_pre-print\).pdf](http://eprints.lse.ac.uk/20704/1/Creative_cities_(LSERO_pre-print).pdf)
- Puczkó László és Rácz Tamara (2005): A turizmus hatásai. Aula, Budapest.
- Rabb Szabolcs (2004): Kreatív Klaszter - Kreatív Ipar Fejlesztése. MTA-RKK Klaszter Konferencia. Előadás. Elérhető: http://www.rkk.hu/rkk/dti/news/pab/rabb_szabolcs.pdf
- RIS - A Dél-Dunántúl Regionális Innovációs Stratégiája (2004). Pécs, Dél-Dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség Kht.
- Ságvári Bence és Dessewffy Tibor (2006): A kreatív gazdaságról – Európa és Magyarország a kreatív korban. Budapest, Demos Mo. Alapítvány
- Schulze, Gerhard (1992): Die Erlebnisgesellschaft. Kultursociologie der Gegenwart. Frankfurt – New York Campus. 765 p. Elérhető: https://www.pedocs.de/volltexte/2015/10445/pdf/ZfPaed_1995_1_Fromme_Rezension_Schulze_Die_Erlebnisgesellschaft.pdf
- Scott, Allen. J. (1997): The cultural economy of cities. International Journal of Urban and Regional Research. Volume 21. Number 2. pp. 323–339. p.

- Smith, Richard és Warfield, Katie (2007): The Creative City: A Matter of Values. In: Cooke, Philip és Lazzeretti, Luciana (2007): Creative Cities, Cultural Clusters and Local Economic Development. Edward Elgar Publishing. Elérhető: <https://econpapers.repec.org/bookchap/elgeebook/12738.htm>
- Szellemi Kulturális Örökség Magyarországon honlap. (2020) Elérhető: <http://szellemikulturalisorokseg.hu/?menu=fooldal> Letöltés ideje: 2020.05.11. 22.00 h
- Szemző Hanna és Tönkő Andrea (2015): Kreatív városok – Jó gyakorlatok. Kőszeg, Városkutatás Kft.
- Wilson, David és Keil, Roger (2008): The real creative class. Social & Cultural Geography, 9 (8): 841–847. p.

Svidró Ibolya:***Kulturális állapotfelmérés a közművelődési
intézményrendszerben³²***

Absztrakt: Jelen tanulmányunkban a magyarországi települések kulturális állapotának felmérésére vonatkozó kutatás főbb eredményeit foglaljuk össze. A 2018-as és 2019-es évben három alkalommal (összesen 360 településen átlagosan hét helyi véleményformáló bevonásával, mindösszesen 6.856 fő elemszámmal) felvett strukturális interjúk eredményeiből készítettünk másodelemzést a közművelődés vonatkozásában.

Az empirikus eredmények áttekintést adnak a magyarországi településeken élő véleményformálók gondolatairól és elképzeléseiről a vizsgált témában.

Abstract: In our study summarize the main results of the research on hungarian settlements' cultural condition. We made a secondary analysis – regarding the community cultural aspects – from the results of the structural interviews made in 2018 and 2019. In those two years 3 waves of interviews were made in 360 settlements by involving (on average) seven local influencers, 6.856 base overall.

The empirical results about this topic gives us insight to the thoughts and feelings of the influencers who live in these hungarian settlements.

Bevezető

Közművelődésben dolgozó szakemberként elengedhetetlenül fontosnak találjuk a közösségek létrejöttének és működésének vizsgálatát, hiszen a közösségi lét nem csupán a közművelődési intézményrendszer központi célcsoportját és fő fókuszát képezik, hanem egy alapvető emberi igényt is jelentenek. A téma fontossága kiemelt, hiszen a hazai közművelődési rendszer egyedülállónak mondható, ehhez hasonló a nemzetközi szintén nagyon kevés példát találhatunk. A helyi közösségi kulturális tevékenység természetesen valamilyen formában mindenütt jelen van, viszont jellemzően olyan területekbe ágyazódva, mint a szociális ellátás rendszere, a különböző művészetek, vagy a felnőttképzés területe, nem jelentkezik önálló szakmaterületként.

Jelen tanulmány témájának meghatározása során megkerülhetetlennek éreztük a közművelődési intézmények működését alapjaiban meghatározó 1997. évi CXL. törvényt is, mely törvény módosítását 2017-ben fogadta el az országgyűlés, és ami a legkisebb települések intézményei számára is kötelező feladatként jelöli meg a művelődő közösségek létrejöttének támogatását. Érzékelhető tehát, hogy mind a szakmai, mind a szakma jogszabályi oldaláról elengedhetetlen a közösségekkel való foglalkozás. A közművelődési intézményrendszer pedig olyan országos kiterjedésű bázist jelent ennek a feladatnak a megvalósítása során, ami biztosítja mind a személyi, mind pedig a tárgyi feltételeket. Ezért

³² Tanulmányunk a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományok Intézet Művelődéstudományi és Humán Tanulmányok Tanszék andragógia mesterszakára készült „Kulturális állapotfelmérés a közművelődési intézményrendszerben” című diplomadolgozat alapján készült.

is tartjuk lényegesnek a közművelődési szakma professzionizálódása érdekében, hogy pontos képpel rendelkezünk a kulturális helyzetképről Magyarországon, valamint a kulturális intézményrendszer egészéről, ugyanis kizárólag erre alapozva dolgozhatók ki és valósíthatók meg olyan fejlesztési folyamatok, melyek közvetett formában a teljes lakosság életére hatást gyakorolhatnak és segíthetnek egy magasabb életminőség megélésében.

A közművelődés története

A felnőttek tanulása, művelődése szinte egyidős az emberiséggel. Az ember állandóan változik, a fejlődés indukálta folyamatos tanulás és művelődés elengedhetetlen része volt egykoron és ma is.

A reformációig a tudatos művelődés központja a katolikus egyház volt. A műveltség elterjesztésében azonban érdemes megemlítenünk a királyi udvarokat is. Az udvarokban elsajátított tudás révén a tudósok és az írnokok által indult hódító útjára a különböző társadalmi rétegek között a kultúra hálózatszerű terjedése. (Juhász 2016:17)

Az ezt követő korszakolás során érdemes megemlítenünk a Sári (2004:102) által felvázolt közművelődési intézményrendszer történelmi korszakait. A továbbiakban a közművelődés történetének bemutatása e felosztás szerint kerül bemutatásra.

1. Átmenet az agrártársadalomból az ipari társadalomba (feudalizmusból a polgári társadalomba) a XVIII. század utolsó harmadától a XX. század elejéig
2. Az intézményesült szervezetek korszaka (1920-1949)
3. A szocialista intézményrendszer és professzionizmus korszaka (1949-1989)
4. Az 1989-től kezdődött rendszerváltás és új terméke: a művelődési otthonok negyedik generációja (Sári 2004:102)

A reformkor nagy változást hozott a közösségi formák megújulása terén. Érdemes megállnunk és kiemelni a Széchényi István által alapított kaszinót (Pesti Kaszinó néven 1827. június 14.). Széchényi angliai tartózkodása során ismerkedett meg az egyesületek, klubok társadalmi és művelődési jelentőségével.

A kaszinó mellett ebben az időszakban jöttek létre az olvasóegyletek, olvasóköri, társalgási egyletek, valamint 1841-ben a Bugát Pál nevéhez fűződő Természettudományi Társulat (mai Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, azaz a TIT) is, mely a mai napig működő civil szervezet. (Maróti 1998:125-126)

A művelődési otthonok második generációját 1920 és 1949 között az intézményesített szervezetek korszakaként találhatjuk a szakirodalomban. (Sári 2001:47) Az 1920-as évekbeli vidéki lakosság ismereteinek javítására az oktatásért és kultúráért felelős kormányzati szervek népfőiskolákat, valamint népházakat (kultúr vagy művelődési házakat) hoztak létre országszerte. A népházak adtak helyet a különféle szórakoztató rendezvényeknek, tudományos előadásoknak, rövid tanfolyamoknak is. Az első világháború idején létrejött az iskolán kívüli oktatásnak három fő típusa: a szabadoktatás, a népfőiskola, a szabadtanítás vagy szabadiskola. (Juhász 2016:33)

A harmadik nagy korszak a második világháború végétől a rendszerváltásig tart. A korszak veszteseiként felszámolásra kerültek az egyesületek, népfőiskolák a nonprofit szektor, illetve elkezdődött az egyházi iskolák állomásítása. Mindezen szervezetek tevékenységei egyetlen intézménnyé olvadtak össze, az úgynevezett szocialista művelődési otthonokká. A művelődési otthonok fő feladata a szocialista tudat megteremtése, a nép kultúrájának gazdagítása, fejlesztése, szórakoztatása. (Sári 2004:104) Juhász (2016:40-41) szerint „a népművelődést felváltó közművelődés felülről bevezetett és irányított reform eredménye volt.”

1956-ban megindul a népművelési szakemberek egyetemi képzése Debrecenben Durkó Mátyás indítványozására, majd Maróti Andor irányításával Budapesten. (Juhász 2016:40) A közművelődési szakember főiskolai szak Szombathelyen jelenik meg, majd országosan tíz tanítóképzőben. (Durkó – Sári 1990)

A művelődési otthonok negyedik generációja a rendszerváltást követő korszak. Az állami és az önkormányzati közművelődési feladatokat a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény részletezi.

A törvény eredeti szövegezésének mellékletében található egy definíciót a közművelődési intézményekre: „a lakosság közösségi közművelődési tevékenységéhez erre a célra alapított, fenntartott, működtetett, megfelelő szakmai, személyi, infrastrukturális feltételekkel és alapító okirattal rendelkező költségvetési szerv vagy egyéb fenntartású intézmény”. (1997. évi CXL. törvény eredeti közlönyállapot)

A közművelődés tevékenység rendszere is átalakult. Míg az 1976. évi V. törvény általános jelleggel, erős politikai töltettel fogalmazta meg a közművelődési feladatokat, addig a 2017. évi LXVII. törvény módosításaként deklarálásra kerültek a közművelődési alapszolgáltatások. (2017. évi LXVII törvény) A kulturális alapellátás célja, hogy mindenki számára elérhető kultúrát közvetítsen, egyéneket és közösségeket aktivizáljon. Települési szinten kerülhessen megfogalmazásra, milyen értékek, célok és fejlesztési irányok az elsődlegesek, helyben legyen lehetőség a közösségi élet fejlesztésére, mindehhez szakmai segítséget és állandó helyszínt ad a közművelődési szakma. (Kary et al. 2018:7)

A közművelődési alapszolgáltatások:

- a) „művelődő közösségek létrejöttének elősegítése, működésük támogatása, fejlődésük segítése, a közművelődési tevékenységek és a művelődő közösségek számára helyszín biztosítása;
- b) a közösségi és társadalmi részvétel fejlesztése;
- c) az egész életre kiterjedő tanulás feltételeinek biztosítása;
- d) a hagyományos közösségi kulturális értékek átörökítése, feltételeinek biztosítása;
- e) az amatőr alkotó- és előadó-művészeti tevékenység feltételeinek biztosítása;
- f) a tehetséggondozás- és fejlesztés feltételeinek biztosítása;
- g) a kulturális alapú gazdaságfejlesztés” (1997. évi CXL. törvény 76.§ (3) bekezdés)

Az alapszolgáltatásokhoz rendelt szakmai tartalmakat a 20/2018. (VII.9.) a közművelődési alapszolgáltatások, valamint a közművelődési intézmények és a közösségi színterek követelményeiről szóló EMMI rendelet foglalja össze. (Oszlanczi 2019:129)

Napjainkban a közművelődési szakma megújítása zajlik: a szakma új felsőoktatási szakokat indított, új intézménytípusok kerültek bevezetésre, tartalmi, személyi és infrastrukturális

feltételek pontos meghatározásra kerültek, előírásra kerültek a különböző munkakörökhöz szükséges képzettségi feltételek. A változások minden település életében új lehetőségeket teremt, szemléletbeli változásokat idéz elő. (Závogyán Magdolna et al.2019)

A közösségek létrejötte, a közösségfejlesztés

A közösségfejlesztés fogalmát Varga – Vercseg (1998:22) által használt fogalomként értelmezzük, mivel jelen tanulmányunk egy-egy település lakóközösségére irányul. A szerzők szerint „a közösségfejlesztés (community development)... elsősorban települések, szomszédságok (településrészek), kisebb térségek közösségi kezdeményező- és cselekvőképességének fejlesztését jelenti, amelyben kulcsszerepe van a polgároknak, közösségeiknek és azok hálózatainak”.

A közösségfejlesztés szemléletében prioritásként jelentkezik a települések lakosságainak képessé tétele. A közösségfejlesztés a településeken a lakosság aktivizálásával indul, majd a problémák feltérképezése, átbeszélése, mindenki számára elérhetővé tétele következik. Fontos kiemelni, hogy ezen megoldásoknak helyi szinten kell megszületniük, a helyi közösségek aktív részvételével. (Varga – Vercseg 1998:22)

A közösségfejlesztés folyamatának lépéseit az alábbiakban egy rövid kivonatban mutatjuk be.

- Az első lépés a közösségszervező belépésének megtervezése, első puhatolózások, helyi erőforrások, aktorok feltérképezése.
- Ezt követően aktivizálni szükséges a közösséget, motiválni, lehatárolni a központi magot, akik a cselekvés mozgatórugói lesznek, feltárásra kerülnek a problémák.
- Beszélgetések kezdeményezése, feltérképezésre kerülnek a közös pontok, nézetek, elindul a nyilvánosság megszervezése, ezzel egyidőben a szakember kapcsolati hálója is bővül, a bevonódás mértéke is emelkedik, együttműködések jönnek létre.
- A következő pont a célok, és az ezek eléréséhez szükséges utak kitűzése, mérlegelés, közös döntés megerősítése, helyi erőforrásokra építő cselekvési terv létrehozása, az akciók elindítása.
- A közösen létrehozott terv felügyelése, figyelemmel követése, partnerségek megerősítése.
- A végrehajtást követően közös értékelés, önreflexió, tanulságok leszűrése, újabb tervek elkészítése, ezt követően a közösségfejlesztő szakember kilép a folyamatból. (Kleisz – Dóri 2018:31-32)

Kulturális állapotfelmérés a közművelődési intézményrendszerben

„Cselekvő közösségek – aktív közösségi szerepvállalás” címmel, EFOP-1.3.1-15-2016-00001 kódszámmal 2016 szeptemberében indult útjára a kulturális terület kiemelt projektje az Európai Unió támogatásával. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Oktatási és Módszertani Központ, az Országos Széchényi Könyvtár és az Nemzeti Művelődési Intézet konzorciumi együttműködésben valósította meg a fejlesztésbe bevont településeken a közösségi szerepvállalás növelésére, a települések önkormányzatai, kulturális intézményei és lakosai közötti kapcsolatok erősítésére irányuló projekttevékenységeket.

A közösségfejlesztési folyamatokat elindítani kívánó civil szervezetek, kulturális intézmények és munkatársaik, valamint az önkormányzatok jelentették a projekt közvetlen célcsoportját. Közvetett célcsoportként megjelentek a közösségfejlesztési folyamatokat elindítani kívánó települések lakosai, közösségeik.

A felmérés a közvetlen célcsoportot ért hatásokat vizsgálta a beavatkozási helyszíneken. Az érintett településeken³³ megvalósuló közösségfejlesztési folyamat eredményei véleményformálók (polgármesterek, kulturális intézmények vezetői, képviselő-testület tagjai és polgármesteri hivatal tisztviselői) segítségével került lekérdezésre, önkitöltős kérdőívek formájában. Összesen 360 településen zajlott a kutatás, átlagosan településenként hét fő került bele az adatbázisba. A kutatás három alkalma során 6.856 fő került bevonásra. (Ponyi – Kuthy-Megyesi – Sólyom 2019)

Jelen tanulmányban ezen kutatás legfontosabb eredményei kerülnek bemutatásra egy szűkebb elemzési egységben (a közművelődési intézményrendszer vizsgálva).

A kutatás elemzési egységei a közösségfejlesztői folyamatban érintett települések véleményformálói voltak. Az alanyokat az első adatfelvétel során véletlenszerűen kerültek kiválasztásra, a mintavétel a későbbiek során tovább bővült a hólabda módszer segítségével. A 360 településen az első körben 2.476, a második körben 2.159, még a harmadik körben 2.221 személy került bele a mintába. Az online felületen képződő adatokból mind három kör eredményeként három SPSS formátumú adatbázis jött létre.

Az elemzés során az adatok feldolgozása a Power BI program segítségével készültek. A Power BI a Microsoft által ingyenesen letölthető szoftver, ami elsődlegesen az adatvezérelt cégvezetés elősegítésére jött létre.

Tanulmányunk végén a hipotézisek mentén összefoglalásra kerülnek a kutatási eredmények, valamint áttekintést adunk a közművelődés jövőképéről.

1. A törvényben meghatározott alapszolgáltatások bevezetését követően a települési véleményformálók inkább javulást érzékelnek a település kulturális életében.

A települések kulturális életét meghatározó 1997. évi CXL. törvényben deklarálásra kerültek a közművelődési alapszolgáltatások. A jogszabályban előírt, minden intézmény számára kötelező alapszolgáltatás a művelődő közösségek támogatása, mely a vizsgált települési véleményformálók véleménye szerint 81%-ban valósul meg, a szolgáltatás hatékonysága nagyon jó, (3,85 egy négy fokozatú skálán).

Összességében az adatok alapján az adatközlők 42%-a inkább javulást érzékel a település kulturális életében, 49%-uk nem érzékelt változást, 5%-uk pedig romlást észlelt e kérdésben.

A főiskolát végzettek körében tapasztaltunk magasabb pozitív véleményt, illetve a kulturális intézmények dolgozói is megerősítették ezt a tendenciát.

2. A helyi véleményformálók szerint a kulturális intézmények hatékonyan működnek. Hipotézisünk igazolására vagy elvetésére három kérdést kell megvizsgálnunk a hatékonyság mérésére: a helyi közművelődési intézményrendszer működésének hatékonyságát, a helyi

³³ A TOP pályázatban nyertes települések közül 360 db került kiválasztásra a véletlen mintavételi eljárás keretében a www.random.org véletlenszám generátor segítségével.

lakosok igényeire való reflektálást és a településen élő közösség összetartását.

Az adatok alapján a helyi lakosok igényeivel tisztában vannak a kulturális intézmények (74%), az elégedetlenek aránya csupán 1%. A kulturális intézmények működésének hatékonyságát is jónak értékelték a megkérdezettek (82%), 16%-uk szerint viszont nem működnek megfelelően, nincsenek tisztában a helyi lakosok igényeivel. A közösségeket inkább összetartónak vélték az adatközlők (53%), nem összetartónak pedig 20%.

A három kérdésre adott válasz szorosan összefügg, érdemes megfigyelnünk, hogy a helyi véleményformálók nézete szerint az összetartó közösséget a helyi lakosok igényeire reflektáló, hatékonyan működő közművelődési intézményrendszer eredményezi. Amennyiben ennek a háromszögnek bármely oldala eltolódik diszfunkcionalitás figyelhető meg a település kulturális életében.

Az eredmények ismeretében is látható, hogy a közművelődési intézményrendszer folyamatosan formálódik, ezt különösképpen a kulturális törvény (1997. évi CXL. törvény) 2017. évi módosításának hatályba lépése idézte elő, ezért is tartjuk lényegesnek kiemelni, áttekinteni a szakma jövőre irányuló törekvéseit is.

1. ábra: 5 kulcskihívás a kultúrában
(forrás: Juhász 2018:47)

Fontos megemlítenünk az öt kulcskihívást a kultúrában. Az Eurocities egy nemzetközi hálózattal rendelkező szervezet, amely Európa szerte, több, mint 140 város és 50 partnervárossal működik együtt. 2014 és 2020 közötti kulturális stratégiájukban öt fő fejlesztési területre hívják fel a figyelmet. Ezen öt tényező szorosan összefügg egymással, egymást támogatva jelennek meg, jelen tanulmányunkban a három legjelentősebbet emelnénk ki. A demográfiai adatokból látszódik, hogy Magyarország népességének korcsoportonkénti arányai átalakulóban vannak az elmúlt 100 évben. Az elmúlt évszázad első felében még a 20 év alatti korcsoport tette ki a lakosság legnagyobb részét, ez az arány

mára a felére csökkent, ellenben a 60 év feletti korcsoport megoszlása megduplázódott. Az iskolai végzettségek tekintetében is változás figyelhető meg a statisztikai adatok alapján. Az 1920-as években még a népesség közel 60% az általános iskola első évfolyamát sem végezte el, a 2000-as évek elejére ez a kategória szinte el is tűnt. A középfokú oktatás tömegesedését követően napjainkban már a lakosság 40% legalább érettségizett, és 25%-uk diplomával is rendelkezik. (Juhász 2018:48)

A harmadik jelentős változás a társadalmi átrendeződésben figyelhető meg. Juhász (2018:48) szerint „az igazán lényeges változás... az az Európa-szerte meghatározó jelenség, amely a lakosság területi (és egyben társadalmi) átrendeződésében látható: 70 év alatt mintegy „átfordult” a városok és a községek lakosságának arányszáma”. Az 1950-es években a lakosság közel 67%-a községekben élt, és 33% pedig városokban, addig mára harmadannyian élnek községekben, mint tették azt 70 éve. (Juhász 2018:47-49)

Véleményünk szerint fontos, hogy figyelmet szenteljünk két, napjainkban egyre inkább hangsúlyosan megjelenő kihívással, a digitális világ kiszélesedésével, illetve a hálózatosodással. Ezekkel az új kihívásokkal nap, mint nap szembesül a kulturális szektor, illetve az abban érintett szakemberek is.

Az összetartó közösségek mind egy-egy hálózatot alkotnak, fontosnak tartjuk röviden ismertetni ezeknek a hálózatoknak néhány jellemzőjét. A hálózatkutatás kapcsán elsőként Barabási Albert László fizikus juthat eszünkbe. Barabási és kutatócsoportja a véletlen kapcsolatokat vizsgálva arra a felfedezésre jutottak, hogy a természetesen fejlődő rendszerekben a központokhoz kapcsolódnak az újabb relációk, így létrehozva a hatványfüggvény eloszlást. A „hatványfüggvény” hálózat esetében a középponthoz kapcsolódva sok elem kapcsolódik (szokatlanul sok kapcsolatot eredményezve), azonban a pontok többsége csak pár kapcsolódási ponttal rendelkezik. A matematikai elmélet - kilépve saját kereteiből - számtalan tudományterületen használható eredményeket hozott. Korábban megoldhatatlannak tűnő kérdések váltak megoldhatóvá ennek az elméletnek a segítségével. Cohen (2002:24-29) szerint ez egy olyan felfedezés, ami hatást gyakorol mindennapi életünkre is, legyen az a sejtek felépítése, vagy akár a filmsztárok világa. A skálafüggetlen rendszer stabilitását megfigyelve azt vették észre, hogy a rendszert egy, sok kapcsolattal rendelkező központ tartja össze, még akkor is, ha a rendszer több eleme megsemmisül. Viszont, ha a központ kerül kiiktatásra, a rendszer széthullik. (Barabási 2002)

Meglátásunk szerint a digitális kihívásokkal szembesülve könnyen és gyorsan adaptálódó szakemberekre van szüksége a kulturális szektornak is. Mindezeknek kiváló alapot nyújt a már fentiekben említett 20/2018. évi EMMI rendelet a személyi feltételek pontos meghatározásával. A rendeletben foglaltakat elősegítendő megerősítésre kerültek a közművelődési szakterület alapszakja (közösségszervezés BA), valamint mesterszakja (kulturális mediáció MA, közösségi művelődés OMA).

2. ábra: Közösségi művelődés szakmai és tudományos utánpótlása
(forrás: Juhász 2018:47)

További fejlesztések is előtérbe kerültek, melyet a 2. ábrán követhetünk nyomon. Az újítások középpontjába a képzések kerülnek, a szakmai közép- és felsőfokú képzésektől és továbbképzésektől a felsőfokú diplomát adó képzéseken át a szakterületen doktori fokozattal rendelkezők számának növelésig. Ezeknek a szakmaiságát azonban a kultúrával foglalkozó kutatások támogatása, ezen eredmények konferenciákon, illetve publikációkban való megjelentetése, és az eredmények szakkönyvtárban és szakmai gyűjteményben való gyűjtése, rendszerezése és közzé adása alapozza meg. Mindez pedig jelentős együttműködést, hálózatot igényel: csak az által valósulhat meg, ha a közművelődés szakmai szereplői, kutatói és oktatói hálózatot alkotnak, és együttesen dolgoznak a közművelődési szakma tudományos és társadalmi beágyazottságán, professzióvá válásán. Az elkövetkező évtizedek az eddigi együttműködésekre és eredményekre épülő fejlesztési folyamatokról szólhatnak a közművelődési professzió építői számára.

Felhasznált irodalom:

- 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. (elérhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700140.tv>, letöltés dátuma: 2020.03.18.)
- 1997. évi CXL. törvény eredeti közlőnyállapot, 1. sz. melléklet o) pont) (elérhető: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700140.TV&pagenum=2>, letöltés dátuma: 2020.03.09.)
- 2017. évi LXVII. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról. (elérhető: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1700067.TV>, letöltés dátuma: 2020.03.08.)

- Barabási, Albert-László (2002): *Linked – How everything is connected to everything else and what it means for business, science, and everyday life*. New York, Plume Books.
- Cohen, D. (2002): *All the world's a net*. In: *New Scientist*, 24-29.p.
- Durkó Mátyás – Sári Mihály (1990): *A népművelés és a felnőttnevelés történeti fejlődésének vázlata*. In: Durkó Mátyás – Sári Mihály: *Bevezetés a közművelődéstudományi ismeretekbe*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- Juhász Erika (2016): *A felnőttek képzése és művelődése egykor és ma Magyarországon*. Debrecen, Csokonai Kiadó. 17-35. p.
- Juhász Erika (2018): *Kultúra és tőke: befektetés a közösségi művelődésbe*. In: *Szín*. 23. évf. 3. szám. 47-50. p. (elérhető: http://epa.oszk.hu/01300/01306/00152/pdf/EPA01306_szin_2018_3_47-50.pdf, letöltés dátuma: 2020.03.31.)
- Kary József et al. (2018): *Útmutató a közművelődési szakterület megújult jogszabályi környezetének alkalmazásához*. Budapest, NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft. 7. p.
- Kleisz Teréz – Dóri Éva (2018): *A közösségfejlesztés alapjai a közművelődésben*. [Tudástár a közösségi művelődésben sorozat II. kötet] Budapest, NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft. 22-36. p. (elérhető: <https://nmi.hu/wp-content/uploads/2019/02/Tud%C3%A1st%C3%A1r-II.-A-k%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9gfejleszt%C3%A9s-alapjai-a-k%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9gfejleszt%C3%A9sben.pdf>, letöltés dátuma: 2020.03.19.)
- Maróti Andor (1998): *Fogalomváltás a magyar népművelés és felnőttoktatás történetében*. In: Uő – Rubovszky Kálmán – Sári Mihály (szerk.): *A magyar felnőttoktatás története*. [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 18. kötet] Budapest, Magyar Művelődési Intézet – Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Művelődéstudományi és Felnőttnevelési Tanszéke – Jászberényi Tanítóképző Főiskola Közművelődési és Felnőttnevelési Tanszéke – Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája. 125-126.p.
- Oszlanczi Tímea (2019): *A közművelődés jogszabályi változásainak fő irányvonalai*. In: Virág Irén (szerk.) (2019): *Az Eszterházy Károly Egyetem tudományos közleményei – Tanulmányok a neveléstudomány köréből*. Acta Universitas, Sectio Paedagogica. Eger. 127-129. p. (elérhető: http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/4631/1/125_133_Oszl%C3%A1nczi.pdf letöltés dátuma: 2020.03.08.)
- Ponyi László – Kuthy-Megyesi Judit – Sólyom Barbara (2019): *Települési közösségfejlesztési folyamatok vizsgálata Magyarországon*. Budapest, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ – NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft. – Országos Széchényi Könyvtár – Könyvtári Intézet.
- Sári Mihály (2004): *A kultúra intézményrendszereinek történeti-funkcionális változásai*. Pécs, PTE FEEFI. 101-106. p.
- Varga A. Tamás– Vercseg Ilona (szerk.) (1998): *Közösségfejlesztés*. Budapest, Magyar Művelődési Intézet. 22-25. p.
- Závogyán Magdolna et al. (szerk.) (2019): *Útmutató II. a közművelődési feladatellátás dokumentumainak elkészítéséhez – Példatár*. Lakitelek, Nemzeti Művelődési Intézet.

Székely Ákos:

Emberi Erőforrás Menedzsment a Minőségfejlesztés jegyében a Közművelődésben - I. rész

Absztrakt: Létezik egy optimális világ, ahol vezető és beosztott közös harmonikus munkavégzéssel oldják meg a feladataikat, ahol befogadják az újdonságokat, azt tudatosan integrálják a szervezet életébe és ahol elismerik és megbecsülik egymást. Itt kerül előtérbe a felértékelődő emberi erőforrás szerepe, ugyanis olyan változásokon esik vagy már esett is át ezen erőforrás, amit kétségtelenül be kell integrálni a szervezetbe ahhoz, hogy a legjobb munkaerő állományt meg lehessen kapni és azt meg is lehessen tartani. A megfelelő mennyiségű és minőségű emberi erőforrás összetétel kiemelt feladat minden szervezetben. Kutatásomban a közművelődési minőségfejlesztés emberi erőforrásokhoz köthető részeihez keresem a fejlesztési irányvonalakat. A cikkben bemutatom az Európai Üzleti Kiválósági Modell témához kötődő legfontosabb elemeit, majd a HR trendek aktuális aspektusaira rávilágítva készítem elő a konkrét kutatási részt. A vizsgálat előtt a „Minősített Közművelődési Intézmény Cím” (továbbiakban: MKIC) és a „Közművelődési Minőség Díj” (továbbiakban: KMD) általános elemzésétől elindulva jutok el az emberi erőforrások elemzéséig, melyet egy rövid empirikus kutatás kísér. Az eredmények tükrében fejlesztési javaslatok fogalmazódnak meg. A kutatás célja, hogy rávilágítson az újkori HR aspektusaira, amikre reagáltak vagy még nem reagáltak a közművelődési intézmények valamint, hogy tevékenységeik követik-e az aktuális HR átalakulással járó folyamatokat, naprakészek-e a közművelődési intézmények. Lényeges, hiszen ha a szakma „csúcsintézményei” sem készültek fel a változásokra, úgy a többi intézmény aligha. A minőségfejlesztés jegyében azon 93 db intézményt vizsgáltam, amelyek rendelkeznek MKIC és/vagy KMD elismeréssel, így az EFQM alapú minőségbiztosítási rendszer „Adottságok”, azon belül „Emberi erőforrás” rész került elemzésre. A kutatáshoz a Nemzeti Művelődési Intézet bocsátotta rendelkezésemre az összes nyertes pályázatot és értékelő jelentést (követő auditor). A kutatás egyértelműen azt támasztja alá, hogy az intézmények még nem követik az új HR változásait, ugyanakkor néhány elemében kiválóan teljesítenek.

Abstract: There is an optimal world, where leader and employee solve their tasks with common harmonic work, where innovation taken and consciously integrated into the organisation's life and where people are recognised and appreciated. This is where the role of the human resource revalued that its changes come or came, which are undoubtedly must integrated to the organisation in order to obtain and retain the best workforce. The sufficient quantity and quality of human resource consistences is a prior object in every organisation. In my research, I'm looking for the developing guidelines for the human resource-related parts of public culture managements 'quality improvement. In this article some of the elements of European Business Excellence Model will be appeared connected to the topic. Then revealing the current aspects of HR, the research part will be prepared. The study started from the general analysis of the „Qualified Public Cultural Institution” (hereinafter: MKIC) and the „Public Cultural Quality Award” (hereinafter: KMD) approaching the analysis of Human Resources, which has a short empirical research part.

Developing recommendation followed by the results. The aim of the research is to have a look to the modern HR's aspects which have been reacted or not by the public cultural institutions and whether the current HR transformation processes followed by the activities, are the cultural institutions up to date. This is so important because even if the „TOP” not prepared for the changes, the other institutions as likely as not. In spirit of quality improvement, I ran-down all the 93 institutions awarded with MKIC or KMD, in this way the EFQM-based quality assurance system was analysed under the „Capabilities”, including „Human Resources” section. All the tender dossiers and the evaluation reports (follow-up audit reports) were available to me by the National Institute for Culture. The research clearly corroborates that the institutions are not following the changes of HR, but perform great at some points at the same time.

Az első részben a fontosabb szakirodalmi részek elemzése, azaz a közművelődési minőségfejlesztés, a HR változásai és az MKIC/KMD pályázatok elemzése olvasható. A második részben az emberi erőforrás menedzsment kutatási eredményei kerülnek bemutatásra.

The first part contains the analysis of the most important parts of the literature, that is the culture management's quality improvement, the changes in HR and the MKIC/KMD tenders. The second part contains the research results of human resource management.

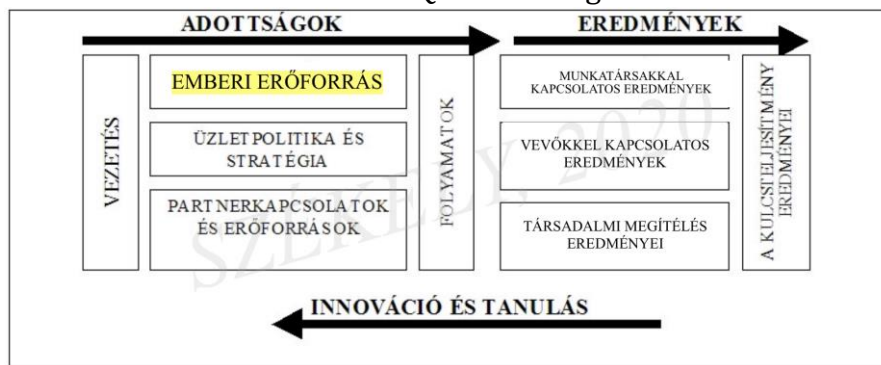
A közművelődési minőségfejlesztés

Kutatásom megkezdését a *Futures of Jobs Survey (2016)* is megalapozta, hiszen korábbi előrejelzésük szerint egyre több kihívásra és változásra kell gyorsan reagálnia a szakterületeknek annak érdekében, hogy felkészültek tudjanak maradni, máskülönben eltűnnek a digitalizációs technológia elterjedésében. Ebben kiemelkedő szerep hárul a megfelelő minőségű és mennyiségű emberi erőforrásra. *Csath (2018)* ezen változások menedzsmentjét többek között agilis és innovációra nyitott vezetés függvényévé teszi.

Az emberi erőforrás minőségtényező, így az „egyfajta kiválóság” (*Takács-Miklósi – Kary, 2018*) vezető gondolkodás magával hozza a minőségközpontú működést ebben az esetben is. A közművelődésben ugyanakkor nem a szolgáltatások minőségének biztosítását értjük minőségirányításnak, hanem a „folyamatok észszerűségét, racionalizálását” (*Takács-Miklósi – Kary, 2018, 9.o.*). A minőségbiztosítási tevékenység előtérbe helyeződésével a Teljeskörű Minőségirányítás egyik nemzetközi eszköztáraként megjelent Európai Üzleti Kiválóság Modell (továbbiakban: EFQM) alkalmas az intézményi működés és célok megfogalmazására. Ez az Európában legelterjedtebb kiválósági modell a Minőségi díjak alaprendszere. Itt a kiválóság egy gyakorlatorientált szervezeti menedzselés és a szervezeti eredmények mérése, amiben meghatározzák, hogy a szervezet bír-e kimagasló eredmények elérésének és megtartásának képességével, emiatt röviden az mondható, hogy az egész szervezet tevékenységét mérik. A Minőségi díj tehát a szervezet kiválóság terén végzett tevékenységek eredményét díjazza, amiben önértékeléssel pozícionálnak (*Takács-Miklósi – Kary, 2018*) (*Hungarian Association for Excellence, 2013*). Témánk szempontjából az „Adottságok” kritériumain belül az „Emberi erőforrásokra” koncentrálunk, ami méri a szakmai

ismereteket, képességeket, amiket egyéni és csoportos szervezeti szinteken is hasznosítanak.

1.sz. ábra: Az EFQM Kiválósági Modell

Forrás: Saját szerk., Eszenyiné (2009) alapján

A rendszer folyamatos nyomon követéséhez szükségesek fejlesztési alapmodellek. Közülük a közművelődésben a PDCA-ciklus szerinti négy lépcsős modell használatos. Minden értékhez megfelelő terminus van rendelve. A közművelődési pályázatok önértékelése az úgynevezett 0-ás skálával kezdődik. A terminusok között ez azt jelenti, hogy nincs meg az intézménynek önmagáról a megfelelő ismerete. Az értékelésnél a minőségorientált tevékenységi kör szempontjait az intézményeknek a saját életükben ismerniük kell pontosan, emiatt változtatásként a 0-t elhagyva az 1-es számmal kezdődő érték javasolt.

1.sz. táblázat: MKIC pályázat - „Adottságok” kritériumok - 3.rész: Emberi erőforrás

3.1.	a munkatársi körre kiterjedő értékelési rendszert működtet
3.2.	alkalmaz olyan eljárást és/vagy gyakorlatot, amelyben a munkatársak értékelése összekapcsolódik az ösztönzést szolgáló anyagi és/vagy erkölcsi elismeréssel.
3.3.	végez a munkatársak elégedettségének és igényeinek megismerését célzó felmérést, vizsgálatot.
3.4.	alkalmaz olyan eljárást és/vagy gyakorlatot, amely a továbbképzési terv (intézményi célok) és a munkatársak egyéni (képzési) elképzeléseinek összehangolását célozza.
3.5.	alkalmazottait bevonja az intézményi minőségfejlesztési tevékenységbe

Forrás: Takács-Miklós – Kary (2018, 150.o.)

A sikeres kiépülést követően a működési rendszer átláthatóbb lesz, hatékonyabban ellenőrizhető és jobban fejleszthető az adott intézmények. A közművelődési minőségfejlesztéssel a Nemzeti Művelődési Intézet foglalkozik. Egy olyan önértékelési gyakorlatot létezik Minőség díjak esetében, ami a (köz)szolgáltatások más területein már működőképes, ugyanakkor a közművelődés speciális vonásait is megragadja. A fejlesztés eredménye a 10/2010. (III. 11.) OKM rendelet a „Minősített Közművelődési Intézmény Cím” és a „Közművelődési Minőség Díj” adományozásáról OKM rendelet, ami megalapította és szabályozta az új pályázatokat. Az MKIC és a KMD első alkalommal 2012-ben kerültek átadásra. Az önértékelés felülvizsgálat érdekében a szakma audit rendszert működtet, ami egy objektív kiértékelésre szolgál. Az MKIC-ből több is adományozható egy évben, azonban a KMD-ből csak évente egy. Az MKIC pályázat nyertesek hároméves érvényességgel kapják meg az elismerést, azaz esetükben újra felül kell vizsgálni a minőségorientáltságukat. A KMD

nem évül el és többször is adományozható ugyanazon intézménynek, feltétele ugyanakkor egy MKIC (10/2010. (III. 11.) OKM rendelet).

Emberi erőforrás trendek

Az előző fejezetben röviden áttekinthettük az közművelődési minőségfejlesztést. Ebben a részben a fontosabb HR változások kerülnek bemutatásra. A közművelődésben az emberi erőforrás szerepe igen hangsúlyos, hiszen az egyének művelődése van a középpontban. Egyáltalán nem elhanyagolható a megszerzett tudás és annak megfelelő felhasználása az emberi cselekedetekre épülő munkafolyamatok során. Az önálló akarat és az önálló személyiségek jellemzőinek hozama alapja akkor sikeres, ha a tudástermelés a haladás irányába áll és előrébb viszi a célmegvalósítást. A humán erőforrás menedzselésének gördülékenységét HR-rendszerekkel tudjuk biztosítani. Be kell látni azonban, hogy lassú felismerés áldozataivá válnak a munkavállalók és munkáltatók a hagyományos HR-rendszerek használatával vagy a lassú átállás során. A tudásátadás, ha a generációk között nem megy és/vagy nem követik le gyorsan, a közönséges szisztémák többnyire hamar elavulnak, mert nem képesek hatékonyan új kihívások kezelésére, igaz ez a közművelődésre is (Maticsákné, 2012).

A vevőközpontúság központba kerülése, a minőségorientáltság megjelenése, a digitalizálódó rendszerek mind olyan változás, melyek figyelembe vétele nélkül hamar fallal találkozhat a szervezet. A közművelődés tekintetében utóbbi változás esetében alacsony azon intézményszám, amelyben törekszenek az online térre átváltani (Maticsákné, 2012). A digitalizáció terjedésével egyszerűbb és gyorsabb a személyügyi nyilvántartás, táguló és sebes kommunikációs tér lehetőségei tarthatóak számon. Ennél fogva a munkakörnyezet bárhova módosulhat, bevezetésre kerülhet a közművelődési intézmények életében az otthoni munkavégzés. Azon szervezeti egységeket, melyeknek az összes folyamata online történik és ez adatbázissal el is van látva, hívhatunk e-EEM alapú szervezetnek, ez a közművelődéstől még távol esik, ugyanakkor a papír alapról átállás eleinte nehézségekbe ütköző folyamatai után rendszerezni-frissíteni-karbantartani ezen adatbázisokat egyszerűen lehet, rövid idő alatt (Poór – Karoliny – Kovács – Illés, 2018). A digitális kompetencia (Hegedűs, 2019) az új (Y, Z) generációnak talán már természetesnek tűnik.

Magát a „számítógépet” és az „internetet”, mint eszközt az Y generáció óta értelmezzük a munka világában. Az Y-ok szinte már gyermekkortól találkoztak az IKT-val és fejlődésével, az utánuk következő Z generáció már annak fejlettebb verziójába születtek bele, ezáltal ők jobban is tudják kezelni a technológiákat, sokkal hatékonyabb munkavégzést tudnak generálni. A Z-knek sokkal kevesebb kompetencia elsajátításra van szükségük, mint korábbi generációknak. Mivel az Y-ok mellett érkeznek a Z-k, emiatt **a kérdés nem az, hogy használjuk-e majd az információs és kommunikációs technológiákat a munkafolyamatok során, hanem az, hogy hogyan alakítjuk ki, milyen típusú felületen visszük majd végbe a feladatokat és milyen módú lesz ezek felhasználása ahhoz, hogy a mindennapi munka során a termelékenységet fokozza** (Maticsákné, 2012).

2.sz. táblázat: Számítógépes kompetenciajellemzők a Baby Boomtól az Alfa generációig

Generáció elnevezése	Másfajta elnevezése	Generációs időszak	Jellemző
Baby boom	Nyugdíjba vonuló digitális analfabéták	1940-59	Nem értelmezhető a digitális kompetencia.
X	Aktív munkavállalók, digitális analfabéták	Kb.1960-79	Nehézkes betanulás, többségük az alapkompenciákat tudja elsajátítani. „Lassú felismerés áldozatai”
Y	Munkaerőpiacon jelenlevő digitális bennszülöttek, technológiai örültek	Kb.1980-95	Az IKT-val együtt fejlődtek (elavult technológiákkal együtt). Lassabb reagálás a változásokra.
Z	Munkaerőpiacra lassan érkező digitális bennszülöttek, a digitális „függők”	Kb.1996-2007	Fejlett technológiai háttérbe születtek bele. Kevesebb kompetenciaelsajátítás. Gyorsabb reagálás a változásokra. Multitasking (a modern kor elvárása).
Alfa	Felnövő generáció, digitális bennszülöttek,	2007-	A kérdés, hogy nekik milyen új technológiákat (és új munkaköröket) hoz a jövő: mesterséges intelligencia, 5G, fenntartható technológiák, stb.

Forrás: Saját szerk., Matiscsákné, 2012 alapján

Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a fiatalok körében “szörfölő mód” (rövidebb, ciklusonkénti munkahelyváltás) egyre elterjedőben van és ezt megállítani csak kedvező feltételek mellett lehetséges (anyagi és nem anyagi kompenzációk): amíg az X generációnak az élethosszig levő biztos munkahely jelenti a pályautját, addig az Y generációtól kezdve elkezdődően elindult a munkahelyek közötti szörfölés. Szembesülve a problémákkal fontos, hogy a tehetségeikért megküzdjön a szervezet, így az úgynevezett tehetségmenedzsment igen fontos elemmé lesz (HRportal.hu, 2019) (Uddén, 2008). A legkiválóbbak, legtehetségesebbek megtalálására, már Davenport és Prusak (1998) is megemlíttette, hogy olyan vállalati „márkára” van szükség, ami a toborzást jelentősen megkönnyíti. Az egész dilemmát Sartain és Schuman (2010) küzdelemnek fogja fel, melyet megnyerni nehéz, motiválni az eredményeseket és tehetségeseket kihívássá válik. A tehetségeikért folyó harc kulcsfontosságúként Skinner Megerősítési elmélete hangsúlyozza a belső igények kiteljesedésének fontosságát (Roóz – Heidrich, 2013). Motiváló eszköz például a teljesítményalapú javadalmazás, amely rendszerrel szemben támasztott elvárások közé sorolandó (hogy az jól is működjön) az elköteleződöttség a szervezet iránt, a teljesítmény alapú szervezeti kultúra és értékrend, a szervezeti célok elvárásainak közvetítése, teljesítményorientált alkalmazottak megszerzése, a rövid-közép-hosszabb távú célok támogatása (Karoliny-Poór, 2017). Szerencsére a közművelődésben ezzel nincs probléma, azaz a rendszer működtethető, mivel a lokálpatriotizmus erősödése egy szakmai cél (nmi.hu).

A munkavállalóhoz kötött viszony erőteljesen változik, az emberek empátia-alapú megközelítése (Krznaric, 2017) előtérbe helyeződik és mindazonáltal befolyásoló tényezővé alakul át. A Marshall B. Rosenberg által kidolgozott erőszakmentes kommunikációról a váratlan helyzetekben a belső-kommunikációt és a kifelé irányulót is konfliktus mentesebbé teszi (Holler, 2016). Minden eddiginél fontosabb lesz az emberek megértése, folyamatos fejlesztésük, naprakész tudásuk bővítése. Ügyelni kell rá, hogy Magyarországon a mindennapi munka alatt nagyrészt arra figyelnek, hogy **hogyan mondják el az információt és nem arra, hogy konkrétan mit** (Matiscsákné, 2012).

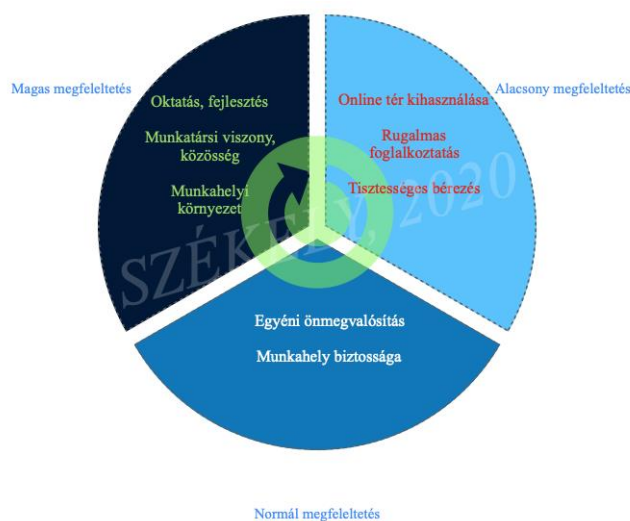
Fontos az egyéni fejlődés, a saját teljesítménynövelés és a munkatársi kapcsolat, ezáltal a bevonást a megtartás váltja fel. Szem előtt kell tartani a digitális nemzedék elvárásait: rugalmasság, munkavállalói felhatalmazás, bevonás (és megtartás), valós idejű visszajelzés

(Greiner-Csapó, 2019). A rugalmasság tehát mára egy fontos HR tényezővé alakult át. Ezen, a munka világának változásait folytonosan követniük szükséges a közművelődés intézményeinek is és **el kell fogadniuk többek között a rugalmas foglalkoztatási formákat**. Fel kell ismerniük a vezetőknek, hogy a jelenlegi felgyorsult életünkben **toborozni könnyebb - megtartani nehezebb** (Ibarra, 2015). Az új jelölt(ek) felkutatása és integrálása a belső légkörbe több energiát emészt el, mintsem az, hogy a megszerzett munkavállalót különféle egyszerű, ámbár számára mégis jelentőséggel bíró odafigyeléssel ösztönözzük.

A munkahellyel szembeni elvárások sokak közt elengedhetetlenné teszik az egyes helyeknek, hogy készítsenek alap munkaköri leírásokat, hogy a követelmények már a munkajogviszony kezdete előtt (legalább az elején) tisztázódjanak és, hogy a munkakörhöz szükséges kompetenciák egy részét a munkavégzés alatt is el tudhassák sajátítani (Poór – Karoliny – Kovács – Illés, 2018). A munkaköri feladatok minden szakma esetében kombináltak és folyamatosan frissülők, így a munkaleírás is, mely a feladatok tudatosítása mellett feszültségek enyhítésére is szolgál, amennyiben a munkavállalót nem munkaköréhez kapcsolódó folyamatba szeretnék bevonni. Itt fel vannak sorolva az alapelvárások, pl. magatartás, időszakokra vonatkozó eredmények (Karoliny, 2008).

Matiscsákné (2012) az általános globalizálódási folyamatok néhány hatását fogalmazza meg, amelyek kihatnak a HR-re. A szerző gondolatának közművelődésre is használható adaptációját a következő ábra foglalja össze:

3.sz. ábra: A közművelődés megfeleltetése a változó igényeknek

Forrás: Saját szerk., Matiscsákné (2012) és Karoliny – Poór (2017) alapján

Minél jobban változik és gyorsul a világ, annál többet és mélyebben kell tanulni, majd a gyakorlatban elsajátítani. A folyamatos tanulás a minőség egyik eleme, mert lehetővé teszi, hogy folyamatosan fejlődjünk és ezáltal magasabb eredményre teherünk szert. A képzéseken, workshopokon felül ugyanakkor kevésbé tűnik meghatározónak, ámbár egy új munkatárs esetében nagyon is meghatározó tud lenni egy **beillesztő programnak** a szervezetbe kerülés idejében. Az egyén itt **megismerkedhet viszonylag rövid időn belül a szervezeti viszonyokkal (nem a feladatokkal, nem is a körülményekkel, mert ez természetesen alap dolog):** írott és íratlan szabályok elmondása elégedettséget és

biztonságérzetet ad. Szánjunk kellő időt a beillesztésre és ismertessük meg minél hamarabb az új személyt a szervezeti szabályokkal (*Matiscsákné, 2012*).

A közművelődésben főleg a hagyományos, nem integrált HR szervezeti-működési modell figyelhető meg. Ez azt jelenti, hogy a HR-funkciók nem integráltak és gyakorlatilag a személyügyi, oktatási, képzési stb. tevékenységek a vezetőkhöz (igazgatóhoz/önkormányzathoz) tartoznak közvetlenül, míg a munkaügyi funkciók a nagyobb közművelődési szervezeteknél a gazdasági vezetőhöz (munkajog esetében a jogi osztályhoz, stb.), röviden más-más különböző egységekhez rendelt. Ha a vállalat nagysága nem igényli a külön személyzeti részleget, akkor az előbb említett területek tevékenységeit az első számú vezető végzi, aki továbbdelegálja a tevékenységeket, amennyiben az nem hozzá tartozik (*Karoliny – Poór, 2017*).

A munkaidőrendszerek közül Magyarországon a teljes munkaidős foglalkoztatás a legelterjedtebb. Az újkori változások a rugalmas munkavégzést előtérbe helyezi (így lehet a legjobban versenyben maradni). A közművelődésben ugyanakkor nem jellemző a otthoni munkavégzés (másnéven Home Office). A nagyobb dolgozói létszámú szervezeteknél leginkább az informatikus, rendszergazda munkakörben van hagyománya az otthoni munkavégzésnek. Ezt a kombinált munkavégzést azonban a munkáltatók a munkaszerződésben nem tekintik távmunkának. A kontakt és otthoni munkavégzés közötti arány növelése a kontakt munkavégzés rovására lehetséges fejlesztési irány. Az egyszerűsített foglalkoztatási formák közül a közművelődési területet is érintő, több évig tartó kulturális közfoglalkoztatási program sikere okán, létszáma és eredményessége miatt is említésre méltó. Az üzemszerűen működő közművelődési szervezetek vezetősége a Munka Törvénykönyve és a Közalkalmazottak jogállásáról szóló jogszabályokban jelenleg is rögzített munkaszervezési intézkedési lehetőségek jelentős részével nem él, a szervezeti és működési szabályzatban nem állapít meg szabályokat, ezért kétféle megvalósítás kínálkozik a rugalmasság tekintetében:

A foglalkoztatott a munkakörében szereplő feladatokból egyes „jóváhagyottakat” kiszervezheti. Erre próbál gondolataival ráébreszteni *Farkas József (2019)*, aki szerint elkerülhetetlen lesz, hogy a Home Office folyamatokat megállítsuk. Azt javasolja, hogy minél több folyamatot ki kell szervezni. Ennek elkezdése időszerű.

Meghatározott időszakokban kötelező intézményben letöltött munkaidő (például 8-13-ig irodában, a maradék napi munkamennyiséget bárholonnan).

A nagyobb közművelődési feladatellátó szervezetek – Agorák, Kulturális Központok – a közművelődési szakmai munkakörökben intézményesítették a kontakt és otthoni munkavégzéses kombinációt. A megoldás ott igazán eredményes, ahol kiépítésre került az informatikai támogató rendszer, lehetséges a szerverre kapcsolódás otthonról, rendelkezésre áll az eszközpark. A Nemzeti Művelődési Intézet az utóbbiak fejlesztésében élen jár a magyar közművelődésben. A rugalmas foglalkoztatási formák az ember életvitelét megváltoztathatják, hatással lehetnek egészségükre vagy akár családi életükre is, emiatt **határokat kell szabni minden esetben**. Támogatni szükséges vele együtt a szabadidős tevékenységeket, ösztönözni sportra, egészséges életvitelre (*Matiscsákné, 2012*). Az Európai Unió 2020-ig tartó irányelvei kiemelik, hogy a XXI. században előtérbe helyeződnek a rugalmas foglalkoztatások. Az eddig a normának tekintett teljes munkaidős foglalkoztatás aránya a rugalmashoz képest **csökken**. A változások elkezdődtek, az előrejelzések ezen témában egyfelé mutatnak, már csak az a kérdés, elfogadjuk-e és, hogy mikor (*Artnér 2018*).

Az MKIC és KMD pályázatok általános elemzése

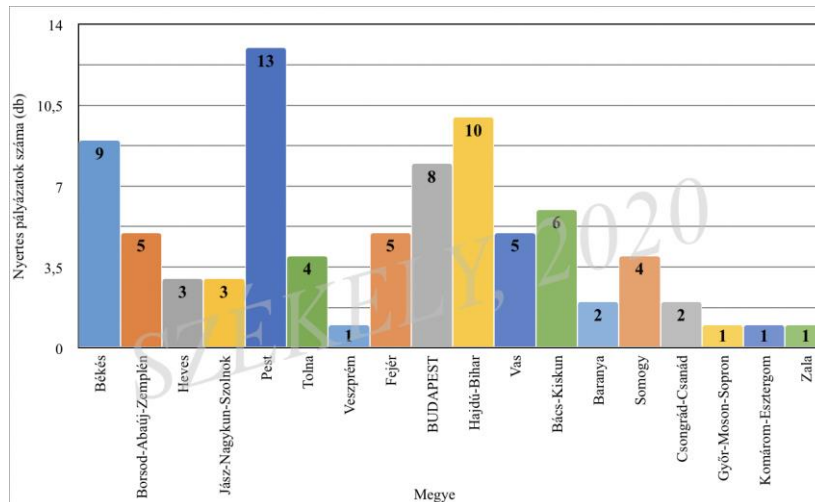
Ahhoz, hogy az EFQM rendszer alapú önértékelési apparátus emberi erőforrás része vizsgálat alá kerülhessen, előtte részleteiben szükséges ismerni és értelmezni a közművelődési minőség pályázatokat s tágabb képet kapni a pályázói eredményekről országos szinten. A pályázatok darabszámának évenkénti megoszlását diagramon ábrázolva csak az MKIC tekintetben értelmezhető, mivel a KMD évente egy intézménynek adományozható. Érdekes, hogy a pályázati év úgy van alkalmazva, hogy az eggyel korábbi évben legyen, mint maga a díjak kiosztásának éve. Ez azért különös, mert a MKIC érvényessége három év, annak első éve pedig a pályázat benyújtásának éve, ezért az átadással úgymond csak két év érvényességet tudhatnak magukénak az intézmények. Ennek oka, hogy a pályázati kiírás és az eredményesség bemutatása az előző évre terjed ki, de az elismerés átadására a következő évben kerül sor. A gravírtáblán is a benyújtás éve szerepel. Javasolt ezt úgy átalakítani, hogy a benyújtás éve és a díjátadó ünnepségének évével megegyezzen vagy a **díjátadóval kezdődjön meg az érvényesség**.

Forrás: Saját szerk. https://nmi.hu/wp-content/uploads/2019/01/MKIC_KMD_2019_Letoltheto.xlsx alapján

A legtöbb pályázat az elindulás évében érkezett be, átlagosan 9 pályázat jut egy évre, nagyobb negatív eltérés csak 2013-ban és 2014-ben volt tapasztalható, amikor is három pályázat érkezett be az említett években, különösebb oka ezen jelenségnek nincs. Az MKIC pályázók egy érdekesebb megoszlása azonban nemcsak évenkénti, hanem megyénkénti megoszlásban is mérhető:

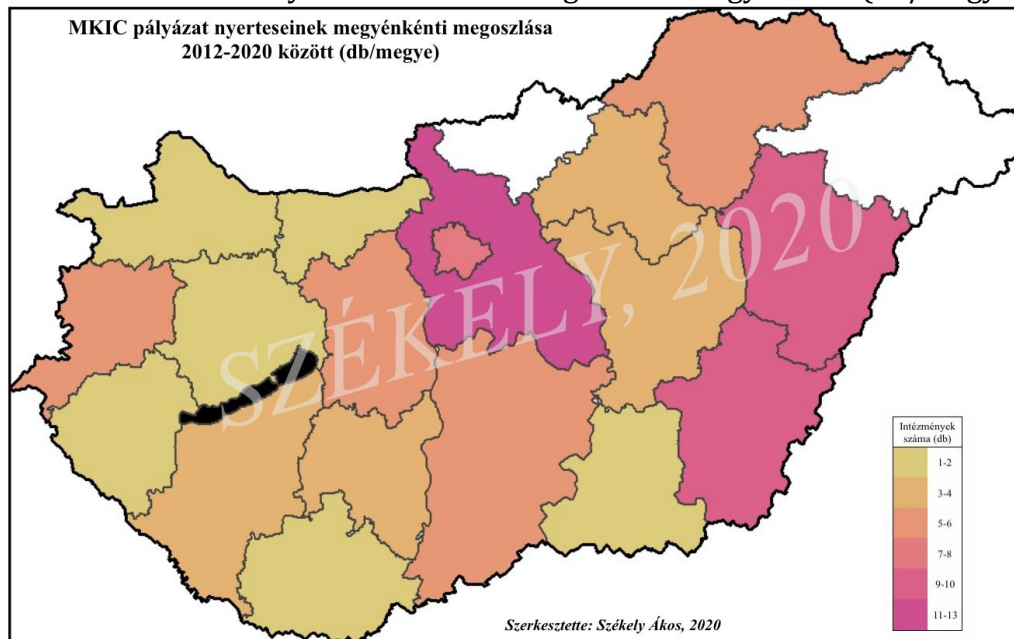
5.sz. ábra: MKIC nyerteseinek megyénkénti megoszlása 2012-2020 között (db/megye)

Forrás: Saját szerk. https://nmi.hu/wp-content/uploads/2019/01/MKIC_KMD_2019_Letoltheto.xlsx alapján

Átlagosan 4-5 nyertes pályázat között van a megyei szintű aktivitás. A legnagyobb tevélegesség Pest megyében mérhető, ez országos szinten a közművelődési intézményekkel leginkább ellátott régió, ezáltal nagyobb a valószínűsége a pályázásnak. A legkisebb élénkség a nyugati régióban észlelhető, ahonnan átlag alatt érkeznek be pályázatok. Az érintett megyékben az intézményi sűrűség alacsony, emiatt értelemszerűen kevesebb működő szervezet juthat el a benyújtás pillanatáig. A megoszlás térképen is ábrázásra került.

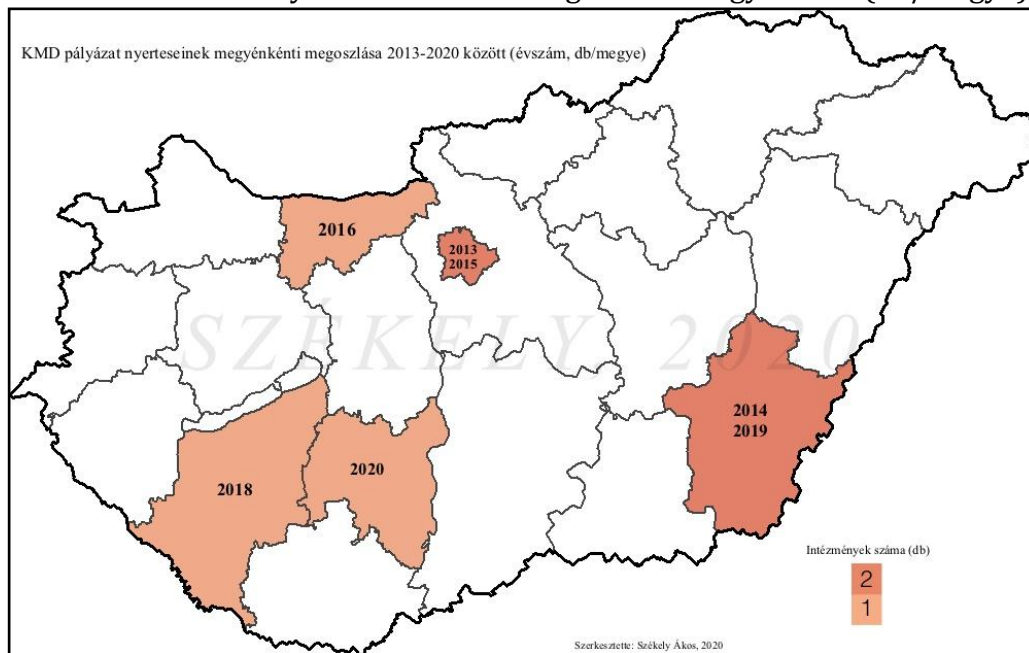
6.sz. ábra: MKIC nyertesek területi megoszlása megyénként (db/megye)

Forrás: Saját szerk. https://nmi.hu/wp-content/uploads/2019/01/MKIC_KMD_2019_Letoltheto.xlsx alapján

A megyei lefedettség megfelelő, két megyében viszont – Nógrádban és Szabolcs-Szatmár-Beregben – nem kapott még MKIC-t egy intézmény sem. A két megye más-más sajátosságok alapján alacsony pályázatra jogosult közművelődési intézménnyel rendelkezik. A lakónépesség és településszerkezet alapján mindkét megyében országos szinten is magas a kistelepülések száma, ahol nem kötelező az intézményi működés, a közművelődési szintér pedig nem a pályázat tárgya. Észrevehető továbbá, hogy a kontraszt az 1-6 db nyertes intézményekből Nyugat-Magyarországon oszlik szét a legjobban. Békés, Hajdú-Bihar és Pest megyéből valamint Budapestről érkezett a legtöbb pályázat. Nagy eltérés rajzolódik ki ugyanakkor a 8 alatti és feletti megyei megoszlásban. Az aktivitás és eredményesség jelentős mértékben a megyék településszámához viszonyított intézményi ellátottsággal van összefüggésben. Értelemszerűen kevesebb intézményből kevesebb érdeklődik és jut el a pályázat leadásáig, míg ellenkező esetben fordítva. Az elhatározás irányától függően maga a szervezet dönthet saját elhatározásból, illetve a fenntartó biztatására készítheti el pályázatát.

7.sz. ábra: KMD nyertesek területi megoszlása megyénként (db/megye)

Forrás: Saját szerk. https://nmi.hu/wp-content/uploads/2019/01/MKIC_KMD_2019_Letoltheto.xlsx alapján

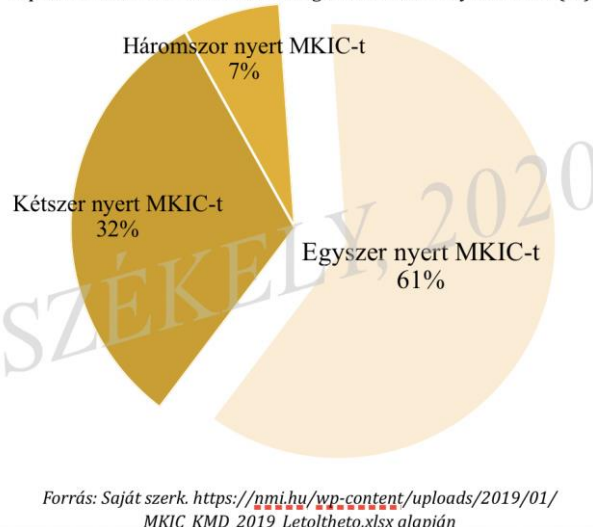
Ugyanezen ábra a KMD nyertesek körében is lényeges. A Békés megyei Csabagyöngye Kulturális Központ kétszer is megkaphatta a díjat, Pest megyében pedig ketten is részesülhettek benne. Az elismerési formák megkapásához elsődlegesen az szükséges, hogy legyen olyan szervezet aki benyújtja pályázatát, hiszen elutasított pályázat az MKIC-nél nem, a KMD-nél egyszer volt versenyhelyzet kialakulása végett. Az egy alkalomnál többször pályázók arányával (39%) kapcsolatosan 38 db intézmény egyszer, 18 db kétszer, 4 db háromszor próbálkozott sikeresen az MKIC-n. A megszűnt intézmények számbavételével az arány az egyszer pályázók százalékát emeli meg: 63% egyszeri, 30% kétszeri, 7% háromszori. Az újrapályázás a KMD esetében irreleváns, mert összesen 7 intézmény kapta meg, amiből mindösszesen egy alkalommal jutalmazták ugyanazt az intézményt. Két tényező mellett viszont nem szabad elmenni:

1) a Nemzeti Művelődési Intézet minőségfejlesztés témakörben hirdet folyamatosan képzéseket. Összefüggést lehet találni abban, hogy a pályázati aktivitást növeli egyes intézményekben, ha akár egy valaki elvégezte a képzést adott szervezetből.

2) az először sikeresen pályázó szervezetek a lejárát előtt könnyebben határoznak arról, hogy újrapiályáznak, hiszen van már pályázatiírási gyakorlatuk.

Ezeket a megállapításokat a forrásokból kinyert adatok is bizonyítják.

8.sz. ábra: Az újrapiályázók megoszlása az egyszer piályázókhoz képest az MKIC tekintetében a megszűnt intézmények nélkül (%)

Összefoglalás

Az első rész a minőségközpontú gondolkodás és az EFQM rendszer megértésén keresztül, annak HR központú szegmensének aktuális változásaira rávilágítva jutott el a két pályázat eredményeinek áttekintéséig. Az innovatív módszerek és az alapvető funkciók mellett a közművelődésre releváns újonnan megjelenő átalakulásokat vizsgálja a második rész is. Emberi erőforrás elemzéssel és a fentebbiek értelmezésével választ adhatunk a működésre és annak problémáira. Konklúziók és fejlesztési javaslatok fogalmazhatóak meg belőle, melyek a jövőbeli hatékony működést fogják szolgálni.

A témával összefüggésben bátran írjanak véleményeket. A vitatéma kibontakozásáért, javaslat-, illetve tanácskérésért szívesen várom üzeneteiket: www.fb.com/AkoshSekey

Felhasznált irodalom

Artner Annamária (2018): Aggasztó tendenciák az Európai Unió munkaerőpiacán. In: Statisztikai Szemle 96. évf. 4. szám, 2018.április. hozzáférés: http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2018/2018_04/2018_04_341.pdf, letöltés: 2020.08.02

Csath Magdolna (2018): Tudás- és innovációalapú versenyképesség. In: Pénzügyi szemle 2018/1.szám, Budapest. hozzáférés: https://www.penzugyiszemle.hu/documents/csathm-2018-1-mpdf_20180411144635_60.pdf, letöltés: 2020.08.02

Eszenyiné Borbély Mária (2009): EFQM-alapú szervezeti önértékelés egy lehetséges útja. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás Könyvtár- és információtudományi szakfolyóirat 56.évf. 9.szám 1.ábra. hozzáférés: http://tmt-archive.omikk.bme.hu/print.html?id=5207&issue_id=508.html, letöltés: 2020.08.02

Farkas József (2019): Innováció a versenyben maradásért. ISO 9000 FÓRUM, Balatonalmádi. hozzáférés: <https://www.isoforum.hu/media/programnapar/files/P3FarkasJozsefea.pdf>, letöltés: 2020.08.02

Global Challenge Insight Report (2016): Futures of Jobs Survey. In: World Economic Forum, 3-26.p. hozzáférés: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs.pdf, letöltés: 2020.08.02

- Greiner-Csapó Júlia (2019): Digitális HR stratégia - Humán élmény a Pannon-Worknél. ISO 9000 FÓRUM, Balatonalmádi. hozzáférés: <https://www.isoforum.hu/media/programnaptar/files/C3Greiner-CsapoJea.pdf>, letöltés: 2020.08.02
- Hegedűs Márta (2019): Munkahelyi stressz hess! az Ipar 4.0 szolgálatában. ISO 9000 FÓRUM, Balatonalmádi. hozzáférés: <https://www.isoforum.hu/media/programnaptar/files/C1HegedusMartaea.pdf>, letöltés: 2020.08.02
- Hermina Ibarra (2015): Cselekedj vezetőként, gondolkodj vezetőként. Lábnyom Kiadó, Budapest. ISBN: 978-615-803-1745
- HRPortal.hu (2019): HR helyett Tehetségmenedzsment. hozzáférés: <https://www.hrportal.hu/hr/hr-helyett-tehetsegmenedzsment-20190711.html>, letöltés: 2020.08.02
- Hungarian Association for Excellence (2013): EFQM kiválóság modell. EFQM Publications, Budapest. ISBN: 978-90-5236-687-6
- Ingrid Holler (2016): Erőszakmentes kommunikáció - gyakorlati kézikönyv. Z-Press Kiadó, Miskolc. ISBN: 978-963-9493-97-1
- Karoliny Mártonné (2008): Az emberi erőforrás menedzsment alapjai. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Pécs. ISBN: 978-963-642-210-3
- Karoliny Mártonné - Poór József (2017): Emberi erőforrás menedzsment kézikönyv (2016-os átdolgozás). Wolters Kluwer Kft., Budapest. E-ISBN: 978-963-295-6480
- Libby Sartain - Mark Schuman (2010): Tehetségmágnesek - a kiválókat vonzó munkáltatói márka felépítése. HVG Könyvek, Budapest. ISBN: 978-96-3304-019-5
- Matiscsákné Lizák Marianna (szerk.) (2012): Emberi erőforrás gazdálkodás kézikönyv. Wolters Kluwer Kft., Budapest. E-ISBN: 978-963-224-922-3
- NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft. MKIC és KMD pályázat nyertesek (2011-2019), hozzáférés: https://nmi.hu/wp-content/uploads/2020/01/MKIC_KMD_2020_Letoltheto.xlsx, letöltés: 2020.08.02
- Poór József - Karoliny Mártonné - Kovács Ildikó Éva - Illés B. Csaba (szerk.) (2018): A HR gyakorlata. Wolters Kluwer Kft., Budapest. ISBN: 978-963-295-766-1
- Roman Krznaric (2017): Az empátia ereje. HVG kiadó, Budapest. ISBN: 978-963-304-493-3
- Roóz József, Heirdrich Balázs (2013): Vállalati gazdaságtan és menedzsment alapjai. Digitális Tankönyvtár, hozzáférés: https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/0007_c1_1054_1055_1057_vallalatigazdtan_scorm/4_3_2_a_megerositesi_elmelet_sXqKa1WkFwdFgfb3.html, letöltés: 2020.08.02
- Sara Uddén - Lina Karlsson - Johanna Hellquist (2008): Pistols or swords: which are the most useful weapons in the war for talent? hozzáférés: <http://umu.diva-portal.org/smash/get/diva2:142132/FULLTEXT01.pdf>, letöltés: 2020.08.02
- Takács-Miklósi Márta - Kary József (2018): Minőségügy a közművelődésben. NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft., Budapest. E-ISBN: 978-963-651-513-3
- Thomas H. Davenport - Laurence Prusak (1998): Working Knowledge: How Organizations Manage What They Know. Harvard Business School Press, Brighton. ISBN: 978-087-584-655-2
- 10/2010. (III.11.) OKM rendelet a „Minősített Közművelődési Intézmény Cím” és a „Közművelődési Minőség Díj” adományozásáról. hozzáférés: http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=130538.332949, letöltés: 2020.08.02

KÖNYVAJÁNLAT, RECENZÍÓ

Dudok Dávid:

Közösségi részvételi alapú működés kulturális intézményekben
Arapovics Mária – Beke Márton – Dóri Éva – Tóth Máté (szerk.): A kulturális intézmények társadalmiasított működési módja. Szabadtéri Néprajzi Múzeum - NMI Művelődési Intézet - Országos Széchenyi Könyvtár, Budapest, 2019.

Aktuális és sok szempontból újszerű témával foglalkoznak *A kulturális intézmények társadalmiasított működési módja* című módszertani útmutató írói és szerkesztői: a 2019-ben megjelent kötetben támpontokat, mérőföldköveket, kapaszkodókat és jó gyakorlatokat találhatunk a kulturális intézmények – közösségi-művelődési intézmények, múzeumok, könyvtárak – közösségi részvételi alapú (társadalmiasított) működésével kapcsolatban. A hazai társadalom- illetve közösségfejlesztési programok egyik kiemelt projektje a *Cselekvő Községek – aktív közösségi szerepvállalás (EFOP-1.3.1- 15.)* egyik fontos célja, hogy a fentebb említett és a projekt által érintett intézmények működésében minél inkább gyakorlattá váljon a részvételi alapú munkamódszer.

A témában releváns, aktuális hazai szakirodalmat gyarapítják azon kiadványok, melyek részben a szóban forgó projekt keretében készültek és közvetve vagy közvetlenül a társadalmiasítás folyamatának megértését és megvalósítását segítik elő. Jelen kötet szerzői arra vállalkoztak, hogy az eddigi tapasztalatokat és elméleteket rendszerezve részletes és átfogó képet adjanak a társadalmiasított működésről, megfogalmazzák azon lépéseket, amelyeket követve elérhetővé és fenntarthatóvá válik a közösségi működési mód a kulturális intézmények számára. Mint az a címből is kiderül, a *módszertani útmutató* célja, hogy kézzelfogható és praktikus tanácsokkal, egy jól követhető és kipróbált lépésekből felépített folyamatot tárjon a kulturális intézmények elé, ezzel elősegítve a sikeres részvételi működés megalapozását. Azonban a szerzők azt is egyértelművé teszik, hogy (1) a kötetben felvonultatott módszerek, technikák és megközelítések minden helyi társadalomban és adott intézményben más-más hatással lehetnek a folyamatra, valamint (2) nem teljesen új dologról beszélnek, vannak olyan intézmények és közösségek, amelyek – akár alacsonyabb, akár magasabb szinten – már sikerrel alkalmazták és alkalmazzák a részvételi működésmódot.

A könyv szerkezete jól felépített, átgondolt és átlátható gondolatmenetet tükröz. A kiadvány egy rövid bevezető és fogalomtisztázó fejezet után a társadalmiasított működés előnyeit mutatja be, majd a következő részben annak modelljét jeleníti meg. Ezután intézménytípusonként veszi számba a modell bevezethetőségének módját, feltételeit és jó gyakorlatait. Végül pedig egy változásmenedzsmenttel foglalkozó fejezettel találkozhatunk. A kötet egyes részeit más-más szerzők, szerzőcsoportok, az adott téma és intézménytípus szakértői készítették, írásaikat a módszertani útmutató céljához igazítva.

A bevezető részben a *társadalmiasítás és a közösségi részvétel*, valamint a *közösségi részvételi múzeum* fogalmaival találkozunk, melyeket a szerzők a kötet további részében

szinonimaként használnak; ezután pedig pontos definíciót adnak a társadalmiasított formában működő intézményekre:

„aktivitásainak meghatározásában, megvalósításában és értékelésében a település, településrész lakosai tevékenyen részt vesznek, és ezek beépítésre kerülnek az intézmény belső működését meghatározó dokumentumokba”. (7. oldal) Vagyis egy olyan működési módról beszélhetünk, amikor a helyi lakosok és stakeholderek véleménye, ötletei és igényei intézményesült szinten jelennek meg az adott kulturális intézmény mindennapi működésében. Jelen kötet szerzői három kulturális intézménycsoport társadalmiasított működésének lehetőségét vizsgálják, ezek rendre a következők:

(1) közösségi-művelődési intézmények, (2) múzeumok és (3) könyvtárak.

A második fejezetben azonosításra kerülnek a társadalmiasítás folyamatában érintett szereplők. Az *intézmények* részéről előnyt jelenthet, hogy a működési mód megváltozásának következtében jobb kapcsolat alakul ki a helyi közösség(ek) tagjaival, minőségibb és nagyobb látogatottságú programokat tudnak kínálni közönségük számára, valamint bővíthetnek erőforrásaik, illetve hosszú távon is fenntarthatóvá válik működésük. A *közösségek* szempontjából pozitív változás lehet helyi identitásuk felfedezése és megerősítése, az aktív szerepvállalás megtapasztalása tervezési-döntéshozatali folyamatokban, valamint sikerélményt jelenthet a közösen kitűzött cél elérése. Az *intézményfenntartó* egy ilyen folyamat következtében számíthat a helyeik szorosabb érzelmi elköteleződésére, az érintettek közösségi döntéshozatali folyamatokba való becsatornázására, illetve a kapcsolattrendszer valamint a bizalom mértékének minőségi javulására. E három szereplő sikeres és gyümölcsöző együttműködése, partnersége hozhatja el a hosszútávú és fenntartható változást az intézmények működésében.

A könyv harmadik részében találjuk a *kulturális intézmények közösségi részvételi alapú működésének modelljét*, mely a módszertani útmutató gerincét adja. Az ebben a fejezetben részletesen kifejtett hétlépcsős fejlesztés kíséri végig a kötet további gondolatmenetét, felvázolva a kulturális intézmények társadalmiasított működésére való áttérésének lehetőségét és módszertanát. A modell és a hét lépés bemutatása és felépítése mind a három intézménytípus esetében azonos, figyelembe véve persze azok jellegzetességeit és sajátosságait. A modell bevezetésének szükségességét – a szerző, Arapovics Mária szerint – a változó világunkhoz való alkalmazkodás, a helyi szükségletekre történő adekvát reagálás és a hosszú távon fenntartható működés igénye indokolja. A részvételi alapú működés *alapelei* között felsorolásra kerül a nyitottság, az átláthatóság, a kölcsönös tisztelet, párbeszéd, őszinteség, megbízhatóság és a rugalmasság. A szerző fontosnak tartja megemlíteni, hogy a közösségi részvételi alapú működés egy közös tanulási folyamat, mely során intézményi szinten szükséges beépíteni a mindennapi működésbe a *visszacsatolás*, a *széleskörű hozzáférés* és a *hosszú távú fenntarthatóság* szempontjait.

A hétlépcsős modell felépítése:

1. A részvételi működés folyamatának előkészítése: a szerző a modell részletes ismertetése előtt fontosnak tartja leszögezni, hogy a sikeres megvalósítás elsődleges feltétele a gondos előkészítés, mely során szerepet kap a közös célmeghatározás, az intézményi identitás meghatározása (közös célcsoport detektálása, az együttműködés előkészítése), illetve egy gyors helyzetelemzés (SWOT, PEST), amely rávilágít arra, hogy az adott intézményben megvalósítható-e társadalmiasított működésmód. A kapcsolatteremtés, személyes ismeretségek bővítése igen hangsúlyos eleme az előkészítésnek, hiszen ezáltal érhető el, hogy a részvételi működés a célcsoport valós igényeire reagáljon. Ebben a szakaszban kulcsfontosságú az *idő*, melyet a kommunikációs csatornák kiépítésére fordítanak a résztvevők. A fenntartó jóváhagyása (optimális esetben támogatása) alapvetően szükséges az intézmények társadalmiasított működéséhez; a kapacitástervezés, az intézményekben dolgozók motiválása, illetve a helyi erőforrások felmérése sem maradhat el az előkészítésből. Nem mindig lehetséges azonban a helyi civil társadalom szereplőinek bevonása egy-egy kulturális intézmény működésébe, döntéshozatali folyamataiba, így szükséges megvizsgálni, hogy van-e igény az ilyen működésmódra és egyáltalán megvalósítható-e folyamat. Mindig szükség van egy közösségnek adható ígéretre, amely összefoglalja, hogy a közösség mit várhat a kulturális intézménytől a folyamat végén. A részvételi működéshez azonosítani szükséges a résztvevők kompetenciáit, a rendelkezésre álló anyagi- és humán erőforrásokat, illetve ezek hiányosságait és ha szükséges fejlesztésük irányát és mértékét.
2. Érintettek azonosítása és elérése: a bizalomépítés, az érintettek együttműködésének kapacitálása szintén alapfeltétele a sikeres folyamatnak; hasonlóképpen az ezzel kapcsolatos helyzetelemzés: kinek milyen érdekeltsége jelenik meg a működési mód megváltoztatásában. Ezt követi a feladatok és a partnerek rangsorolása és az ezzel kapcsolatos felelősök megválasztása, majd a kapcsolatépítés elindítása és fenntartása a megfelelő csatornákon.
3. Részvételi szint meghatározása: a társadalmi és közösségi részvétel – a kulturális intézmények tekintetében is – több szinten képzelhető el, a társadalmi nyilvánosság mértékének optimális meghatározása nagyban függ a helyi sajátosságoktól, adottságoktól. Ebben a lépésben kiemelten fontos a hosszú távú konkrét célok figyelembevétele, az ígéret és üzenet megfogalmazása. A „legjobb” részvételi szint minden fejlesztés, intézmény, partner esetében más – a helyzettől, helyi erőviszonyoktól, erőforrásoktól, adottságoktól, lehetőségektől függ, hogy az alábbi 5 szint közül melyik a legmegfelelőbb. A részvétel szintjei a kulturális intézmények társadalmiasított modelljében:

- (1) Tájékoztatás: a látogatók és a közösség objektív információkkal való ellátása; az érintettek nem vesznek részt a döntési folyamatokban, de információkat kapnak a kulturális intézmény működéséről: tudatos informálás, mely segíti az átláthatóságot.
- (2) Konzultáció: a közösségi részvétel minimum szintjén a közönség, közösség által megfogalmazott visszajelzések, vélemények, alternatívák és javaslatok beépítésre kerülnek az intézmény döntéshozási folyamataiba.
- (3) Bevonás: a megszületett közös álláspontok intézményesült formában bekerülnek a döntési mechanizmusokba, a közösség tagjai lehetőleg már a tervezéstől a döntések meghozataláig hatással vannak az őket is érintő kérdések meghozatalára.
- (4) Együttműködés: a valódi partnerség szintjén az érintettek képviselői részt vesznek a fontos döntésekkel kapcsolatos alternatívák kidolgozásában, ekkor kerül sor a vélemények és innovációs lehetőségek figyelembevételére és azok legteljesebb beépítésére a döntésekbe.
- (5) Felhatalmazás: „A felhatalmazás átadása a közösségi szereplőknek, a feladat kiszervezése a szakma szabályainak megtartása mellett.” (22. oldal) Ezen a szinten a közösségi részvétel elsődleges célja, hogy a közösség tagjai döntsenek az őket érintő kérdésekben, majd megvalósítsák az általuk eltervezett programelemeket az intézmény segítségével.
4. Részvételi döntéshozatal: a vélemények megismerése rendkívül fontos tényező a folyamatban, ezek feltárására kiscsoportos *párbeszédkörök* kialakítását javasolja a szerző. Közösségi részvételi döntéshozatal akkor valósulhat meg, ha minden szereplő számára érthető és jól követhető a mechanizmus és az előrehaladás. Fontos, hogy a közösség képviselői a tervezéstől a megvalósításig magukénak érezzék a döntéshozatalt, érdekeltté váljanak a változásban.
5. Összehangolt célok és eszközök: a folyamat tervezése közben egyértelműen láthatóvá válik melyek azok a pontok, ahol a közösség szerepet kap a folyamatban és milyen közös ügyek mentén tud elköteleződni. Világos, konkrét célokat szükséges megfogalmazni, ezen várt eredmények tükrében lehetséges eszközöket rendelni a célok megvalósítása érdekében.
6. Intézményi dokumentáció: hatékony, átlátható dokumentáció kísérelje a társadalmiasítási folyamatot, jelenjen meg a közösségi tervezés az intézmény életében, és a közösségi részvételi működés gyakorlata épüljön be a mindennapokba, a lehető legtöbb intézményi folyamatba.
7. Megszilárdítás: egy intézmény működési módjának radikális megváltoztatása mindig hordoz magában veszélyeket, így érdemes átgondolni, hogy milyen előkészítéssel lehet elfogadtatni az új működési formát, hogyan lehetséges az esetleges ellenállás és/vagy bizonytalanság legyőzése. A közösségi részvételi mód megszilárdítása érdekében a folyamat kezdetén be kell látni a régi munkamódotól való elszakadás szükségességét, majd a részvételi működés bevezetése közben proaktívan reagálni a felmerülő akadályokra, végül pedig a párbeszéd és közösségi működés fenntartására kell törekedni. Minden intézményben tapasztalhatunk hajtóerőket, melyek elősegítik, és fékeket, melyek hátráltatják a változás sikeres megvalósulását. Amennyiben ismerjük ezeket az erőket, akkor képesek lehetünk arra, hogy az egyensúlyi helyzetből kibillenve, a hajtóerőket túlsúlyhoz juttatva átalakítsuk az intézmény berögzött működési mechanizmusait.

A kötet egy későbbi részében¹ találkozhatunk a társadalmiasított működés négy összetevőjével, melyek rendszerezik a fentebb részletezett modell főbb elemeit:

- a hely szelleme: az intézmény létrejöttének és működésének története, a helyiek kötődései;
- alapértékek, melyek meghatározzák a mindennapi működést;
- az intézmény miképpen látja el feladatait, hogyan tájékoztat, konzultál, működik együtt helyi lakosokkal;
- valamint, hogy a helyi közösségnek milyen hatása van az intézmény működésére.

A könyv további fejezetei a társadalmiasítási modell bevezetésének lehetőségeivel foglalkozik a fentebb már említett három intézménytípusban. Konkrét és kézzel fogható módszertani segítséget nyújt azon intézmények dolgozóinak, melyek elkötelezik magukat a közösségi részvételi működési mód alkalmazása mellett.

A társadalmiasítás lehetőségei és módszerei a közösségi művelődés szakterületén:² A kiindulási pontot az a szemlélet jelenti, mely szerint a saját művelődésük tárgyában a helyiek a legbölcsebbek, ugyanakkor nem mindig rendelkeznek elég információval és erőforrással ahhoz, hogy kielégítsék igényeiket. A közművelődési szakember felismeri ezeket az igényeket és segítséget nyújt, az együttműködés és a kölcsönösség, partnerség, kiegyensúlyozott szerepvállalás jegyében.

A folyamat előkészítésekor fontos az intézményi identitás meghatározása, az egyedi jellegzetesség megfogalmazása: mit ad a polgároknak, egyfajta küldetésnyilatkozat, az intézménnyel kapcsolatos jövőkép, vízió felvázolása. A munkatársak felkészítése, szakmai képzése, az újszerű módszerek megismerésére és alkalmazására való nyitottságuk növelése elengedhetetlen, hiszen ők vonják be a potenciális érintetteket, koordinálják a megvalósítást. A folyamat kezdetén meg kell vizsgálni, hogy lehetséges-e megvalósítani a fejlesztést, a helyi társadalom mennyire nyitott az együttműködésre.

A modell gyakorlati alkalmazásának lendületét ezen a ponton a *társadalmiasítás objektív határának* fogalma töri meg: a mindenkori a fenntartó jóváhagyása és szempontrendszere, céljai, jogi felelőssége nagyban befolyásolhatja a folyamatot, amennyiben elvi vagy akár adminisztratív úton szabályozza a részvételi működési mód bevezetését. Ezután a közösségnek adható ígéret, majd az erőforrások azonosítása és azok esetleges bővítése kerül napirendre.

¹ 4.5. fejezet: *És a mi intézményünk hogyan működik?* (79. oldal)

² Beke Márton – Dóri Éva – Brachinger Tamás – Hajnal Edit – Szalai Tünde – Berényi Zoltán – Fodor Tamás – Bordás István – Monostori Éva: *A társadalmiasítás lehetőségei a közösségi művelődés szakterületén*

A részvételi szint meghatározása közben újabb veszély jelenik meg: az esetleges *kisajátítás* problémája. A szerzők példájával élve előfordulhat, hogy egy klub úgy kezdi meg önszabályozó működését a művelődési intézményben – a részvételi működésmódra hivatkozva – hogy közben kiszorít másokat. Az egyensúly és a folyamatos párbeszéd és nyitottság fenntartása érdekében az intézmény dokumentumaiban írásba foglalt (közös alkotott) szabályok betartása kulcsfontosságú egy ilyen folyamatban. A döntéshozás tekintetében a felelősség megoszlik az intézmény és a helyi közösség között, egyenlő mennyiségű és minőségű információt szükséges biztosítani a felek számára, majd leszögezni, hogy ki hozza a végső döntést és a részvétel mely szintjén valósul meg a bevonás.

A fentebb kifejtett általános modell bevezetésének lépései mindhárom intézménytípusban azonosak, így a továbbiakban jelen recenzió csupán az intézményenként eltérő **módszerek** bemutatására vállalkozik. A szerzők külön-külön fejezetekben tárgyalják a modell bevezetésének lehetőségeit, körülményeit, illetve a kapcsolódó módszertani segédleteket a közösségi-művelődési intézmények, múzeumok és könyvtárak esetében is.

A modell tárgyalása után a szerzők bemutatják a törvényben előírt kötelező 6 alapszolgáltatás részvételi megvalósításának módszereit a közösségi-művelődési intézményekben (definíció, cél, kulcsfogalmak, feltételrendszer és módszerek tekintetében), majd ezekhez gyakorlati segítséget is nyújtanak. A társadalmiasítás intézményi szinten történő megjelenítését a következő módszerek alkalmazásával látják biztosíthatónak: (1) online társadalmiasítás, (2) széleskörű megjelenés a közösségi életben, vélemények beépítése a működésbe, (3) közösségi felmérés módszere (közösségek fejlesztése), (4) közösségi költségvetés, *keretlap*³ és annak alkalmazása bármilyen művelődő közösséggel⁴, (5) tanácsadó testületek és (6) közösségi színterek civil működtetése (közösségfejlesztés), végül pedig (7) Közművelődési Kerekasztal létrehozása fenntartói szinten. A módszertani útmutató jelen fejezetének végén egy tesztet találhatunk, mellyel kideríthető, hogy közművelődési intézményünk jelenlegi működése milyen mértékben tekinthető társadalmiasítottnak.

Módszerek a muzeális intézményekben:⁵ A *közösségi múzeum* a szerzők definíciója szerint egy olyan

intézmény, „*ahol a muzeális intézmény tevékenységének tervezésében, a működésének megvalósításában és értékelésében a település, a helyi közösség lakosai, civil szervezetei tevékenyen részt vesznek, és a közösségi részvételen alapuló működés, a társadalmiasítás megjelenik az intézmény belső működését meghatározó dokumentumokban.*” (95. oldal)

A múzeumok egyik kötelező dokumentuma a *küldetésnyilatkozat*, mely jelzi, hogy az adott intézmény milyen értékrend alapján milyen tevékenységeket és milyen céllal végez. A közösségi múzeumok küldetésnyilatkozatában megjelenik az a szemlélet, miszerint az intézmény az adott közösség részeként határozza meg magát, nem pedig a közösség felett álló szereplőként.

³ A *keretlap* egy olyan Excel-táblázat, amely naprakészen tartalmazza az intézmény és hozzá tartozó közösség kiadásait és bevételeit.

⁴ „A művelődési érdeklődési kör és az önképző, társas tevékenység szerint elkülönülő – jogi személyiség nélküli – lakossági csoport.” (60. oldal)

⁵ Arapovics Mária – Berényi Marianna – Havasi Bálint – Hegedűsné Majnár Márta – Szu Annamária – Valachi Katalin: *A közösségi részvételi működés, a társadalmiasítás lehetőségei a muzeális intézményekben*

Az általános modell bevezetésének lehetőségei után azon módszerek bemutatása következik, melyek alkalmasak lehetnek a múzeumok társadalmiasított működésre: (1) közösségi elkötelezettség értékelése (önvizsgálat a szakmai értékelés része a közösséggel való kapcsolattartás értékelése) (2) stakeholder menedzsment- és elemzés (feladat és célmeghatározás, folyamatos kapcsolat és változáskövetés), (3) közösségi tervezés, (4) nyitott múzeum (állandó közösségi működés).

A múzeumokkal foglalkozó fejezet gyakorlati példákkal és egy teszttel zárul, amely alkalmas arra, hogy felmérje a közösségi működésmód jelenlegi szintjét az intézményben.

Módszerek a könyvtárakban:⁶ A közösségi részvételi működést előkészítő folyamat, valamint a modell bevezetési lépéseinek és előkészítésének bemutatását követően 6 példát, jó gyakorlatot vonultatnak fel a szerzők a társadalmiasított működési mód megvalósulására. Mindegyik esetében definíciót adnak, majd tisztázzák a kulcsfogalmakat és a megvalósulás feltételeit, majd az alkalmazott módszerek felvonultatása következik, végül pedig a várható eredmények összefoglalására vállalkoznak. Jelen recenzió kereteit szétfeszítené az összes módszer részletes felsorolása, így itt – az előzőekhez hasonlóan – csupán felsorolásukra van lehetőség: (1) könyvtári állománymenedzsment, (2) könyvtári közönségkapcsolatok kiépítése, (3) helyismereti adatbázis kialakítása, (4) könyvtár közösségi működési körülményeinek kialakítása, (5) könyvtári közösségi rendezvényszervezés, (6) speciális használói csoportok ellátása. A módszerek részletes leírása után ajánlásokat találhatunk arra, hogyan lehetséges a társadalmiasított működési mód megszilárdítása az intézményi dokumentáció (küldetésnyilatkozat, gyűjtőköri szabályzat, SZMSZ, könyvtárhasználati szabályzat, éves beszámoló, éves munkaterv, online felületek) szintjén. Összességében elmondható, hogy akkor valósul meg a könyvtárak társadalmiasított működése, amennyiben sikerül megfogalmazni, hogy mely közösséggel és milyen szinten kívánják megvalósítani az együttműködést, a tervekről a partnereket folyamatosan tájékoztatják, bevonják őket a döntéshozatali folyamatokba, majd felhatalmazzák őket egy-egy feladat megvalósítására. A kötet zárófejezetében a *változásmenedzsment* témakörével kapcsolatban kaphatunk információkat, a szerzők fontosnak tartották kiemelni, hogy a társadalmiasított működési mód számos lehetőség mellett megannyi buktatót, nehézséget is magában rejt. A szervezetfejlesztés és változásmenedzsment mindig kockázatot jelent, a sikeres átalakulás egyik lehetséges módját Kurt Lewin modelljével vázolják a szerzők. Mint arra már korábban is utaltak, a sikeres változás kulcsa, hogy az átalakítást motiváló tényezők hatása együttesen nagyobb legyen, mint a fékek hatása; így a négy „EL” (**e**légedetlenség a jelenlegi helyzettel, **e**lképzelt jövőkép, **e**lső lépések megtétele, **e**lkötelezettség) megléte képes előre mozdítani a változást.

⁶ Eszenyiné Borbély Mária – Pumerscheinné Bedekovity Zóra – Oros Sándor – Tóth Máté: A közösségi részvétel folyamata a könyvtárakban

A szerzők a közösségi részvételi folyamat *akadályaiként* a következő tényezőket azonosítják:

- lakossági passzivitás;
- nem megfelelő elérés: olyan csatornákat szükséges kiépíteni, amelyek személyes felkeresésen alapulnak, érdemes feltérképezni a helyi *hangadók* véleményeit;
- helyi szokások: deficit civil társadalom (súlyos szociális problémák, előfeltételek hiánya, strukturális gondok és hiányosságok, helyi sajátos hozzáállás) esetén megoldást jelenthet a társadalmiasítást megelőző közösségfejlesztési folyamat;
- helyi közösségek között fennálló konfliktusok: egyenlő mértékű bevonás szükséges, semleges emberek megkeresése és konfliktuskezelés alkalmazása javasolt;
- bizalmi problémák: a lakosság nem bíz a társadalmi, közösségi intézményrendszerben;
- a kisajátítás veszélye;
- a fenntartó hozzáállása és az ezzel kapcsolatos lehetőségek hiánya;
- munkatársak motivációja: a kezdeti jó eredmények után visszaesés lehetséges, be kell építeni az intézményi működésbe a folyamatos önreflexiót, az állandó motivációt új közösségek és lehetőségek keresésére, a fiatalok megszólítására; a hosszú távú megoldás az állandó ötletelés és együtt mozgás a helyi közösségekkel.

A kötetről összességében elmondható, hogy egy olyan módszertani útmutató született, amely valóban hathatós segítséget nyújthat a fentebb említett kulturális intézmények társadalmiasított működéséhez. Amennyiben van lehetőség arra, hogy a 3 szereplő (intézmények, közösségek, fenntartók) összefogjon a társadalmiasítás **4 összetevőjének** (a hely szelleme, alapértékek, feladatok ellátásának módja, közösség részvételének módja és hatása a működésre) **7 lépésben**, (a folyamat előkészítése, az érintettek azonosítása is elérése, részvételi szint meghatározása, bevonás a döntéshozatalba, összehangolt célok és eszközök meghatározása, beépítés az intézményi dokumentációba, az új működésmód megszilárdítása) a részvétel **5 szintje** (tájékoztatás, konzultáció, bevonás, együttműködés, felhatalmazás) közül a lehető legmagasabb fokon történő megvalósítása érdekében, akkor elérhető a kulturális intézmények részvételi működési modelljének bevezetése.

TUDOMÁNYOS KONFERENCIÁK HÍREI

Kállay Gyula Zoltán:

A kultúra mint érték – egy zárókonferencia margójára

2019. november 28-án került megrendezésre a „Kultúra, mint érték” konferencia, amely egyben a debreceni székhelyű KultúrÁsz Közhasznú Egyesület Egyetemmes kultúra elnevezésű európai uniós projektjének zárókonferenciája volt. A projektgazda szervezet mellett a zárókonferencia megszervezésében és lebonyolításában együttműködött a Magyar Tudományos Akadémia Debreceni Akadémiai Bizottságának Nevelés-, Művelődéstudományi és Pszichológiai Szakbizottság Művelődéstudományi Munkabizottsága, valamint a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Nevelés- és Művelődéstudományi Intézetének Művelődéstudományi és Humán Tanulmányok Tanszéke is.

A projekt alapvető célja volt, hogy a bevont külföldi partnerszervezetekkel (lásd lejjebb) együttműködve olyan, a kulturális szakterületen található módszereket, eljárásokat és jó gyakorlatokat tárjanak fel a szakemberek, amelyek hozzájárulnak a nemzettudat megtartásához, fejlesztik a helyi identitást, közösséget építenek, segítik az önkéntesség elterjedését, a hagyományok átörökítését és a fiatalok szülőföldön tartását. A két éves projektidőszak alatt kiemelt feladatként volt jelen a Kárpát-medencei magyarság hagyományőrző, önkéntes alapon szerveződő kulturális gyakorlatának megismerése, jó gyakorlatok adaptációja hazai viszonyok között az együttműködő partnerek egymástól való kölcsönös tanulási elvének szem előtt tartásával.

Az egynapos zárókonferenciának Debrecen adott otthont. A projektgazda szervezet ide várta a projektben együttműködő partnerek képviselőit, ennek köszönhetően szép számban érkeztek a megvalósításban közvetlenül vagy közvetve részt vevő kollégák Erdélyből, Felvidékről, Kárpátaljáról és Magyarországról egyaránt. A megvalósításban részt vevőkön túl a konferencia nyitott volt minden kedves érdeklődő számára, így számos egyéb vendéget, így a szervező akadémiai munkabizottság és egyetemi tanszék munkatársait, valamint közösségszervezés BA, kulturális mediáció MA, közösségi művelődés tanári OMA szakos egyetemi hallgatókat is köszönthettek a látogatók között a szervezők. A zárókonferencián több mint száz jelenlévő regisztrált.

A konferencia napja délelőtt 10 órakor megnyitóval vette kezdetét dr. Szabó Irma levezető elnök tolmácsolásában. Ezt követően a projekt szakmai vezetője, Kállay Gyula Zoltán előadásában összefoglalta a projekt két évének eseményeit, eredményeit. A projektbemutató után dr. Juhász Erika, az egyesület elnöke *„Kultúra és közösség határokon át egy kutatás mentén”* című tanulmányában bemutatta a projekt során megvalósított nemzetközi kutatás főbb eredményeit. A közös ebéd után a nap későbbi részében a résztvevők előadásokat hallgathattak az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és magyarországi kulturális közösségekről.

Az erdélyi kulturális közösségeket dr. Széman Emese Rózsa mutatta be az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület képviselőjeként. A kárpátaljai kulturális közösségeket Kudlotyák Krisztina ismertette a Pro Cultura Subcarpathica részéről, míg a felvidéki közösségekről Gabri Rudolf, a Nagykapos és Vidéke Társulás elnöke beszélt. A magyarországi kulturális esetekről Bordás István, a Magyar Népművelők Egyesületének elnöke tartott előadást.

Az együttműködő partnerországok kulturális közösségeinek megismerése után kulturális jó gyakorlatok bemutatására is sor került. Erdélyi részről két előadást hallgathattak meg a résztvevők, amelynek során Dávid Lajos, a Teleki Magyar Községi Ház vezetője egy Máramaros megyei esetet mutatott be, míg Fodor Emőke a Téka Alapítvány képviselőjében Kolozs megyei esetről beszélt előadásában. A kárpátaljai kulturális jó gyakorlatot Gabóda Éva, az ukrainai Education of the Future szervezet munkatársa mutatta be, míg a magyarországi kulturális jó gyakorlatról Pete Nikoletta, a KultúrÁsz Közhasznú Egyesület alelnöke tartott előadást. A zárókonferencia szakmai része a zárószót követően ért véget.

A napot egy informális, de a szakmaiságot nem mellőző vacsora zárta, amelynek során a bevont szakembereknek is lehetősége nyílt arra, hogy kifejezzék, hogy számukra mit adott a projekt két éve, az együttműködés és az új kapcsolatok. Az este folyamán egyértelműen kiderült az, ami már a projekt során is körvonalazódott, hogy a projekt nem csupán szakmai, hanem baráti együttműködéssé alakult át. A megvalósítók reménykednek benne, hogy a projekt két éve és a sikeres zárás további együttműködések kezdeményezését fogja eredményezni, amelynek a lehetőségeiről már a záróvacsora keretében elindult a beszélgetés.

A projekt főbb adatai:

Támogatás forrása: EFOP-5.2.2-17-2017-00065

Támogatási időszak: 2018. március 01. – 2020. február 29. (24 hónap)

Elnyert összeg: 49.749.687 Ft

Támogatás mértéke: 100%

Támogatás jellege: vissza nem térítendő

Projekt honlapcíme: www.egyetemeskultura.com

FELHÍVÁS PUBLIKÁLÁSRA

A folyóirat magyar elnevezése: Kulturális Szemle

A folyóirat műfaja: interdiszciplináris online tudományos folyóirat

A folyóirat angol elnevezése: Cultural Review

A publikálás feltételei:

1. A Kulturális Szemlébe bárki publikálhat, aki az alábbi feltételeknek megfelel.
2. A Kulturális Szemlébe a kultúra tágabb értelmezési témakörébe tartozó írásokkal lehet nevezni, azonban elsődlegesen a közművelődés és a közösségi művelődés témaköreiben, illetve az ezekkel kapcsolatba hozható témákban várjuk az írásokat. A beküldött írásokkal kapcsolatosan elvárás, hogy tematikailag a Kulturális Szemle küldetésnyilatkozatához igazodjanak.
3. A Kulturális Szemlébe a tudományos etika betartásával, a tudományos hivatkozási és bibliográfiai rendszer elveinek alkalmazásával lehet publikálni (formai megoldását a honlapon elérhető publikációs sablon keretében adjuk meg).
4. A Kulturális Szemlébe magyar nyelvű tanulmányokat várunk rövid, angol nyelvű absztrakttal a publikációs sablon alapján. A szerkesztőbizottság angol nyelvi különszám megjelentetését külön meghirdeti és alapján kezdeményezni fogja.
5. A Kulturális Szemlében elsősorban ún. első közlések fogadhatók el, ettől csak szerkesztőbizottsági döntés értelmében térünk el. A más nyelven megjelent, de a Kulturális Szemlébe leadott nyelven még nem publikált írások első közlésnek minősülnek.
6. A Kulturális Szemle tanulmányait minden esetben a szerző nevének megjelölése nélkül két független lektor bírál, akik közül az egyik lektor általában a szerkesztőbizottság tagja, a másik lektor pedig más, a tudományos közéletből felkért személy. A felkért lektorok mindegyike tudományos fokozattal rendelkezik, és a hazai kulturális életben ismert, elismert kutató. Amennyiben az egyik bíráló nem fogadja el a tanulmányt közlésre, a másik bíráló pedig elfogadja, akkor harmadik bíráló kijelölésére kerül sor. A lektorálás módja dupla vak lektorálás:
 - **Blind, or Anonymous Peer Review**
Content is reviewed by external reviewers and the author's identity is unknown to the reviewer. A double-blind peer-review process is where both the reviewer and the author remain anonymous throughout the process.
 - **Vak vagy névtelen lektorálás**
A cikk tartalma külső szakértő által kerül lektorálásra és a szerző személye ismeretlen a lektor számára. Dupla vak lektorálásnak nevezzük azt, amikor a szerző és a lektor személye is ismeretlen marad egymás előtt a lektorálási folyamat során.
7. A Kulturális Szemlébe leadott publikációkat csak a 3. pontban jelzett, elérhető publikációs sablonban elkészítve fogadjuk el. Min. terjedelem 8.000 karakter, max. terjedelem 25.000 karakter. Ettől csak kivételes esetekben térhet el a szerkesztőbizottság.
8. A publikálás díjtalan mindkét fél részéről: sem a publikációt megjelentető NMI Művelődési Intézet, sem a szerző nem tartozik díjazással a publikáció megjelentetésért.
9. A publikáló a tanulmányának publikálásra történő beküldésével hozzájárul, hogy a szerkesztőbizottság a Kulturális Szemlét (és benne a beküldött tanulmányokat) elektronikus formában honlapján, és más, szakmai és tudományos honlapokon (pl. Magyar Elektronikus

Könyvtár, Magyar Folyóiratok Adatbázisa) közzétegye.

7. A publikációk leadása folyamatosan történik, és évente min. 4 alkalommal kerül elbírálásra. Az elbírálási határidők a honlapunkon nyomon követhetők. A tanulmányok beküldésének elektronikus levelezési címe, és a szerkesztőbizottság elérhetősége:

kuturalisszemle@nmi.hu

A folyóirat publikációs sablonja elérhető a www.kuturalisszemle.hu honlapon.

IMPRESSZUM

Kulturális Szemle

online interdiszciplináris tudományos folyóirat
2019. évi 2. szám (VI. évfolyam 2. szám)

Nyilvántartási száma: CE/4420-2/2017 Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság
ISSN: 2416-2329

Tárgyköre: művelődéstudomány-kultúra

Alapító: NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft.
6065 Lakitelek, Felsőalpár sor 3.

Felelős kiadó: Závogyán Magdolna, ügyvezető igazgató

Online elérhetőség: www.kulturalisszemle.hu

Email: kulturalisszemle@nmi.hu

Főszerkesztő:

Dr. Juhász Erika

A szerkesztőbizottság tagjai:

Dr. Barabási Tünde

Dr. Kerülő Judit

Dr. Kleisz Teréz

Dr. Ponyi László

Dr. Simándi Szilvia

Dr. Szabó Péter

Dr. T. Molnár Gizella

Dr. Viola Tamasova

Szerkesztőségi titkár:

Deák Orsolya